

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarvog for Skive og Omegn

◆◆◆◆◆ 19. Bind ◆◆◆◆◆

1927

SKIVEBOGEN

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

••••• 19. Bind •••••

SKIVE
I KOMMISSION HOS RYDTOFTS EFTFLG. (KAJ JEPSEN)
1927

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN

Redaktionsudvalg:

GUDMUND SCHÜTTE, Eskjær, Redaktør
V. MÖLLER, Skive.
NIELS P. BJERREGAARD, Skive.

SKIVE FOLKEBLADS
◆ BOGTRYKKERI ◆
1927

INDHOLD

	Side
<i>Gudmund Schütte</i> : Fortale	1
— Sallingsysselboer og Hardsysselboer ...	5
<i>P. Severinsen</i> : Salling Præsters Overgang til Reformationen	76
<i>J. C. Hansen</i> : Jeberg Vedtægt og Viide	90
<i>Gudmund Schütte</i> : Den sallingske Aand Hackenmay eller Hakkelsemanden	104
<i>Gudmund Schütte</i> : En Minderune.....	118
— Daabsbækkenet i Lime Kirke	123
<i>Otto L. Sørensen</i> : Den Hesselbergske Købmandsgaard....	124
<i>Christian Pedersen</i> : Folkeminder fra det nordøstlige Fjends Herred	141
Samfundets Regnskab.....	151
<i>Niels P. Bjerregaard</i> : Navneliste	152

FORTALE

Med nærværende Bind træder Aarbogen ind i et nyt Af-snit af sin Tilværelse. Dens mangeaarige Redaktør, J e p p e A a k j æ r, har nedlagt sit Hverv.

Det maa være hans Efterfølgers første Pligt at udtale en oprigtig Tak for den Flid og Nidkærhed, hvormed han har røgtet Udgivelsen gennem de 16 Aar. Jeg tør nok sige, at Aarbogen har været hans Hjertebarn, og han har ofret megen Tid og Møje paa Arkivstudier i Viborg og Kjøbenhavn for at lade den fremtræde saa fyldig og saa vel underbygget som muligt.

Det er mig en Glæde at kunne tilføje, at den gamle Kap-tajn dog ikke helt forlader Skuden, men at han har lovet frem-deles at yde en Haandsrækning med Bidrag, saa at Læserne ikke skal være rædde for, at den vante Kurs altfor brat og voldsomt skal blive forladt. Ogsaa den gamle Styrelse vil kunne bidrage til at fortsætte de hittidige Traditioner.

Men at Skiftet skulde gaa helt sporløst hen over Tids-skriftets Indhold, kan den nye Redaktør ganske vist ikke love.

Naar jeg har overtaget den ledige Redaktørstol, har det sandelig ikke været af egen Drift, men kun fordi Styrelsen indstændig bad mig derom. Arkivstudier og personalhistoriske og landbohistoriske lagttagelser i Smag med Aakjærs kan jeg aldeles ikke yde. Og naar det drejer sig om anden Stedhistorie, om Sagn og Hedenskab, saa har jeg i de foregaaende Bind af Aarbogen allerede presset min Videns Perse tilbunds; jeg har ikke nævneværdigt mere paa Hjerte.

Derfor bliver jeg nødt til i mine egne Bidrag at styre en ny Kurs. Jeg kan ikke love at holde mig indenfor Salling Sys-sels snævert afstukne Grænser; jeg maa udvide Sigtet til at omfatte hele Jylland. Og paa det Omraade tror jeg nok, jeg har en lille Mission.

Vore historiske Lokaltidsskrifter har hidtil arbejdet i spredt Fægtning, og skønt der nu findes en historisk Fællesforening, har den hidtil ikke evnet at organisere dem til fælles Retningslinier. Det samme gælder iøvrigt om vore Konversationslexikas Artikler om Folkeslag, hvad jeg allerede for Aar tilbage for-gæves har gjort en Lexikonsredaktør opmærksom paa. Den ene Forfatter skriver i Øst, den anden i Vest, og de stedlige Indsenderes Bidrag er undertiden rent private Snurrepiberier.

Medens i Virkeligheden de samme Tidsskrifter og de samme Lexika kunde udrette et stort og nyttigt folkeopdragende Arbejde, hvis Redaktionerne blot vilde ofre en lille Smule Umage paa at opdrage deres Medarbejderstabe. Det bør ikke overlades Medarbejderne at skrive i Øst og Vest efter privat Godtykke, men visse vigtigere Undersøgelgesgenstande bør energisk fremholdes, og indenfor de folkeskildrende Fremstillinger bør der uvægerlig gennemføres en fast, ensartet Plan.

Slagordet for det organiserede Arbejde bør være: **Kul-tur-geografi!** Derunder indfattes alt muligt: Ordforraad, Lydformer, Sagn, Skikke, sociale Indretninger, Handelsevirksomhed.

Jeg kunde da tænke mig, at der søgtes tilvejebragt Op-lysninger gennem stedlige Indsamlere, f. Eks. paa følgende Særferter:

I n d b y g g e r n a v n e. Dette interessante og vigtige Ord-stof er slemt forsømt i dansk Sproglære, trods alt, hvad jeg i 15 Aar har ivret offentligt derom. I Salling er der nu paa det Punkt meget lidt ejendommeligt at finde; men i Fjendsher-red kunde der være Muligheder.

S t e d n a v n e. Et Indsamlingsarbejde burde stadig fore-tages i Samraad med Stednavneudvalget.

S a g n o g F o l k e m i n d e r. Do. i Samraad med Folke-mindesamlingen.

A r t i k e l b r u g. Hvert enkelt Syssel eller Amt burde lade sin særlige Artikelbrug fastslaa i Henhold til de Indord-ningsrammer, jeg har opstillet i mit Skrift „Jysk og østdansk Artikelbrug“, jævnfør Dr. phil. A a g e H a n s e n s n y s u d-komne Disputats „Bestemt og ubestemt Substantiv“.

B y g g e s k i k. Der er i nyere Tid skrevet forskelligt om de enkelte Egnstyper, f. Ex. i Lyngbymusæets „Vejleder“ og i Zangenbergs „Danske Bøndergaarde“ og i Turistforeningens Skrift „Vestjylland“, men vi savner endnu en Fremstilling, der

i knappe Træk gør opmærksom paa, hvad der kan kaldes det øjnefaldende Særpræg i de enkelte Sysler eller i andre Egne.

F a g a n l æ g. Enhver stedlig historisk Forening burde lade sammenstille et Kort over Fødestederne for de mest fremragende Mænd indenfor alle Fagomraader, som vedkommende Syssel eller Amt har frembragt. Derved kunde der tilvejebringes et Grundlag for et samlet „Talentkort“ for hele Danmark. Se nedenstaaende Lister fra Salling Syssel og Hardsyssel. De følgende Aargange kan passende fortsætte med at give Levnedsskildringer af de enkelte nævnte Personer i samme Rækkefølge.

Een Ting maa jeg forlods gøre opmærksom paa: Naar man gennemfører en Stofmeddelelse efter et fast, eensartet Skema, saadan som jeg kræver det, kommer man mangengang uundgaelig til at nævne samme Genstand i forskellige Rubrikker, fordi den nødvendig maa ses fra flere Synspunkter. Det vil volde adskillig Gentagelse, som vil virke trættende og falde mangen Læser for Brystet, naar han ikke ret har Øje for Gentagelsens Nødvendighed. — Her hjælper imidlertid ingen kære Far eller kære Mor. Skemaet kræver det, og jeg maa sige som Molboen om Skjellibassien: Ned skal du, hvad enten du saa kribler eller krabler! Ellers kan jeg ikke være Redaktør.

Hermed har jeg fremsat et Løsen, der i de stedlige historiske Tidsskrifter vilde fremme den samme Planmæssighed, som jeg indenfor Etnologien har givet et Exempel paa gennem min Haandbog „Vor Folkegruppe Gottjod“ (1926). Gid nu blot Udførelsen ikke maa byde Læserne altfor meget imod!

G u d m u n d S c h ü t t e.

Sallingsysseboer og Hardsysseboer.

Af *Gudmund Schütte.*

Danmark rummer en broget Rad af mere eller mindre særprægede Egnspersonligheder, — man tænke paa Ordet om, at paa et Skib bør der ikke være flere Bornholmere, end der er Master, eller paa Fynbøen, der siges at mimre med Munden, naar han ser en Boghvedemark, — man tænke paa den halsstarrige Vendelbo og den enfoldige Molbo, — man tænke paa Jydernes ti-elve spøgende Kendingnavne lige fra Kronjyder, Uldjyder, Skrabalderjyder til Kvabjyder, Torskjyder, Flynderjyder og Fnatjyder! I Oldtiden var saadanne smaa Folkepersonligheder udprægede i særegne Stammeomraader, tit med hver sin Sysselkonge eller Næsekonge. Nutiden har givet sig af med at skildre vore Landsfolkepersonligheder efter omfattende Synspunkter, — Gravlund har skrevet tykke Bind om Jyde, Fynbo, Sjællandsfar. Men lige til denne Time har man forsømt at tegne Portrætter af de Brøklede, hvoraf hine større Helheder er sammensatte, — at sætte Kronjyden, Uldjyden, Skrabalderjyden, Kvabjyden osv. hver i sin særlige Baas og fotografere dem af med deres Ejendommeligheder og Snurrepiberier, deres Dyder og Lyder. Og hvortil har man en Snes historiske Samfund, om de ikke skulde paa-

tage sig dette lærerige og fornøjelige Oplysningsværk? Altsaa, lad Forsømmelsen blive afhjulpen, og lad det blot gaa lidt villigt!

Her skal jeg nu bryde Bane med at afmale to Egnsfolk, Salling Sysseis Indbyggere og Hardsysseisboerne. Salling Sysseis er jo vort historiske Samfunds Hovedomraade, men da vi ogsaa har Tilhæng i det nordøstlige Hardsysseis, er det ikke mere end billigt, at vi ogsaa giver Hardsysseisboerne, hvad der kan tilkomme dem. Derved faar vi to Stammepersonligheder sat i Modsætning, saa de kan kaste Lys paa hinanden.

Man vil saa faa at se, hvordan den Pøse skal skæres. Ikke i Øst eller Vest, som man ellers plejer efter hver stedlig Skildrers private Indfald. Nej, de to Egnsfolkeskildringer bygges nøjagtig eens efter et fast Skema, saa man Punk for Punkt kan sammenligne dem.

Naar jeg lægger for dermed, maa man tage det for det, det er, og hverken for mere eller mindre. At skrive sligt falder ind under, hvad man med et lærd Navn kalder „Encyklopædi“, dvs. Redaktion af Konversationslexika. Og for at gøres ordentligt, skulde egentlig hvert enkelt Afsnit af en saadan Skildring skrives af en særlig Fagmand. Naar *jeg* her paatager mig Enemand at skrive det sammen, saa maa jeg kloge i en hel Masse, som jeg egentlig ikke forstaar mig paa, og deraf følger, at det ikke bliver saa godt og grundigt, som det burde være. Lige meget! Det anfægter mig ikke en Krumme! Og ingen har Ret til at give mig onde Ord derfor. Hvad *jeg* vil give, er blot en Ramme, en mønstergyldig Ramme til Gavn og Efterfølgelse for andre historiske Tidsskriftredaktioner. Om Indholdet af

Rubrikkerne er skralt, gør det ikke saa meget, for det er i første Linje Rammen, det kommer an paa.

Det bedste vilde være, om de historiske Aarbøger paa Mors og i Hardsyssel vilde tage mine skitserede Egnsfolkeskildringer op til nærmere Gennemarbejdelse, saaledes at hvert enkelt Afsnit overdroges til sin særlige Fagmand. Saa kunde der komme Plan i Arbejdet, og der vilde samles et Oplysningsstof, som Efterslægten med Taknemmelighed vilde ty til.

I. SALLING SYSSELS INDBYGGERE.

1. *Navn.*

I Aarbogens Bind 7 har jeg udslynget den Gising, at Salling Sysseles Indbyggere svarer til Oldstammen *Sabalingioi*, som findes paa Grækeren Ptolemaios' Danmarkskort fra ca. 150 efter Kristus. Et Argument til Fordel for denne Idé kunde vi søge i den Omstændighed, at flere andre af de gamle danske Stammer lever videre som jyske Sysseleindbyggere: Kimbrene som Himmerboer, Haruderne som Hardsysselboer, Teutonerne som Tyboer, (Avjernerne maaske som Aaboinger). Der kunde altsaa forlods være Aarsag til at vente, at ogsaa Sabalingjerne vilde lade høre fra sig i Nutiden og finde Fortsættelse i et Sysseleindbyggernavn.

For saa vidt er der ingenting i Vejen. Men det kniber unægtelig med den lydlige Genkendelse. Hvis de Sabalingjer skal være lig med Sallingboer, maa *b* i Lydforbindelsen *bal* allerede ved Aar 1231 have været sat overstyr, thi i Valdemars Jordebog skrives Syslets Navn *Saling*. Vi ved, at *Kykling* i Dansk bliver til *Kylling*, *Ændling* til *Ælling*, *Gnatling* til *Gnalling*, *Bitling* til *Billing*, og en Form som *Ælling*

turde være ret gammel. Det ser ogsaa ud til, at Saxes norske Braavallakvad har indeholdt Navneparret Brand Billing (laant fra det engelske Widsidkvads Navnepar Brondingum Billing), og at Saxe har forstaaet det sidstnævnte Personnavn som det danske Navneord Billing, — han gengiver det nemlig ved det latinske „mica“, som vil sige det samme („Brødkrumme, Smule“). For saa vidt kunde vi nok have Lov til at vente, at et *Sabling allerede i 13. Aarhundrede var blevet afslebet til Salling. Men hvad der gør Knuder, er Skrivemaaden med enkelt *l*. Jeg tror ikke, vi har Lov til at vente, at *b*'et var gaaet tabt, uden at *l*'et til Gengæld fordobledes. Jeg har spurgt Dr. phil. Marius Kristensen, og han syntes ikke helt utilbøjelig til at regne dermed. Men ret tvivlsomt er det dog, og hvis ikke Dr. M. Kr. eller en anden klog Sprogmand giver os Lov til at tro derpaa, maa vi hellere sige Pas og altsaa opgive den ærgerrige Drøm om at føre Nutidens Sallingboer tilbage til Oldtidens Sabalingjer.

2. Inddeling.

I Salling Syssel bor tre skarpt adskilte Egnsfolk; Stammer vil jeg ikke kalde dem, men lad os sige Stamlinger for at give dem et Navn og lade dem løbe. Det er: 1) Sallingboer; 2) Fjandboer; 3) Morsinger eller Morsingboer.

De svarer til disse Omraader: 1) Hovedomraadet, Halvøen Salling; 2) Halvøen og Indlandsomraadet Fyallans Herred, nu Fjends Herred; 3) Øen Mors eller Morsø.

Salling kan, hvis det ikke er Hjemstavn for Oldtidens Sabalingjer, maaske tydes som en Afbygd fra det nærliggende Sogn Sal i det nordøstlige Hard-

syssel; det vilde altsaa sige saa meget som det Omraade, der er landkendt og bygt af de fra Sal udgaaede Salboer.

Fyallans Herred voider nogen Vanskelighed. Jeg tror nok, det er samme Navn som ved Halvøen Fialnde i Hardsyssel, nu Fjand, og det indeholder da samme Ordstamme som i det hardsysselske Egnsnavn Fjaldene og i det norske Fylkesnavn Fjalir, i Slægt med vort „Fjæl“. Endelsen hører vel sammen med den i Kolind Sund, Stavind i Himmerland og Kalundborg; den er fornem og ældgammel. Men man kunde ogsaa tænke paa et Slutled „Land“, som i Elende, nu Elbo Herred. Endelig er der endnu den Mulighed, som Sig. Nygård og Svend Aakjær henstiller (se Aarbogen Bd. 6, S. 7), nemlig, at der foreligger samme Personnavn som i sjællandsk Fialensleve, nu Fjenneslev; det vil sige „den fjælede, den skjulte“, jfr. jysk „fjalet“, dvs. „forlegen“. Det vilde imidlertid være meget paafaldende, om et helt stort Herred skulde være opkaldt efter en menneskelig Navngiver ligesom paa Tysk Lothringen efter Kejser Lothar; der findes intet sikkert Eksempel paa sligt i Danmark. Muligt var det imidlertid, at Fjalin oprindeligt har været et Tilnavn for en eller anden Guddom, snarest maaske Odin, som plejede at „fjæle“ sit Aasyn under den side Hatteskygge. I saa Fald maatte Herredet sidestilles med Danmarks to Odinsherreder og med Frøs Herred, som var viet til Guden Frey. — Jeg tror dog nok, at den bedste Sammenstilling er og bliver den med det norske Fylkesnavn Fjalir.

Morsø turde oprindeligt have heddet *Mor; ø er sagtens en yngre Tilføjelse, ligesom paaviselig i Livø, Jegindø, Tunø, Strynø for ældre Ligh, Ekund, Thund, Stryn. Navnet hænger vel sammen med den

Jordart, der kommer tilsyne i Øens velkendte Moller-Klinter; en egen Jordbundsart i jyske Skove kaldes Mor. At Ønavnet dannes med Ejendomsmærke — Morsø ikke *Morø —, er et Rangtegn, der tilkommer større Omraader; paa samme Maade dannes Borgundarholm „Borgunds Holm“ for et ældre *Borgund. Den Omstændighed, at s'et kommer med i Indbyggernavnet Morsinger, udelukker ikke, at det kan være Ejendomsmærke, kan altsaa ikke vise, at det hører med til Stammen. En genitivisk Navnedannelse er nemlig almindelig Skik ved Herredsindbyggernavne; af Rind dannes Rindsinger, af Od Odsinger, af Høg Højsinger; det er et sprogligt Rangmærke, hvorved Herredsindbyggernavnene udmærkes fremfor Sogneindbyggernavnene.

Salling inddeles atter i fire Herreder: *Hargæ*, nu Harre: *Hærnborg*, nu Hindborg; *Rything*, nu Rødding; *Norghæ* (1452 Noru), nu Nørre Herred. Harre Herred har Navn efter det urgamle Centrum Hargæ, „Helligdomshøje“, som i Broncealderen turde have været en Centralhelligdom for Limfjorden (se nærv. Aarvog 7, 17); Hærnborg var uden Tvivl viet til Frugtbarhedsgudinden Hærn = Freyja; Rything er muligvis en Afbygd fra Sognet Ryde i det nordøstlige Hardsyssel; Norgæ Herred synes med Urette at være tydet som „Nørre“, thi Harre Herred, som medomfatter Fur, strækker sig et Stød nordligere. Svend Aakjær har gisnet, at Meningen skulde være *Nore-høghe, med Opkalding efter en Helligdom, viet til Nore, dvs. Frugtbarhedsgudinden Nerthus eller hendes mandlige Navnefælle Njord (se „Skive Venstreblad“s Kronik 1922, dat. Kjøbenhavn, 21. 10.). Om han har Ret, og om tilmed Fjendsherred var viet til en Gud Fjalín, vilde Salling Syssel rumme en fin Samling hellige Herreds-

navne! Men jeg vil ikke lokke nogen til at sætte sit Hoved i Pant paa disse fristende Tydninger.

Morsø rummer to Herreder, men de er navnløse, hedder kun nørre og sønder. I dette Tilfælde er Udtrykket „nørre“ paa sin Plads.

3. *Folkeart.*

Salling har *Sysselrang*, og det har ogsaa i Arent Berntsens Haandbog „Danmarckis og Norgis fructbar Herlighed“ (1656) sit Syssel-Rangmærke, sit særlige Kornmaal, „*Sallingbo Skæpper*“. Paa Forhaand maatte vi altsaa vente, at det vilde svare til et gammelt Stammekongerige ligesom de tilstødende jyske Sysler. Men nærmere iagttaget falder Salling Syssel fra hinanden i tre skarpt skilte Dele, saa man kan sammenligne det med en Hvepsekrop. Det fik endda gaa med Mors, der som Ø er isoleret til alle Sider; men hvis Salling fra Arilds Tid skal have været forenet med Fjendsherred, kan de to ikke undvære Ginding Herred som Bindeled. Altsaa er der ingen anden Udvej, end at vi maa sigte de gode Hardsysselboer for engang at have gaaet paa Krigstien og frarøvet Salling Syssel Gindingernes Herred. Hvis altsaa vi Sallingboer og Fjandboer staar fast paa vort Syssels ældgamle Tilværelse som Stammekongerige, saa maa vi med „hæven Ret“ erklære Hardsyssel Krig og udfri vore undertvungne gindingske Stammefrænder fra det haarde hardsysselske Aag. Det er jo for saavidt netop det, vort historiske Samfund i det stille virker hen til, naar det har faaet Ginding Herred med i sit Opland.

Dog ønsker jeg ikke, man skal skylde mig for at puste til Nationalhadet og at vække Fordom, Had og Vaabenbrag. Derfor vil jeg straks tilføje, at jeg regner det for meget muligt, at Salling Syssel kan

være en ret sildig Sammenlægning af forhen skilte Styrelsesomraader, maaske ikke stort ældre end Valdemars Jordebogs Affattelsestid (1231). For en saadan Mulighed taler den Kendsgerning, at Mors i Indbyggernavne, Udtale, Ordforraad og Byggeskik skiller sig ret skarpt fra Salling og i de sidstnævnte tre Henseender slutter sig nær til Ty. Saadanne Ølande som Mors, Samsø, Als regnedes i det hele som noget for sig selv, og de var ofte kun løst knyttede til de tilgrænsende Sysler, forsaavidt de ikke som Als stilledes helt udenfor.

Tilsammen danner Salling Syssels Indbyggere den vigtigste Forpost for Vestjyderne i Nordjylland. Tyboerne kan ikke siges at hamle op med dem som Forpost, da de kun med en smal Tarm støder sammen med Østjydernes Udenværker. Dog maa man ikke tro, at Skive Fjord er saa skrap en Adskillelse, som Landkortet giver det Udseende af; mangfoldige vestjyske Ejendommeligheder, f. Eks. foransat Artikel i geografiske Vendinger som „de Randers Hestfolk“ eller Fordelingen af Udtalen med Stød, griber over Fjorden til midtvejs ind i Himmerland (se herom Afsnit 5).

Sallingboerne har ikke som de nordlige Fjandboer holdt fast ved de gammeljyske Indbyggernavne, men følger udelukkende Hardsyssels nyere Skik (se under 4). I Salling er der en svag Indflytning af den sjællandske Bosættelsestype *-lev* (4 Eksp.), aabenbart udgaaende fra Mors; med den følger Odinshelligdommen Oddense og Forestillingen om Odinsjægeren, paa Folkemaalene æ Wojnsjæger. Iøvrigt holder Salling sig i sine mytiske Forestillinger nærmest uimodtagelig for den østdanske Paavirkning, der udgaar dels fra Himmerland, dels fra Mors.

Salling har sin egen Kvinde-Nationaldragt, der iøvrigt har væsentlige Træk fælles med Hardsyssels (se under 7).

Folkevittigheden kender Sallingbo Klodser og Skive Tingstude. Man taler om de „tykke Sallingboer“, for der er mange Handelskarle iblandt dem, og de kendes paa deres store Næser (jfr. Afsn. 10 om Niels Ryberg). —

Morsingboen takserer ikke Sallingboen ret højt: „dæ ska syw Sallingbowere aa en gammel Wæjer te aa udgyer en Maasingbo“; i Himmerland regner man Himmerboens Værdi med et lignende Maal af Sallingboer. Na-

Sallingbo.

turligvis gør Sallingboen Gengæld ved at sige, at der gaar tre Morsingboer og en Vædder og en Halmvisk (eller en rephålt Føl, en Byghalms Brønge) paa en Sallingbo. (Jvf., hvordan Sallingboen og Morsingboen lader Spørgsmaalet: „Æ de en Minnesk?“ følges af Svaret: „Næj, de æ en Maasingbo“, henh. „Næj, de æ en Sallingbo“). — Der siges: „Dæ ska ti Minneske aa en gammel Væjer te aa dryww jæn Sallingbo ud“. Endvidere hedder det: „Do skræwewer, som do ku vær fræ Salling“, dvs. er storagtig.

Paa Mors hedder det, at Sallingboen følger sin Datter til Banegaarden med disse Ord: „Maren, haar do no di ajen Klasses Baljet, aa di Silki-Paraply, aa di Guldklok?“ Sallingboen siges at holde af god Mad. Hjemkommen fra Gilde spørges han: „Hvad for Retter fik I?“, medens derimod Furboen spørges: „Hvem drak mest?“. Furboen raaber over mod Salling: „Hvad er Sallingboens største Glæde?“, og Ekkoet svarer: „æde!“ Morsingboen siger om Sallingboen: „Han gider gerne leve godt, især naar han kan faa det for intet“. I det gamle Salling var det Skik at byde Venner til Gilde hos Naboherremanden. Endvidere hedder det: „Sallingboerne takker for alt, hvad man giver dem, for de synes, at enhver skal have noget for sit“, hvormed menes, at de til Vederlag søger at give Ord isteden for rede Penge.

En Karl fra Salling blev sendt hjem med følgende Brev:

Tak skal du ha' for din Sallingbomand.
 Ved ham tabt' jeg mer, end jeg vand.
 Gjerne vild' han ed', aldrig vild' han sved'.
 Her har igjen du din Sallingbomand.

Dog har Sallingboen ogsaa Ord for at kunne være rundhaandet. Man siger „en barmhjertig Sallingbomand“ istedenfor „barmhjertig Samaritan“*). Naar Fjandboen siger, at han først har Øl i Morgen, saa indbyder Sallingboen storslaaet: „Drek I kons, vi haar Øl nok, vi haar brygger iguer“. Paa

*) I denne Forbindelse kan der mindes om, hvordan Kr. Kristensen og Søren Poulsen 20. December 1919 ved Grønningøre udførte en rask Redningsdaad, der minder om Søren Kannes. Se derom Jeppe Aakjærs Digt „En Daad“.

en Sallingbo Herregaard skal det fordom have været Skik, at naar der kom uventede fremmede, slagtede man den bedste Ko i Stalden. Endnu gaar der vidt Ry af Sallingboernes Teltgilder paa 3—400 Personer. Man tillægger ogsaa Sallingboen det Ord: „Vi ska te Skyww aa læ wa Pænng dryww“. Men derfor ender det jo ogsaa ofte saadan, at „Vi Flyboer sætter lige saa mange Penge paa Rente, som Sallingboerne laaner“, eller: „Sallingboen kommer i Støvler til Sparekassen og ta'r de Penge ud, som Fjandboen kommer i Træsko og sætter ind“. (Det hedder ogsaa: Sallingboen kommer i fire Kjoler, Fjandboen i jen Kjol, osv.)

Fjandboerne turde være de mest gammeljyske af Syslets Indbyggere. Det skønner vi deraf, at Folkene i Herredets nordlige Spids er de eneste, der holder fast ved de gamle Bygdindbyggernavne paa *-ing*, saasom Hallinger, Knuddinger etc. (se under 4).

I samme Egn findes to sjællandske Indflyttersogne, Højslev og Østerslev (Ørslev), men jeg tror ikke, de kan siges at have sat dybt Præg paa Folkekarakteren. Sjællandsk-østjysk maa vi kalde Forestillingen om Wojnsjægeren. Den findes i Nordfjendsherred, f. Eks. ved Iglso, men ifølge Ole Mønsted fra Hulbæk ikke i de indre Egne mod Syd (E. T. Kristensen, „Danske Sagn II, C, Nr. 28). Fjendsherreds Type for Tordenstenen er delvis den sjællandske.

Fjandboerne som gammeldags har Ord for at være stræbsomme, nøjsomme, fattigvante hjemme fra. Naar de gaar til Gilde, siges de at gotte sig inderlig ved Tanken derom: „Uha, hvor a skal æde!“. De har ogsaa Ord for at være lidt paaholdende. Man skylder dem for at afvise den tørstige Vejfarende med disse Ord: „Vi haar éet Øl idaa,

faa vi ska brøg imaar!" Men derfor er det ogsaa som sagt, at Flyboen sætter paa Rente, hvor Sallingboen laaner.

Morsingboerne har i deres Navn fastholdt den gamle jyske Type, men ellers er de efter deres Op-

Morsingbo.

rindelse at regne for omtrent rene

Sjællandsfarer; deres Ø er en af de mest udprægede Levbosættelser i hele Nordjylland.

Navneskikken kender nogle Eksempler paa den sjællandsk - østjyske Type -ere, f. Ex. Jølbyere, omend dog ikke stærkt gennemført (se under 4). I Sprogtype deler Mors og Fur et vigtigt Træk med Ty, Vendsyssel og

Nord-Himmerland; det fastholder dobbelt w i alle Tilfælde: „wi, wred“ etc. I Ordforraad slutter Mors sig nøje til Ty. Sagntypen er oftere udpræget sjællandsk-østjysk, eller røber ialfald Forbindelse med Nord-Himmerland. Byggeskikken — Brug af Højremshuse — forener afgjort Mors med Ty og Vendsyssel og skiller det fra Salling. — Kvindedragten har ved Optagelse af den høje Hat i 19. Aarh. rettet sig efter Skikken i Hardsyssel og Ty.

Tyboen siger, at St. Peter skulde skabe Morsingboen, da Vorherre havde skabt de andre Mennesker. Først gjorde han et Hoved, men Halsen blev for lille, Skuldrene for brede, kort sagt, intet Lem passede til det andet. Endvidere: man kan kende Morsingboen paa hans store Mund, ω : han er en Pralhans. — Om Folkevittigheden se Feilberg under Sallingbo, Fjendsbo, Morsingbo.

4. Navneskik.

Sallingboer er, som nævnt under 1, maaske et oprindeligt Indbyggernavn, *Salinger, udgaaet fra Sognet Sal i Nordøsthardsyssel; det fynske Sallingherreds Indbyggere kaldtes i 15. Aarhundrede Salinger. Drillende siges *Sallingboniker*, ligesom *Morsingboniker* og *Furboniker*. Det kunde tænkes at være en sallingsk Fordrejelse af den lærde Endelse *-it*, som vi har i Skiboniter; paa Sallingboemaal bliver nemlig „Appetit“ ofte udtalt „Abetik“. Men der findes ogsaa ægte danske Indbyggernavne paa *-ik*: Lolliker, Fanniker, Lyviker. — Et Øgenavn, der nærmest tilkommer Sallingboerne, er det ikke særlig skønne Ord *Kvabjyder*, der sigter til Aalekvabbefiskeriet.

Bygdindbyggernavnene dannes vistnok udelukkende paa *-bo*: Rærupboer, Mogenstrupboer. Det er den Skik, som Hardsyssel har indført til Afløsning af de gamle Indbyggernavne paa *-ing*.

Fjandboerne gemmer ved Kysten en Del af de gamle Indbyggernavne: *Lunningboer* paa Lundø (spøgende: *Lunte-Bønder*), *Hallinger* eller *Hallingboer* i Hald (spøgende: *Knallingboer*), *Knuddinger* i Knud, *Kvolsinger* i Kvols; dertil slutter sig *Skalsinger* og *Rindsinger* i Sydvesthimmerland. I Fly siger man *Bessingboer* om Indbyggerne af Nabobyen

Bærs i Hardsyssel. Iøvrigt har vel Fjandboerne ligesom Sallingboerne gennemgaaende optaget Hardsyssels Normaltype *-bo*, f. Ex. i Flyboer etc.

Morsingerne har rettet sig efter Sallingboerne, saa Navnet sædvanlig lyder Morsingboer. Bortset

Ane Marie Jensdatter Mark.

fra dette ene Navn er Brugen af de gamle Ingformer helt udryddet,

hvad der stemmer med sjællandsk Skik. Iøvrigt har Mors sin vistnok ret selvstændige Fordeling af Navneled. Se herom Chr. Worms Meddelelser i min Artikel i Aarbogen for 1921, S. 10 ff.

-folk synes at være fornemst; det bruges særlig ved *-lev* og *-by*: Frøsløvfolk, Karby-

folk. *-bo* bruges ved en Række andre Stedtyper, f. Ex. ved Kortnavnene og ved *-sted*: Neesboer, Aggerboer, Vangboer, Redstedboer. Den sjællandsk-østjyske Endelse *-ere* optræder en enkelt Gang ved *-by*: Jølbyere; ellers er den ligesom i Ommersyssel almindelig ved Torpnavne: Galtruppere, Dragstrupere.

Paa Mors har de skiftende Fader-Søn-Navne indtil sidste Slægtled været holdt i Hævd af *Mikkel Mark* og *Ane Marie Jensdatter Mark* i Erslev, skønt

Naboerne gjorde Nar og gav Døtrene Øgenavnet „Statter Mark“. Sønnen *Frederik Mikkelsen Mark* i Resen ved Skive lod i 1925 en Datter døbe Karen Frederiksdatter Mark. Samfundet „Modersmaalet“ har i 1925 sendt Hædersbreve til Enkefru Ane og hendes Søn for deres Troskab mod gammel Navneskik.

5. *Folkemaal.*

Fælles for hele Salling Syssel er, at første Personens Stedord hedder *a* som i Størstedelen af Nørrejylland, ikke *æ* som i Ty, Nordvest-Hardsyssel og Sønderjylland, se Bennike og Marius Kristensen: „Kort over de danske Folkemål“ Nr. 85. Det er det vigtigste Punkt, hvori Mors skiller sig fra Ty og slutter sig til Salling.

Syslet danner Østgrænsefeltet for den vestjyske Skik, der i Hovedsagen afskaffer Kønsforskellen; strax i Himmerland har vi den østjyske Adskikkelse mellem to Køn, se „Kort over d. d. Folkemål“ Nr. 81.

Paa samme Vis danner Syslet Østgrænsefeltet for den foransatte vestjyske Artikel ved Navneord: „æ Mand“, se Kort Nr. 80; dog hersker foransat Artikel ved geografiske Vendinger i Vesthimmerland og Ommersyssel: „de Ersted Mænd“ etc.

Grænsen mellem Stød og Ikkestød falder ved Verbernes Førnutid i nogle Tilfælde nøje sammen med Kønsgrænsen og Artikelgrænsen, se Kort Nr. 76. Men sædvanlig, f. Ex. ved Ordet „et“ (ikke), udtalt med Stød, hører Vesthimmerland med til det vestjyske Omraade; saaledes ved Kort Nr. 77, 78, 79, 87, 88.

Ret ofte skiller Mors og Fur sig dog ud fra det øvrige Salling Syssel og slutter sig da regelmæssig til Ty og andre nordlige Limfjordsegne.

Ordet „efter“ hedder „ader“ i Salling og Fjendsherred, men „æder“ paa Mors og Fur ligesom i Ty og Himmerland samt det øvrige Nordøstjylland. *w* bliver i Salling og Fjendsherred til *v* foran *e* og *i* ligesom i Midtjylland og i det sydlige Nørrejylland, medens det forbliver *w* paa Mors og Fur, i Ty, Nordhimmerland og Vendsyssel, Kort Nr. 45. Lideformen ender i Salling og Fjendsherred paa *s*; derimod paa Mors og Fur ender den paa *st* ligesom i Ty, Himmerland og Vendsyssel, Kort Nr. 92.

Ejendommelig for Salling, Fjendsherred og Hardsyssel er Overgangen fra *d* (oprindeligt *d* eller *t*) til *r* efter Selvlyd: „Brux“ = „Brud“, „bryger“ = „brygget“, se Kort Nr. 50 og 68.

Af Selvlyd udtalt med Stød udvikles undertiden en Guttural: sallingsk „Tygger“ = „Tyr“, fjendsherredsk „Mugs“ = „Mus“, „sikj“ = „se“, „Ikjs“ = „Is“; samme Udtale, f. Ex. „Hugs“ for „Hus“, „Ikjs“ for „Is“ findes ogsaa i Vesthimmerland og Vendsyssel.

Disse Prøver maa vistnok være tilstrækkelige til at give en Forestilling om, hvordan de sproglige Delingslinjer gaar paa kryds og tværs.

Et Udtryk, jeg kun kender fra Salling, er „at himmelkigge“, dvs. at se noget op mod den lyse Himmel. Dog kender man i Andst i det sydlige Nørrejylland et tilsvarende Ord „at himmelse“, og i Agger findes Navneordet „en Himmelkigger“; jeg har indført Ordet „himmelkigge“ i min Færtælling „Odin og Krist“, hvor det vistnok første Gang er sat paa Prent.

„Kristeligbojel“ er et sallingsk Udtryk for „Barselgilde“; paa Mors og i Ty siger man „Kristenbassel“.

Om Morsingboerne siger man, at de „supper æ Brændwin te æ Brø“; det er det velkendte svenske Verbum „at supa“.

„Fejdom“ = „den visse Død“, er et ejendommeligt morsingsk Udtryk, der bruges ved Sygdom.

„kaele“ er Klokken paa Mors, naar den er ved at falde i Slag; Udtrykket synes at savnes hos Feilberg.

„Kwældsgjæwt“ er et morsingsk Udtryk for Kvægets Aftenfoder, = hardsysseisk „Kwældsgjaw“.

Følgende Udtryk er fælles for Mors og Ty: „i antegor“ = „i forgaars“; „i ontensifywr“ = „i forfjor“; „bojlesyg“ = „syg af at gaa til Gilde“; „gaangfær“ = „istand til at gaa“; „Grankok“ = Gildekogerskens Vaskepige, der skal pille Grander af Støv og Snavs ud af Maden; „Slint“, en Saltmadsuppe. En hel Række flere morsingske Udtryk opregnes af Caspar Schade, „Beskrivelse af Øen Mors“, S. 335; saavidt jeg af en Del Stikprøver kan skønne, genfindes disse Udtryk næsten altid i Ty.

En „Malhøj“, dvs. Tinghøj, findes paa Mors ved Sindbjerg. Samme Navn for Tinghøj kendes fra Ty og Østjylland, men det stammer vistnok fra Sjælland og aller oprindeligt fra det frankiske „Malberg“.

Efter alt at dømme er Ordforraadet paa Mors og i Ty langt ejendommeligere og mere gammel-dags end i Salling.

6. Folkeminder om Hedenskab.

Om disse Forhold kan jeg fatte mig i største Korthed, da jeg udførlig har dvælet ved dem i Aarbogens Aargange 1924 og 1925.

I sin Forestilling om *Tordenstenen* staar Salling paa vestjysk Stade, idet det holder paa det forstenede Søpindsvin, Spaadejen eller Sebedejen. Kun mod Nordvest, ved Vile, optræder den sjællandske Type, Flintøxen, aabenbart ved Smitte fra Mors. Fjendsherred er noget mere vakkende.

Salling maa i sin Tid have haft sin ejendommelige, særprægede Trosform, siden det i Hærnborg (Hindborg) rummer en Helligdom for Gudinden *Hærn*, hvem vi ellers kun kender fra den svenske Helligdom Härnevi og fra Snorres Ord i Gylfaginning c. 36, hvor der siges, at Hörn er et andet Navn for Freyja.

Odinsdyrkelse bragtes til Salling af Levbyggerne, og Oddense blev hans mest fremskudte Helligdom mod Vest i Limfjordsegnene. Sagnet om Odinsjægeren eller Wojnsjægeren har holdt sig her og i det nordlige Fjendsherred til den Dag idag.

Den sallingske Aand *Hacken May* er = den vestfalske Høstaand Hackel Mai; det er vel en forholdsvis sildig Tros-Overførelse. Sagtens er Hacken May den samme som Hakkelsemanden, der genfindes i Ty og i Vesthimmerland, — en ejendommelig tysk-vestjysk Foreteelse. I Forbindelse dermed staar vel den Skik ved Høstens Afslutning at udpynte en Straadukke, som af den først færdige Op høster sendes til dem, der kommer bagefter; i Salling kaldes den „æ Høstdreng“, i Fjendsherred „æ Havredreng“, paa Mors „æ Høstmand“. Derom se nærmere i en særskilt Artikel.

I Fjendsherred ved Bunden af Skive Fjord har man en Amulet, der kaldes *Dragedukke*. Dermed menes egentlig et Sjælevæsen, en Slags Gaardbo, som kendes i Norge, paa de danske Øer, paa Øland i Limfjorden og i Ringkøbing-Eggen.

Ellers er det ikke meget positivt ejendommeligt ved sallingesk og fjendsherredsk Hedenskab. Negativt er det derimod præget af det Fornold, at det forbliver uimodtageligt for en Række sjællandsk-østjyske Foreteelser, som viser sig i Himmerland: Natravnen, Varulven og Sagnet om Soen i Sengen. Natravnen dukker nok op ved Vile i Nordvestsalling, men det er aabenbart blot Smitte fra Mors.

Stednavnet Frøslev paa Mors kunde maaske tyde paa, at man der har dyrket Frugtbarhedsgudinden *Frey*.

Paa Mors optræder baade det sjæliandske Tordensindbillede *Flintøxen*, *Natravnen* og *Soen i Sengen*, samt det vesthimmerlandske Væsen *Knarkvognen*. Sagnet om Pigens Vadested optræder med det ejendommelige Stednavn *Helwegwoj*, der ser gammelt ud og vel er et Helligdomsnavn. I Thorsdal ved Nykøbing kender man en *Kildedyrkelse* med Optog med en kranset Oxe. Trolden *Find* (kendt fra Sagnet om Lund Domkirkes Bygning) findes stedfæstet ved Finds Pyt.

Fur er ejendommelig ved sine mange *Bjærgmandssagn*; særlig *Rødstensmanden* spiller en større Rolle.

Med Hensyn til Blusbrænding falder Salling Syssel i tre Stykker. Nordsalling og Mors bruger ligesom Ty og Nordhimmerland *St. Hans-Blus*. Sydvestsalling og Dele af Fjendsherred bruger ligesom Hardsyssel og Tyholm *Pinseblus*. Størstedelen af Fjendsherred bruger ligesom Sydhimmerland *Valborgsblus*. Festaften-Navnene er alle kristne, men bag Helgeninden Valborg gemmer der sig i Virkeligheden et hedensk Væsen, thi Valuborg er et Hexenavn, der kendes fra den romerske Oldtid.

M. a. O.: oprindelig blussede man ikke til Ære for den kristne St. Valborg, men for at fordrive den hedenske Hex af samme Navn. Om Blusbrænding se August Schmidt, „Danmarks Helligkilder“ 59. Om Helligkilder i Salling og Fjends Herred se Th.

Bangs Artikel i Aarbo-gen 1917.

Sallingboer.

7. Folke- dragt.

At skildre det ejendommelige ved Folkedragten er vanskeligt for en usagkyndig, da der hidtil savnes saagodt-som ethvert Tilløb til en sammenlignende Fremstilling af de forskellige

Egnes Dragter.

Ejendommelig for Kvindens Hovedtøj, den saakaldte „jyske Kappe“, er Brugen af udestaaende Kniplingsstrimler eller Vinger. Et saadant Hovedtøj kaldes paa Mors, i Ty, Vendsyssel og Ommer-syssel (Støvring) for „Skjæghat“, i Hardsyssel for „Hagehat“; i Haderslev-Eggen kaldes Kniplingsstrimlerne for „Storrer“. Afbildninger ses i F.

C. Lunds „Danske Nationaldragter“ fra Salling, Hardsyssel og Rømø, og i Rasmus Christiansens Spillekort yderligere fra Mors, Fur, Vendsyssel og Anholt. — Vingekappen med de pibede Kniplingsstrimler synes at stamme fra Holland, hvor den er velkendt f. Ex. i Billeder af Zeeland-Kvindernes Dragt. Den synes i forskellige Former at have gjort sig gældende over hele Jylland. Den bornholmske Kirkedragt hos F. C. Lund og R. Christianen har lignende Pibestrimler. Derimod savnes noget tilsvarende gennemgaaende i Dragterne paa Sjælland og omliggende Øer; her hersker den glat afskaarne Kapperand. Jfr. F. C. Lunds Tegninger fra Valby, Amager, Heden, Tune Herred, Røsnæs, Avernakø, Rasmus Christiansens Spillekort yderligere fra Sjælland, Fyn, Horne Land, Langeland, Laaland, Ærø, Møen, og en Række Tegninger hos J. S. Møller, „Folkedragter i Nordvestsjælland“; dog har enkelte af Røsingernes Dragter noget, der minder om den jyske Vingekappe. Om „Skjæghat“ se Feilbergs Ordbog samt E. T. Kristensen, „Almuelev“, III, 43 Nr. 126, 86 Nr. 303, 92 Nr. 313; III² 56 Nr. 72. 74. (Feilberg citerer ogsaa Friis VN. 18. 90, uden at det oplyses, hvad Forkortelsen vil sige).

Paa Mors har man ligesom i Hardsyssel og Ty brugt at sætte en høj Hat ovenpaa Kappen. Denne Mode kan ikke være indkommen tidligere end i første Del af 19. Aarhundrede. I Salling kendes den ikke. Nærmere derom se under Hardsysselboerne.

Vedføjede Billede viser den fhv. Jungetpræsts Hustru, Fru Johanne Langballe, f. Dalgas, i sallingsk Stadsdragt, og Datteren, Fru Rigmor Møller, i sallingsk Dagligdragt.

Fru Langballe ledsager Billederne med følgende Ord:

„Oppe i Nordsalling stod for 30 Aar siden et lille Hus; de lerkiinede Vægge var stivede af med Stolper, og Ydermurene dækkede af Halmmaatter

Sallingbodragter.

for at værne mod Kulden. Derinde boede gamle Ma't Thams (Mette Thomsen), ugift og „Skrædder“ af Profession. Sammen med Moderen havde hun boet i dette Aftægts-hus, og efter Moderens Død sad hun nu ene og syede, hvad Folk forundte hende af Arbejde.

Ma't Thams „levede“ i den gamle Tid, og fortælle kunde hun om

„dengang der var Piger til“.

„Da saa de anderledes statelige ud i deres Sallingdragt, med det sribede Bomuldsspencer, der havde „Rygpude“, som hævede Nederdelen; med det brogede Brystklæde, de strikkede røde eller grønne Ærmer og det store Forklæde over Nederdelen af samme Farve som Spenceret, og saa til daglig de hvidskurede Træsko. — Men hele Stadsen kronedes af Huen — hvid, stivet, smukt opsat med Knappenaale og med Silkesløjfe for og bag. Ja,

Huen spillede en stor Rolle! Det var ingen let Sag at sætte den fixt op, — en Æressag var det, og naar de unge Karle kom til Gilde, saa havde de Øjnene godt med sig, for den Pige, som forstod Kunsten at sætte en Hue ret op, hun blev ogsaa nok en ferm Husmor.

Men de ældre forstod ogsaa at pynte sig. Naar Ma'ts Mor skulde til Fremmede, saa kom den sorte Damaskes Kjole frem. Livet udskaaret foroven og dækket af et fint, hvidt Klæde; Ærmerne tæt rynkede foroven og bulende ud om Armen; den rynkede Nederdel hævet bagtil ved Rygpuden; et fint Silkeforklæde, og saa tilsidst Huen. Ja, den ene Kone skulde nok se paa den andens Hue, og Ma't græd sine modige Taarer, naar hendes Mor skulde have den rigtig fin, for saa blev den sat paa Barnets Hoved og strøget der i den rigtige Facon". —

Men en skøn Tid var det alligevel, og Ma't Thams Øjne lyst; ja, hun kunde for den Sags Skyld godt endnu sy en rigtig Dragt, som hun havde gjort det i gamle Dage.

„Den sallingske Mandsdragt gav Ma't Thams sig ikke af med; men dér var Huen rød, Vesten sribet med Sølvknapper til Stads, Knæbenklæderne af hjemmegjort blaat Tøj, Strømperne hvide, og saa de hvidskurede Krampetræsko. Til daglig brugtes tit Læderærmer og Læderbenklæder". Mandsdragten er jo saa at sige ens i hele Danmark. F. C. Lund har Billeder af en Morsingbo med Toplue og en Furbo med høj Hat.

Forresten har Sallingboerne det gamle Øgenavn „Salling-Skjorteløs", og der siges om dem, at „de gaar ulden".

Om Morsingboerne siger Caspar Schade i „Beskrivelse af Øen Mors" følgende:

„Kvindekønnets daglige Dragt er en rød eller grøn bunden Trøje med lange Ærmer, enten bar eller med snøret Livstykke; et affarvet Vadmel- eller Hvergarns-Skørt; et sribet eller tærnet uldent Forklæde; paa Hovedet en linnet Halvkappe eller saakaldet Skjæghat med en Hue af Kramtøj, og for Panden bunden et broget Tørklæde.

Til Søndagsstads, og naar man vil vise sig i Købstaden, bruges enten en højrød bunden Trøje med Livstykke over af Hvergarn eller Kramtøj, foran snørt med en Sølvnaal og Silkelidse, eller ordentlig Trøje og Skørt eller og Kjortel, mest af hjemmegjort Tøj; paa Hovedet en Silkehue eller Netteldugs Kappe, og for Panden bundet et Silketørklæde.

Højtidsdragten er enten Trøje og Skørt, eller Kjortel af Stof, Tamis, Sirts etc.; Forklæde og Halstørklæde af Musselin eller blommet Kammerdug; dog bruges ikke Forklæde til Kjortel. Hovedpynten er en rød eller blaa Taftes Hue og ovenpaa samme en Kappe af Musselin eller deslige gennemskinnende Tøj med Kniplinger tor; for Panden en sort Fløjels saakaldet Pandepude med Kniplinger om ... I sammes Sted (kan) bruges et Korsklæde, over hvilket bindes et bredt Silkebaand med en Sløjfe i Nakken; ovenfor dette Baand fæstes et andet, der dog kun omfatter det halve Hoved. Nogle bruge tillige en Art Blomsterkrans.

Til Sorg er Morsinginden sortklædt, og ligesaa, naar hun staar Brud eller gaar til Alters. Er hun Pige, o: har hun ikke født Børn uden Ægteskab, da er hun paa sin Bryllupsdag barhoved, ellers ikke“.

8. Folkedans.

Det synes ikke, som om der findes nogen almenkendt Nationaldans, kaldet Sallingbodans,

Fjandbodans eller Morsingbodans, svarende til Hardsyssels Hardbo Skræp. Oplysninger om noget saadant ville blive modtagne med Paaskønnelse.

9. Byggeskik.

Om Byggeskikken i de forskellige Egne af Landet oplyser Zangenberg, „Danske Bøndergaardene“, hvorfra det meste af den følgende Skildring er taget. Der er dog forskellige Ejendommeligheder, om hvis stedlige Fordeling man endnu savner nøjere Underretning.

Salling Syssel som Helhed kender ligesom Størstedelen af Nørrejylland ikke til *Fodtømmer* eller til *grundmuret Bygningsværk*. Fodtømmeret findes paa Fyn, de syddanske Øer og langs Jyllands Østkyst fra Mariager Fjord til Slien; grundmuret Bygningsværk findes i hele Vestslesvig, i det vestlige Vardesyssel og i det sydvestligste Hardsyssel.

Sulehuset eller *Aashuset* er ifølge Zangenberg ejendommeligt for Salling, Fjendsherred, Sydvesthimmerland og Størstedelen af Hardsyssel; det hersker ogsaa paa Fyn. Aasen bæres oppe af en Række svære Stolper, „Suler“, rejste midt i Bygningen og gennem hele dens Længde. De naar fra Aasen og helt ned til Jorden, hvor de tidligere var nedgravede; senere blev de, ligesom Ydervæggens Stolper, sat paa Sten. Sulerne er nogle Steder dobbelte, som det ses paa Tværsnittet af Sallinggaarden (i Lyngby Musæet). De udgøres da af to skraatstillede Tømmerstykker, „Stritsuler“, der mødes oppe under Aasen. Hvor der anvendes Stritsuler, vexler de gerne med Enkeltsuler, og i Almindelighed vil man finde det saaledes i jyske Aashuse, særlig i Salling.

Højremshuset tilhører særlig Mors, Ty, Vendssyl, Nordhimmerland og det nordvestlige Hardsyssel. Indenfor Husets Ydervægge staar to Stolperækker, der gaar igennem hele Husets Længde og foroven bærer de saakaldte Højremme, hvorpaa det egentlige Tagværk hviler. Bjælker, Stolper og Højrem er ofte afstivede indbyrdes ved Skraabaand, der i denne Bygning har faaet en mere omhyggelig Tildannelse end almindeligt.

I Vesthimmerland fra Hornum sydpaa og ind i det nordvestlige Ommersyssel — Egnen omkring Tjele og Vinkel — forekommer i nyere Bygninger ofte et Ladetag med Knæk; deraf er der ikke Spor i Salling Syssel.

Medens Salset eller Stuehuset regelmæssig alle vegne ligger solret — i Retningen øst-vest*) —, kan jeg i Salling ikke finde nogen fast Regel i dets Forhold til Laden; det ligger nok oftest nord for den, men dog ogsaa stundom syd for den. Herom tiltrænges nærmere Oplysning.

Tre- og firlængede Gaarde har i Salling og paa Mors næppe gennemgaaende det samme fast afstemte Højdeforhold som i Hardsyssel: højest Laden, noget lavere Salset, og lavest Staldlængerne. Ofte er alle Længer lige høje, saa vi faar den Type, der aabenbart er gennemført herskende i Hanherred, at dømme efter Zangenbergs Billede fra Gøtrup By.

Tolænges Parallelgaarde, der er saa yndede i Hardsyssel, kendes næppe i Salling og paa Mors.

Det fællesjyske *Sals*, dvs. „Salhus“, bruges almindelig i Salling; og Kostalden kaldes med det i

*) Denne danske eller jyske Regel kendes ikke hos Saxerne, ifølge Zangenberg, „Danske Bøndergaarde“ 22.

Jylland ligeledes vidtudbredte Udtryk *Nøs*, dvs. „Nødhus“ af „Nød“ = Kreatur. Paa Mors, ligesom i Ty, Vendsyssel og Himmerland, foretrækker man at kalde Salsset for *Raaling*, af ældre dansk *rathe-lang*; og Kostalden kaldes paa Mors og i Ty for *Støld*. En tredje afvigende Type har atter Hardsyssel; her kaldtes Saiset i ældre Tid ogsaa *Isæt-*

Sallingbohuset paa Lyngbymuseet.

hus = sønderjysk *Serhus*, oldnorsk *Sethus*; og Kostalden kaldes *Kjørres*, dvs. „Kørhush“.

Tilslut skal efter Lyngbymusæets „Vejleder“ meddeles en Skildring af en sallingsk sulebygget Gaard, hvis Sals har staaet i Krejbjerg Sogn, medens Laden og Vinkelhuset er hentede fra Gaarde i Hvidbjerg Sogn.

„Væggene har aldrig haft Fødtømmer, og Stolperne, snart smaa, krogede Egestammer og snart Fyr, hviler umiddelbart paa den raa Kampestens-Syld, der iøvrigt blev lagt og rettet, efterat Husets

Tømmerværk var rejst. Ejheller findes der Løsholter eller andet Fyldetømmer, og det eneste Træstykke, som forbinder Stolperne, er den lange Tagrem, hvori deres Hoveder er indtappede. Kun Hjørnestolpernes Forbindelse med Tagremmen er nogle Steder sikret ved et svagt Skraabaand. Iøvrigt dækkes Vægtømmeret næsten helt af en Lerklining, som lukker mellem Stolperne. Klineleret æltes af Hoveder, der dreves omkring en Pæl med en Ring; den æltede Dejg blev trillet næsten som til Brød, og saadanne Brød slaaet ovenover hverandre i Væggen, indtil man naaede Tredjedelen eller halv Højde; saa kunde Leret ikke bære mere, inden det tørredes, og man maatte vente en Dags Tid med at føre den op i fuld Højde. Tilslut blev Vægfladerne jævne med en vaad Klud og Vand i en *Lævispand*, og siden blev de hvidtede. Som i de fleste andre Egne af Landet var Kliningen gerne Kvindearbejde og foregik under munter Skæmt, men i Modsætning til andetsteds afstivedes Leret ikke af Risfletninger (Vændring) inde i Væggen; det styres kun af lange, lodrette Pinde, der naar helt fra Syldsten til Tagrem, een eller et Par Stykker i hvert Fag, og selv disse kan mangle, saa at Leret maa staa ved sin egen Vægt.

Sallings Skovfattigdom forklarer, at man har sparet sig Vændringen, ligesom den har tvunget Sallingboerne til at tage til Takke med spinkelt, norsk Fyrretømmer istedenfor det solide, hjemlige Egetømmer. Men naar Væggene kunde gøres saa lette, som de er, hænger det ogsaa sammen med Tagværkets ejendommelige Konstruktion. Ikke blot Udlængerne, men ogsaa Stuehuset er *Aashuse*. Det klareste Billede af Byggemaaden faar man i Laden. Til Bjælkerne, der ligger i ret stor indbyrdes

Afstand, er der fastgjort *Suler*, vexelvis lodretstaaende enkelte, og skraatstillede parvis ordnede; de sidstnævnte kaldes *Strih'suler*. Baade de lodrette *Suler*, ved hvis Hovedende der er naglet en *Klav*, der danner en lille *Fork*, og *Strih'sulerne* bærer en *Aas*, et 'lømmer-

stykke, der løber under *Mønningen* i hele dens *Længde*, og hvorover *Spærene*, *Spartræerne*, hængtes, i *Reglen* parvis samlede med en *Nagle*, men stundom, især ved *Reparationer*, blot hængende i en enkelt *Nagle*, som i en *Krog*. *Spartræernes* nedre *Ende* hviler paa *Vægremmene* og danner den *udhængende* *Tagskjærp*.

Furbo.

Lægtning og *Tækning* er udført paa sædvanlig *Maade*. Alle *Gavle* er afvalmede, *Ousmunden* er tækket med *Ler* paa *Pinde* og *Straa*, *Mønningen* dækket med *Møntørv*, der er lagte fra *Øst* til *Vest* for bedre at modstaa *Vestenstormens* *Magt*.

Bygningerne er omtrent 100—150 *Aar* gamle, og i *Konstruktionernes* *Enkeltheder* er der adskillige *forholdsvis* *nymodens* *Træk*; saaledes er *Bjælkerne* lagt over *Tagremmene*, medens de i *ældre* *Tid* ellers gerne blev stukne gennem *Vægstolperne*

noget under Remmen. Men i Hovedsagen har Sulebygningen dog fastholdt en Arv fra den fjerne Oldtid. Naar Stolperne er stillede paa Stene, uden Fodtømmer, hænger det sammen med, at de danske Bønder i Oldtid og Middelalder jordgravede deres Husstolper, saaledes som det kendes baade af Oldtidsfund og af Dokumenter.

Trods de ældgamle Traditioner er Stuehuset næppe meget ældre end Udskiftningens Tid. Facaden var delvis ombygget med Grundmur, og i en af Stenene var før Brændingen indridset: Jens Nielsen Kreiberg 1826. At der dog oprindelig har været Stolper og Klinevægge, ogsaa i Forsiden, fremgik med Tydelighed af Tagremmen. Vinduerne stammer for en Del fra 1826. Ad Hovedindgangsdøren, hvorover en lille Gavl, en *Svale*, (hvis Luge hedder æ *Swaalhul*), kommer man ind i en lille Forstue og har tilhøjre Storstuen, hvor der foruden en Alkove (Fremmedseng) findes Skab, Dragkiste og Kister, og hvor der desuden gerne stod en Vævestol. Til venstre Opholdsrummet, *Dawlistow* eller *Stow*, med Bord og Bænke under Vinduerne, *Klokhús* ved Døren, Alkover langs Nordvæggen og den halmflettede Gammel-morsstol i Krogen ved Bilæggeren (æ *Kakel*). Af Skabe var der kun de vægfaste i „Sengefjælene“ (Skillerummet mellem Sengene) og et lille Hængeskab inde i en af Sengene; ellers hjalp man sig med Hylder, hvorpaa Brugsgenstandene stod. Paa Væggen hænger *Mangeltøj*, *Bøstkjæp* (Banketærskel) og Gravvers. Et Sengested, som er indskudt ved Vinduessiden, og over hvis Fodende Køkkenbordet er opstillet, viser, hvorledes man forstod at udnytte Pladsen; tidligere har der paa samme Sted

været et indbygget Hundehus. Gulvene er enten lerstampede eller brolagte.

Fra Stuen fører en Dør til det vinkelbøjede *Mælkekammer*, hvor Flødebøtte, Kærne, *Mælkesætter* og *Suotpotter* (sorte Jydepotter) har deres Plads. Mod Vest fører en anden Dør til Køkkenet med dets aabne Skorsten foran Bageovnen. Sandsynligvis har Bygningen før været et Lyrehus, saa at Skorstenen ikke har været ført højere op end til Loftsbjælkerne, hvortil Vangerne var klinede af Ler, medens den øvre Røggang og Piben var muret af Murstene. I ældre Tider var Bageovnene helt klinede af Ler, og Kakkellovnen, svarende til sit Navn, bygget af sorte Pottekakler. Den i Stuen opstillede Kakkellovn er en Kopi af saadan en Ovn af sortbrændte Pottekakler.

Fra Køkkenet fører en Dør ud i Bryggerset, og disse to Rum hed tilsammen *Frammers* (Fremhus). Man sagde *framme i æ Kjøkken* og *ude i æ Bryggers*, der ogsaa kaldes *Uderframmers*, og hvor der var Gruekedel og Ølstol, Bryggekar, Hønsøhus og Tørvestabler. Strih'sulerne skærer sig ned foran Døren paa en saadan Maade, at Skillevæggen næppe kan være oprindelig, og selve *Frammers*-Navnet er ialtfald et Minde om ældre Tider, da man gik ind i Huset ad denne Vej, og da Boligen kun omfattede Fremhus og Stue.

I de vinkelbyggede Udlænger er der foruden Lade indrettet Stald til Hestene, *Nøs* (Nødhus) til Fækreaturerne samt Svinesti og Huggenus.

Gaardmand *S. Pedersen Kærsgaard*, Krejbjerg, har skænket en Del Sager, som hører til Bygnings oprindelige Indbo, og ved Indretningen har *Niels Sørensen* i Lem ydet Bistand".

10. *Folke-Erhverv.*

Allerede i Bronzealderen var *Salling* fremmeligt til Handel, hvad der røber sig ved, at den Tids største Mængde af Guldspiralfund stammer derfra. Som drevne Handelskarle kaldes Folkene deroppe „tykke Sallingboer“.

Jeg ved iøvrigt ikke af, at der indenfor Salling Syssel har trivedes nogen Slags Folkeindustri, der er bleven landskendt som Jydepotterne hos Potjyderne i Vardesyssel, eller som Træskotilvirkningen hos Skov-Lovringerne i Løver Syssel, eller som Uldstrikingen og Uldvarebisseriet hos Uldjyderne i Hammerum Herred. Men vi finder dog visse staaende Udtryk, der hentyder til forskellige sallingske Næringsveje.

Kvabjyder hedder Sallingboerne formedelst deres Aalekvabbefiskeri.

Salling Heste, Salling Øxne, Salling Oste, Skive Gryder nævnes som gængse Handelsvarer i et Haandskrift fra 1675, som jeg har fundet citeret i Skive Avis. I et Mundheld hedder det: „Til en god Meldmad skal der Brød fra Hardsyssel, Smør fra Salling, Ost fra Fjends Herred“.

Niels Rybjerg, 1725—1804, er en sallingsk Handelsmand, der har gjort sig historisk kendt. Han fødtes i Rybjerg som Søn af Gaardmand Bertel Christensen og Vibeke Nielsdatter og flygtede for Krigstjenesten til en aalborgsk Morbroder, der købte ham Fripas af Herremanden og opdrog ham til Handelen. Rybjerg blev Grosserer i København 1753, maaske Byens skrappeste i Datiden. Han havde et af de første private Assurancekontorer, drev Handel paa Island og havde stor Ære af det asiatiske Kompagnis glimrende Fremgang. 1778 kom han i Styrelsen for det kgl. vestindiske

Handelsselskab, men han gik igen 1785, da han ragede uklar med de andre Medlemmer. Fra 1762 var han en af Grosserersocietetets „Ældste“, 1767—78 Bankkommissær. Han havde stor Sans for svage og hjælpeløse, var fra 1759 i Styrelsen for Opfostringshuset paa Kristianshavn og kom under Struense med til at omordne Kjøbenhavns Fattigvæsen. For sine tjente Penge købte Rybjerg Øbjerggaard paa Sjælland og Frederiksgave paa Fyn. Bondesønnen viste sig her som en fortrinlig Gods-ejer, der udskiftede Markerne og afløste Hoveriet. Der fortælles ogsaa om ham, at han engang reddede Kongen af en slem Knibe med et stort Laan. Den Anseelse, der blev ham til Del, fortjente han ikke blot ved Dygtighed, men ogsaa ved Samfunds-følelse. Litt. se Bricka og „Biografisk Haandleksikon“.

Senere har flere sallingske Landmænd vundet Navn paa Kreaturhandelens Omraade; saaledes i Studehandelens Tid Proprietær *Ingwersen* paa Hegnet (og den i Hardsyssel fødte Proprietær *Lunds-gaard* paa Langesgaard), i vore Dage Proprietær *Ladefoged* fra Marienlyst som Kommissær paa det hamborgske Marked og hans Navne fra Ramsing Ladegaard som Kommissær paa det londonske.

Proprietær *Nissen* til Spøttrup stiftede et Legat til Hesteavlens Fremme i Salling. Gaardejer *Bertel Nørgaard* fra Krejbjerg gjorde sig kendt som Foregangsmand i Højskolesagen (jfr. Aarbogen 1909, 30), Landvæsenet og Plantesagen; han har i det væsentlige ydet Modellen til Lærer Olesen Husteds „Bent Nordmark“. Ligeledes for Plantesagen virkede *Per Odgaard* fra Tastumgaard, der ogsaa har været virksom for Udstykning. Landstingsmand *Jens Peter Jensen Dalsgaard* fra Roslev er

bleven Direktør for Kongeriget Danmarks Hypotekbank, Næstformand i Venstres Partiledelse og selvskreven Ordfører i Skattesager. Se „Biogr. Haandleks.“ Fhv. Landstingsmand *Jens Peter Møller* fra Torum har gjort sig kendt som Fremskridtshusmand og virket for Husmandsrejserne.

Fisker *Jens Lauersen* i Krejbjerg gjorde sig i 1850 fortjent ved at opfinde Snurrevoddet. Det er vel nok den eneste sallingske Opfindelse, der er bleven landskendt. Se Salmonsens Konv. Leks.

Mors har i de nyeste Tider udviklet en livlig *Mo-Ler-Industri* ved Ejerslev og Skarrehage.

Efter en Artikel i „Skive Avis“ hidsættes her følgende: Det menes, at Moleret først blev opdaget af en Postmester *Niels Thaarup*, der i 1761 var paa Rejse rundt i Landet for at undersøge, „hvad der maatte findes i det forborgne“. I 19. Aarh. sysselsatte Videnskaben sig nu og da med det, men først for mindre end en Menneskealder siden, da Statsprøveanstalten tog fat paa det mærkelige Stof, kom der Gang i Sagerne; først disse Forsøg viste, at Danmark her ejede et Raastof af stor Værdi. Englænderne var i sin Tid meget ivrige til at udnytte det danske Mo-Ler. Siden kom der Vanskeligheder; nu synes heldigvis dansk Foretagsomhed at have taget Føringen. Englænderne er borte. Det er især almindelige Mursten, man tilvirker, bl. a. til Etageadskillelse, hvor Mo-Lerets lydisolerende Evne har vist sig fortrinlig for Sygehuse. En vigtig Brug har Mo-Ler-Stenen faaet i Staldhvelvinger, fordi de ikke drypper, selvom der er varmere i Stalden end paa Loftet ovenover. Portlandsfabrikkerne i Aalborg har endvidere frugtbargjort en Opfindelse af Ingeniør A. Poulsen ved Vandbygningsvæsenet; den gaar ud paa at gøre Beton mod-

standsdygtig mod Havvand ved Tilsætning af Mo-Ler. Den har virket fuldstændig banebrydende paa sit Omraade og vakt den største Opmærksomhed Verden over. Endvidere har en Opfindelse af Ingeniør Falkentorp, udnyttet af Hess & Søn i Middelfart, gjort det muligt at bruge Mo-Ler som Glødelegeme i Oliebrændere. — Mo-Ler-Stenens store Isolationsevne, dens Modstandskraft mod høje Temperaturer m. m., volder i det hele taget, at man venter sig store Ting af den. Og man kan paa en vis Maade sige, at her findes en Industri, som Verden intet Steds kan fremvise Magen til.

11. *Sallingsysseis Forfattere, Videnskabsmænd, aandelige Førere, Kunstnere etc.*

Nedenstaaende Liste gør ikke Krav paa Fuldstændighed eller ensartet Fremstilling, da der aldrig før har været forsøgt noget lignende, og jeg altsaa maa sammenstille helt fra bar Bund. Den større eller mindre Udførlighed maa ikke tages som Maalestok for de enkelte Personligheders større eller mindre Vigtighed. Jeg har været udførligst paa de Steder, hvor jeg mener, at Oplysningerne er gemt hen paa mindre tilgængelige Steder. Derimod har jeg i Reglen været kortfattet, hvor Læseren kan henvises til saa let tilgængelige Værker som Bricka, „Biografisk Leksikon“, Dahl og Engelstoft, „Biografisk Haandleksikon“, og Kraks „Blaa Bog“.

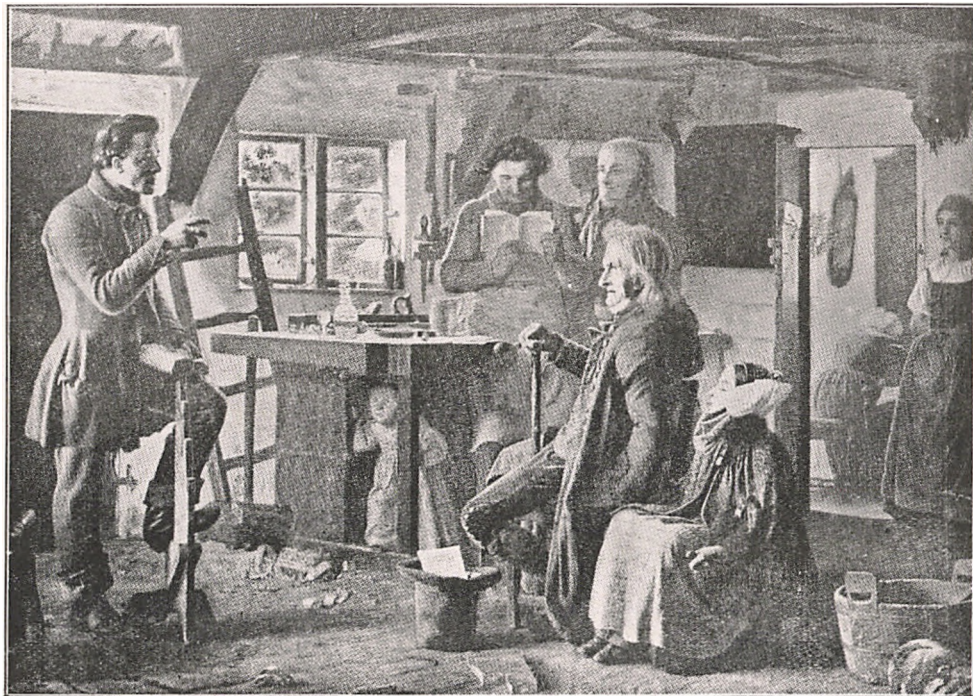
Et af de ældste Vidnesbyrd om aandeligt Liv i Salling er et Haandskrift fra Augustinerklostret *Grinderslev* med danske Oversættelser af Mystikere som Suso, Bonaventura, Thomas af Kempen.

En dramatisk Folkeviser fra 14. Aarh. med sallingsk Indhold er den, der skildrer *Tvekampen ved*

Lyby Kirke, hvor Eskjær Herremand Brune Hr. Erik af Bannerslægten og Bugge Nielsson til Hegnet fældede hinanden, „Danmarks gamle Folkeviser“ Bd. VI. (I Texten staar fejlagtig Niels Buggesøn istedenfor Bugge Nielsson).

Kort efter Reformationen oversatte en unavn-given Sallingbo (eller Morsingbo?) en tysk Satire fra 1523 eller 1524 over Valfartsstedet i Grimmental, hvor det undergørende Mariebillede græd Taarer, som kom ud af Øjnene fra et dertil indrettet Hulrum i Hovedet. Dette Skrift omdanskedes nu i Digtet „*Peder Smed og Adser Bonde*“, som tager Sigte paa det undergørende Mariebillede i Karup. Handlingen foregaar i Skive hos Las Foged, en Mand, som virkelig fandtes dér i Aaret 1526. Adser er fra Tæbring paa Mors. Oversættelsen er forsaavidt banebrydende, som det vel er første Gang i dansk Literatur, at Menigmand gøres til Hovedperson. Man har gættet paa, at Forfatteren skulde være Pastor Peder Thomesen i Torum, se Pastor Severinsens Artikel S. 84. Nærmere om nærv. Digt se „Bogen om Skive“ 15 ff., P. Hansen, „Dansk Litteraturhistorie“ I, 200; Carl Petersen, „Dansk Litteraturhistorie“, I, S. 240 ff.

Erik Krabbe til Bustrup, Sendeherre under Kristian III, skrev en Vise om „Sendefærds Besværlighed“, optagen hos Grüner Nielsen og Marius Kristensen, „Danske Viser“ I; fra samme Forfatter stammer rimeligvis Visen om „Hr. Thyge Krabbe i Skaane“, et Æresforsvar for den noget tvivlsomme Opførsel, som Forf.s Fader havde vist under Grevefejden. Iøvrigt har Erik Krabbe ogsaa skrevet Salmer, som findes optagne hos Brandt og Helveg, „Dansk Salmedigtning“ I. Se Bricka. Datteren, Fru *Anne Krabbe*, gift med Jakob Bjørn til Stenalt, lod

Mormonerne. (Efter Maleri af Chr. Dalsgaard.)

sin Skriver samle et Hæfte Folkeviser og skrev selv Noter dertil; hun lod ogsaa Stenalt-Runestenen opstille i sin Have, hvad der røber en prisværdig Interesse for vor gamle Kultur*). Se Bricka.

I Skive virkede siden 1701 den lærde Præst og Digter *Christen Lassen Tychonius* fra Sal, men da hans Fødestavn ligger i Hardsyssel, bliver han at omtale under Hardsysselboer.

Stifsprovst *Erik Olufsen Torm*, 1607—1667, en kendt Teolog og Matematiker i 18. Aarh., kom fra Torum i Salling og blev Stamfader til den nulevende teologiske Professor Torm. Se Bricka.

Gaardejer og Sognefoged *Christen Sørensen* i Haasum, kaldet *Kræn Pouls*, indledede i 1830 en ret kraftig religiøs Vækkelse sammen med Peder Larsen Skræppenborg og andre fynske Lægprædikanter.

Senere var det især Pastor *Kristian Glud* i Jebjerg, 1837—1925, der øvede Indflydelse paa Sallings religiøse Liv. Han var en af Grundtvigs ejendommeligste Lærlinge, kendt for sit kærnefulde og ukuelig friske Væsen; har udgivet „14 Prædikener“, 1923. Se „Aarsskrift for Krabbesholm Højskole“ 1925.

Bonden *Peder Lydersen* af Hvidbjerg Holmegaard, 1803—1872, var Medlem af Viborg Stænderforsamling og holdt dér lange verdenshistoriske Taler. Se Olesen-Husted i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“ 3. R. VI.

For Afholds- og Skyttesagen virkede Lærer *Iver Kristensen Holmgaard* fra Grynderup, 1845—1913, se „Lærerne og Samfundet“ I, 599.

Musikeren *Anders Kristensen-Yttrup* fra Yttrup, 1855—1917, optraadte paa Koncerter her i Landet og i Amerika.

*) Disse Meddelelser skylder jeg Dr. phil. Marius Kristensen.

Koncertsanger *Aage Thygesen*, f. i Jebjerg 1892, er Elev af Kammersanger Herold.

Maleren *Christen Dalsgaard*, f. paa Krabbesholm, 1824—1907, blev Sallings mest kendte Kunstner. En Mængde af hans ypperlige Tegninger af Sallingboer i Folkedragter er gengivne af Knud Søborg i Skriftet „Chr. Dalsgaard og hans Kunst“, 1902. Se Bricka, „Biogr. Haandleks.“ og Konv. Leksika.

Lærer *Hans Christensen Strandgaard* fra Vile, 1838—1888, var Oldgransker og indsamlede ogsaa „Sagn fra Salling“, se „Lærerne og Samfundet“, I, 96 og 99.

Pastor em. *Gert Howardy* (tidligere *Andersen*), f. i Bysted 1863, er Orientalist, Udgiver af Kileskrift-Haandbogen „Clavis cuneorum“ 1904—18 og af „De gamle Østerlande“, se „Biogr. Haandleksikon“, „Skive Folkeblad“ 20. 12. 1907, og „Studerterne fra 1888“.

Dr. phil *Gudmund Schütte*, f. paa Eskjær 1872, Sprogmand. Se Krak, „Biogr. Haandleksikon“, „Salmonsens Konv. Leks.“ (ny Udg.), „Store Nord. Konv. Leks.“, „Studerterne fra 1889“.

Følgende skønliterære Forfattere stammer fra Salling.

Pastor *Erik Høyer Møller*, f. i Skive, 1818—1904, Kapellan i Grinderslev („Den gamle Feltpræst“). Se Bricka (under Møller), „Biogr. Haandleksikon“ (under Høyer Møller).

Lærer *Niels Olesen-Husted*, f. i Rødning, 1869—1924, Personalhistoriker, Medlem af Styrelsen for Historisk Forening, flittig Bidragyder til Aarbogen; Forf. til „Ringkøbing Amts politiske Historie 1834—48“ i „Hardsyssels Aarbog“; „Træk af Fjends Herreds politiske Historie 1834—48“ i „Skive Avis“, „Salling Folkebogsamlingers Historie“ smst.; „Blade

af den politiske Udviklings Historie i Salling 1834—1910"; „Peder Lydersen af Hvidbjerg Holmegaard" i „Saml. t. jydsk Hist. og Topogr."; „En dansk Dragons Ophold paa Mors i 1864" i „Hist. Aarvog for Mors"; Romanerne „Bent Nordmark" 1916 og „En Folkehøvding" 1918. Se „Lærerne og Samfundet", I, 118, II, 112, „Skive Avis" 24. 12. 1919.

Lærer *J. P. Espersen*, f. i Junget, 1870—1916, med Pennavnet „Alfred Lind", Red. af Børnebladet „Vor Ven", Forf. til „Herren er Gud", 1905, „Naar Nøden er størst", 1910, m. m. Se smst. I, 325, 520.

Skoleinspektør *Hans Kyrre* (tidligere *H. P. Kristensen*), f. i Jebjerg 1885, Formand i Samfundet „Modersmaalet" og i „Pædagogisk Samfund"; Ud-giver af Folkemindeskiftet „Furboerne 1912"; „Sog-nets Bygmestre" 1918, „M. Goldschmidt" 1919; „I Darwins Have" 1920; „Den højere Privatskoles Hi-storie" 1926. Se „Lærerne og Samfundet" I, 155, Krak og „Biogr. Haandleks."

Højskolelærer *Thomas Nielsen*, f. i Lem 1906, Forf. til Dialektfortællingerne „Jysk Almue" og „Fra Hedeegnene" 1927.

Lærer *Anton Thorsen*, f. i Harre 1885, Forf. til „I Krigens Skær".

Oscar Jensen, f. i Skive 1873, Forf. til „En Kap Horns Gut" 1919.

Fra Fjendsherred stammer:

Herremanden *Hans Hansen Rosborg*, f. paa Rosborg i Mønsted Sogn, 1661—1752, Forfatter af kulturhistoriske Skildringer fra Jylland, se Bri-cka, J. Christensen i „Samlinger til Jydsk Hist. og Topografi" 1880, 8. Bd., og Aakjær i nærv. Aarvog 1917, 114.

Pastor *Lars Otto Møller*, f. i Taarup, 1831—1915, Præst i Gylling (Søn af en Fynbo), frugtbar

grundtvigsk Forfatter, Hovedværk „Gjenløsningen eller Jesu Christi Liv, Død og Opstandelse“, 1884, se Bricka, „Biogr. Haandleksikon“.

Endvidere de skønliterære Forfattere:

Jeppé Aakjær, f. paa Aakjær i Fly 1866; første Digtsamling „Derude fra Kjærene“ 1899; samlede Værker 1918—19; Red. af „Jydsk Stævne, et Aarsskrift“ 1902; af „Fræ wor Hjemmen, en jydsk Antologi“ 1902; af Aarbogen 1910—26. Se Krak, „Biogr. Haandleks.“, Konv. Lexika, „Mit Regnebræt, en Selvbiografi“ 1919, „Min Hjemstavns Saga“ 1920.

Marie Bregendahl, f. i Fly 1867; første Fortælling „Ved Lars Skrædders Sygeseng“ 1902; se Krak, „Biogr. Haandleks.“ og Konv. Lexika.

Dialektforfatteren Smed *Frederik Lindberg*, f. i Dommerby 1860. Forf. til „En gammeldaws Bøj“ 1884, „Mæ aa Dæ“ 1886, „Den Sommerby Smed“ 1926.

Indirekte kan vi medregne:

Underarkivar *Svend Aakjær*, f. i Kjøbenhavn 1894, da begge Forældrene er Fjandboer; har skrevet „Stednavne i Fjends Herred“ og „Fly Gaarde“ i Aarbogen, og talrige Artikler om fjendsherredske og sallingske Emner i „Skive Venstreblad“; fhv. Medlem af Styrelsen for Samfundet „Modersmaalet“. Se Krak.

Fra *Mors* stammer vel Folkevisen om Ellen Ovesdatter fra Varslevgaard. Se Marius Dahlsgaards, „Sallingsund“ („Hist. Aarvog for Mors“).

Albret Mus fra Mors, Køgemester under Frederik den II, død ca. 1556, har den Fortjeneste at være den næstførste danske Adelsmand, der gav sig til at indsamle Folkeviser. Hans Samling kaldes „Hjærtebogen“, fordi Papiret har Hjærteform.

Se Erik Kroman i det norske Tidsskrift „Edda“ 1924.

. Af Forfattere kan nævnes:

Lærer *Poul Henriksen*, f. i Hvidbjerg, 1799—1881, kaldet „Morslands Voltaire“, se „Lærerne og Samfundet“, I, 119, 194.

Pastor *Peder Kjellerup Algreen*, f. i Nykøbing, 1807—77, afskediget som Lærer 1838 formedelst sin Forbindelse med Lægmands-Vækkelsen, se *Brieka*, „Lærerne og Samfundet“ I, 194, og „Biogr. Haandleks.“

Drengen *Anders Svendsen Hovmøller*, f. i Dragstrup, 1856—1871, stammende fra Slægten fra Hovmølle i Ovtrup, Forf. til den mærkelig modne og sværmeriske Bog „Barnesyn og Ønske“, udg. af H. Kr. Hovmøller, se dennes „Familie- og Mindebog“ 1875, 29, og „Den hovmøllerske Slægtsbog“, II, 1907, 67. — Et andet Medlem af Slægten, *Johan Pedersen Hovmøller*, har skrevet talrige stedhistoriske Artikler i morsingske Blade.

Professor *Christen Riis-Knudsen*, f. paa Mourtrup 1863, var Redaktør af „Literatur og Kritik“ 1888—90, Direktør for Dagmarteatret 1889—1905, Medlem af Styrelsen for „Værn for værgeløse Dyr“ 1916—24. Se *Krak* og „Biogr. Haandleks.“

Lærer *Marius Dahlsgaard*, f. i Legind 1879, Red. af „Historisk Aarvog for Mors“, Forf. til „Kongen paa Island“ 1916, „Ærens Vej“ 1917, „Helten fra Kongedybet“ 1918, „Søren Rask“ 1919, „Jens Tverstedts Eventyr“ 1921, „Brødrene fra Fanø“ 1922 o. fl.

Skibsfører *Jens Kusk Jensen*, f. 1866 i Vester Assels, Medlem af Styrelsen for den alm. danske Skibsførerforening, Forf. til „Haandbog i praktisk Sømandskab“ 1901 (4. Udg. 1924), Medudgiver af

„Harbour Expenses of Northern Europe“ 1924, 1925, 1926. Se Krak.

Aksel Sandemose, f. i Nykøbing 1899, Forf. til *Fra Labrador* 1923, *Ungdomssynd* 1924, *Storm ved Jævnøgn* 1924, *Mænd fra Atlanten* 1925, *Klabavtermanden* 1927.

II. HARDSYSSELBOER ELLER HARDBOER.

1. Navn.

Hardsysselboernes gamle Navn er *Haruder*; saaledes (Harudes) skrives det hos Romeren Cæsar i hans „Gallerkrig“, hvor han skildrer sit Sammenstød med tyske og jyske Stammer i Gallien Aar 58 f. Kr. Grækeren Ptolemaios skriver i sin „Geografi“ fra c. Aar 150 e. Kr. Navnet i Formen *Charudes*. Allerede P. Colding i sit „*Dictionarium Herlovianum*“, 1626, gjorde den rigtige Iagttagelse, at dette Navn lever videre i Hardsyssel; ligesaa Dansk-Hollænderen Pontanus i sin *Danmarkshistorie* 1631. Det kommer af et Ord, som paa Gammeltysk findes i Formen *harud* og vil sige „Skov“; f. Ex. gemmer det sig i Bjærgnavnene *Harzen* og *Spessart* („Spætteskov“). Men fordi Navnet nutil dags er bedst kendt fra Tyskland, maa vi ikke tro, at det vidner om urgammel Tyskhed i Jylland, — at det stempler Hardsysselboerne til Urtyskere, saaledes som vore Venner Altyskerne sikkert gerne vilde bilde os ind. Det selvsamme Stammenavn findes nemlig i det norske Fylke *Hordland* i Formen *Hördar*, og *Nordmændene* kan man vel ikke saa let faa gjort til Tyskere ogsaa. — Forresten boede *Haruderne* paa Ptolemaios' Tid i *Østjylland*, og dér findes vel den mest umiddelbare Fortsættelse af deres Hjemstavns Navn, nemlig *Harz Hæret*, nu *Hadsherred*. — Under *Folkevandringen* maa

de være flyttede til Vestjylland, og dér lever de nu videre i Stammeomraadet Harthe Syssel, nu Hardsyssel eller Harsyssel; Stavemaaden med *d* har jeg optaget efter Tidsskriftet „Hardsyssels Aarbog“, der viser os, hvordan de Indfødte selv vil have Navnet skrevet. Paa Oldnorsk hedder Syslet Hördr á Jötlandi; saaledes i Knytlingasaga. Stammen Haruder kaldes nu Hardboer eller Hardsysselboer, udtalt Harselboer, Hasselboer; af Hardboer dannes med „dobbelt Konfekt“ Egnsindbyggernavnet Hardboøre-boer. — Stammenavnet finder vi ofte ved Syslets Yderpunkter: Hardboøre (ældre Harthboør) mod Nordvest, som national Forpost overfor Tyborøn, Hardboshøj mod Øst, nær Silkeborg, paa Grænsen mod Lovringerne. Endvidere spredt paa fremmed Grund: Hardbo Slette i Nordty, Hardbohus ved Vejle etc.

Et Tillægsnavn for Hardsysselboer skal være *Narriser* (Nordriser), hvormed man i Vardesyssel kendemærker „Folk fra nordenfor Aaen Skern“. Endelsen er den samme som i Indbyggernavnet Rømiser paa Rømø og i Ordet „en Spirris“; jfr. ogsaa det gamle vestjyske Stammenavn Euduser.

2. Inddeling.

Hardsysselboernes Omraade rummer otte Herreder.

1. *Geting* Hd., nu *Ginding* Hd. Navnet ser ud til at være et oprindeligt Indbyggernavn, *Getinger eller *Getninger, som snarest bliver at aflede fra Ginde Skov, hvor det ældste Herredstingsted var, se Turistforeningens Aarbog 1927, S. 127. Iøvrigt vilde dette Indbyggernavn i Formen falde sammen med jysk Gindinger, oldn. *Geitungar*, „Gedehamser“.

2. *Hiarmæ* el. *Hiarem* Hd., nu *Hjerm* Hd., opkaldt efter Tingsognets Navn, som vel oprindeligt har endt paa -heim.

3. *Skodburg* Hd., nu *Skodborg* Hd., ligeledes opkaldt efter Tingstedet.

4. *Wændlefolk* Hd., nu *Vandfuld* Hd. Navnet er et oprindeligt Indbyggernavn, der minder om Vendelboerne, da de i Knytlingasaga kaldes Vendilsfolk.

5. *Ulborg* Hd., nu *Ulborg* Hd., fejlagtig skrevet Ulfborg. Opkaldt efter Tingsognet, hvis Centrum turde have været et Bjerg, viet til Guden Ull.

6. *Hamrum* Hd., nu *Hammerum* Hd. Opkaldt efter Tingsognet. Indbyggerne kaldes Uldjyder.

7. *Heingæ* Hd., nu *Hing* Hd., fejlagtig skrevet Hind Hd. Navnet kommer af Indbyggernavnet til Tingsognet He. Af Hing dannes videre det nuværende Indbyggernavn Hingboer, som forekommer i Hindbo Gaard, Bølling Hd.; endvidere Hingø i Stadil Fjord, fejlskrevet Hindø.

8. *Bylæng* Hd., nu *Bølling* Hd. Opkaldt efter Tingsognet; dette kan muligvis udgaa fra et Indbyggernavn til det nærliggende Bøl Bjerg i Varde Syssel, hvor der allerede i Bronzealderen var stærk Bosættelse.

Om de fleste af disse Herreder gælder det, at Bosættelsen aabenbart er gaaet fra Kysten ind i Landet. Tingstederne Hjerm og Skodborg ligger nordlig i Limfjords-Kystlandet. Vandfuld Herred er overhovedet kun Kyst. Tingstederne Ulborg, He og Bølling ligger nordlig, nær Vesterhavskysten, henh. Ringkøbingfjordkysten; udgaar Bølling fra Bøl i Varde Syssel, føres Udgangspunktet endnu nærmere ud mod Kysten. I Varde Syssel har vi en endnu mere udpræget Forskydning fra Kysten

indad: Horns Rev — Herredstingsted Horne inde i Landet — Herredets Ydergrænse mod Nordøst ved Aaen Skern. — Kun to af Hardsyssels Herreder har Tingsteder midt inde i Landet, nemlig Ginding og Hammerum.

3. *Folkeart.*

Som Fortsættere af Oldtidens *Haruder* og som Indehavere af et *Syssel* røber Hardsysselboerne, at de ejer en udpræget Stammepersonlighed. Det samme viser sig deri, at de har deres egen Nationaldans, kaldet *Hardbo Skræp*. Endvidere har Syslet sit eget Vægtmaal, *Hardbopund*, (jfr. Arent Berntzen, „Danmarckis og Norgis fructbar Herlighed“, 1656). Fra 1171 nævnes en egen Sysselprovst i Hardsyssel; 1507—1696 var det et *Domprovsti*. Ejendommelig for Hardsyssel samt Sydvestsalling og Dele af Fjendsherred er den Skik at brænde Pinseblus.

I næsten alle Ting røber Hardsysselboerne sig som de mest konservative, de mest rav-vestjyske af alle Jyder. Herom vil jeg skrive nærmere i en Artikel „Færdselsskel“, som imidlertid af Pladsmangel først kommer i Aargangen 1928; Numrene i Klammer hentyder til Kortene i min Artikel. Denne ejendommelige Stilling maa vi forklare som Følge af Færdselsvilkaar, der gennemgaaende lader de østenfra fremtrængende Kulturbølger naa sidst til Hardsyssel.

Hardsysselboerne deltager kun lidet i den yngre Stenalderes Møgelstenkultur (1), slet ikke i Kimbrernes Tyredyrkelse og øvrige Kulturudvikling, 2. Aarh. før Kristus (3). De holder paa den vestjyske Type for Tordenstenen, dvs. Sebedejen (5), har ingen Odinshelligdomme og faar først

Torsdyrkelsen i anden Omgang (6 a), kender lidet til Odinsjægeren (6 b); kalder Helligdom paa jysk Vis „Harg“, ikke paa østdansk Vis „Hørg“ (7); har ingen Masseofferpladser (8); kender lidet til Natravnen (10 a), intet til Varulven (10 b); undgaar næsten helt Levbosættelsen (11 a); har kun faa Torpsogne (12) og faa Runestene (13); har den vestjyske Fordeling af Udtalen med Stød (17, 18), den vestjyske Udslettelse af Ordkønnet (20), den vestjyske Form for Ordet „efter“ („ader“) (22), den vestjyske Artikelbrug (23); en Mængde gamle Aanavne som Skjern, Vond, Vegem, Gryde, Dride, Tvisel, Flynder, mens Danmark ellers har afløst de fleste saadanne med Opkaldelser efter Bygder (se min Artikel i „Frem“ 1926, 442); eneste nyere danske Exempel paa Patronym *-ing*; endelig det højeste danske Procent af Jastemmer ved Folkeafstemningen om Nordslesvigs Genindlemmelse i Danmark (24).

I det hele taget, naar vi tegner Hardsysselboernes Kulturkort, vil vi næsten uvægerlig finde dem paa den vestjyske Side; der er ikke den Slinger i Valsen som f. Ex. hos Morsingboerne. Det kan vi hurtig overtyde os om ved at gennemblade Bennike og Marius Kristensen, „Kort over de danske Folkemål“, hvor det samme gentager sig Snese og atter Snese af Gange.

Dog er der enkelte Punkter, hvor Hardsysselboerne har været forud for deres Naboer eller ialfald ydet selvstændige Nydannelser. Under Ravhandelens Blomstring (?) i Bronzealderen synes det, at Vestjylland har nyttet sin Stilling til en Handelsfortjeneste, som Østjylland ikke kendte Mage til (2); ganske vist sad Hardsysselboernes Forfædre dengang endnu ikke paa Vestkysten, men

ifølge Ptolemaios paa Østkysten. Om stærk Kulturtilførsel fra Gallien i Jernalderen vidner saadanne Kunst-Smedeværker og Karetmagerværker som Dejbjergvognene; men ogsaa disse gaar forud for Hardsysselboernes Indflytning. I de romanske Kirkebygningers Tid rejstes i Hardsyssel en af de teknisk mest fuldendte Granitkirker, nemlig den i He (15). Endelig afskaffede Hardsyssel engang i Middelalderen de gamle Indbyggernavne paa *-ing* og erstattede denne Type med *-bo*, medens den ældre Type holdt sig baade i Vardesyssel og Fjendsherred.

En ganske enkelt østdansk Paavirkning findes i Hardsysselmaalet, nemlig Indførelsen af Ordet „Os“ for „Minde, Munding“, f. Ex. i Fjaltervang Os. De sjællandsk-tyske Indbyggernavne paa *-ere* har i Hardsyssel, saavidt jeg ved, kun ganske enkelte Pionerer at opvise, saasom Lemvigere.

Folkedragten deler med det øvrige Jylland Kvindehovedtøjets Brug af Pibekrave, som her kaldes „Hagehat“, medens man paa Mors, i Ty, Vendsyssel og Ommersyssel siger „Skjæghat“. Dertil føjer store Dele af Hardsyssel, særlig Ringkøbing-Eggen, Indførelsen af høj Hat, som sættes ovenpaa Kappen. Denne Skik, som naar til Mors og Ty, kan først stamme fra efter 1795. Det nøjeste Forbillede findes hos Kymrerne i Wales, altsaa synes Skikken at komme fra Storbritannien.

Byggeskikken er det vist vanskeligt at sige noget samlet om. Den tolængede Parallelgaard er stærkt udbredt i visse Egne. Højremsbygning som paa Mors og i de nordlige Limfjords-Egne hersker mod Nordvest, ellers Sulebygning som i Salling. Salset kaldtes i ældre Tid ofte Isæt Hus, Kostalden kaldes Kjørres.

Hardsysselboernes Folkekarakter har ikke været rigelig Genstand for Nabosnak, saaledes som Sallingboernes og Morsingboernes. Hverken Feilbergs jyske Ordbog eller E. T. Kristensens „Danske Ordsprog og Mundheld“ indeholder et eneste sammenfattende Skudsmaal, og naar Pontoppidan siger om Hardsysselboerne, at de er stræbsomme, redelige og handelsduelige, giver det ikke noget syndelig malende Billede, thi det er nærmest kun almindelige jyske Egenskaber. Sagtens er Hardsyssel for vidtstrakt til, at den folkelige Iagttagelse kan danne sig noget samlet Billede.

Et jysk Kendemærke, *Stejlhed* og „*Sind*“, træffes vistnok særlig udpræget hos Hardsysselboen. Kendt er Fortællingen om *Søren Kierkegaards Fader*, der som otteaars Dreng gik op paa en Høj og forbandede Gud, hvad han siden hele sit Liv igennem ikke kunde glemme og forvinde. Hos *Søren Kierkegaard* selv viste samme Træk sig i hans yderliggaaende Individualisme og Stivsind, i skarp Modsætning til Sjællænderen Grundtvigs folkesamlende, vidtfavnende Retning. Broderen *Bisp Kierkegaard* viste Ben i Næsen, da han som Sognepræst modsatte sig Mynsters Paabud om at tvangsdøbe Baptistbørn*). Om Teologen *Bisp Peder Madsen* fortælles, at da han som treaars eller

*) Vistnok fra Hardsyssel, om jeg husker ret, er følgende Historie, der ligeledes viser os Stejlheden paa det religiøse Omraade. To Fiskere af et kærtret Baadlav ligger og kæmper for Livet. Den ene har faaet fat i en Planke, som imidlertid kun kan bære en eneste. Han skyder den hen til sin Kammerat, idet han siger: „Tag du Planken, for jeg veed, at hvis du drukner nu, gaar du lige lukt ned i Helvede“. Saa slipper han Taget og drukner i rolig Tryghed for, at han selv er bjærget hinsides.

fireaars Purk fik skænket en Katekisme, skrev han deri: „Denne Bog tilhører mig med Ret og Skel. Peder Madsen Toustrup“. (Det kan tilføjes, at han som Student engang paa Nørre Vosborg med Held er bleven underkastet den kendte Jyskhedsprøve, som foregaar saaledes, at Prøveaflæggeren bindes for Øjnene, snurres tre-fire Gange rundt, og derefter skal kunne sige, hvor Nord er).

Hos den jernflittige Folkemindesamler *Evald Tang Kristensen* er der i Væsensformen et Drag af uforstyrrelig Paagaahed i Aandens Tjeneste, som ene har sat ham i Stand til at gennemføre et saa kæmpemæssigt Livsværk. Jeg mindes ogsaa et religiøst Træk fra hans Ophold paa Eskjær: nederste Trin af Gaardens Storetrappe dannes af en gammel Ligsten med et udhugget Kors, og denne Sten vilde han paa ingen Maade træde paa, men gik altid haardnakket udenom for ikke at vanhellige den.

Politikeren *Ole Kirk* sagde næsten aldrig noget i Stænderforsamlingen, men hvad han sagde, kunde komme desto mere fra Hjertets Dyb. Da en Greve engang i en Forhandling om Hartkornsskatter udtalte sig noget reaktionært, raabte Ole til ham: „De æ Løwn, do sejer!“

Chr. Berg blev Danmarks Banebryder for den stejle Bondepolitik, Visnepolitiken, som fik sit Navn af den Ytring, at for et Ministerium som det, han kæmpede imod, „vil i det væsentlige alt visne i Hænderne“. Kendt er hans Valgsprog: „Man bør ikke gaa paa Akkord med Uretten“.

Denne Bondens stridige Hævdelse af egen Ret har vi ogsaa i en lille hardsysselsk Historie, som jeg selv har oplevet. Jeg var Gæst hos en Forfatter paa Heden vestenfor Herning og sammen med ham

buden til Aftenkomsammen hos en Gaardmand. Da vi skulde derhen, passerede vi en Markvej, som min Vært mente at have Hævd paa at køre ad, men som Grundens Ejer havde aflyst. Der skete os dengang intet, men da vi i Nattens Mulm og Mørke vendte tilbage, viste der sig at være gravet en noksaa dyb Grøft tværs over Vejen. Kun ved et lykkeligt Vidunder undgik vi at vælte og brække Halsen. Næste Dag gik min Værtinde og jeg hen til vedkommende Nabo for at foreholde ham hans noget suveræne Maade at tage Hensyn til Medmenneskers Liv og Lemmer paa. Manden var ikke hjemme, og Konen tog imod vor Klage med disse Ord: „Æ Mand vil ett ha, te di skal kjøre paa hans Vej“. Min Værtinde gentog Klagemaalet. Konen svarede: „Æ Mand vil ett ha, te di skal kjøre paa hans Vej“. Andet fik vi ikke ud af den kærlige Sjæl. Det kan vistnok kaldes Stejlhed i Kraft-extrakt.

Stadig den samme Stejlhed i forskellige Væsensformer — snart sammenbidt, snart voldsom, snart mildnet og afdæmpet af Alderens Erfaring, har vi i en Række Historier, der meddeles af Gravlund i Turistforeningens Skrift „Vestjylland“.

„Hellere døje noget end sætte sig ud for Grinet, tænkte Holmslands Fiskere, der en Nat laa og fiskede i Ringkjøbing Fjord. De havde købt nogle Varer i Byen om Dagen, deriblandt en Dunk Brændevin og en Dunk Petroleum. Da de ud paa Natten vilde have en Dram, fik de fat i Petroleumsdunken. Førstemanden drak og gav den stille til sin Næste, og en Snes Mand ialt drak af Dunken uden at kny, for ingen vilde være blandt dem, der blev til Grin. Dengang Dunken havde gaaet rundt,

kunde de alle smile usynligt, thi der skulde et godt Vid til at taale den Dram stiltiende.“

„Spiller Hardboen Kort, er det med Ringeagt for den Skilling, han eliers varsomt gemmer. En Tilskuere til Kortspillere lagde en Hundredkrone-seddel paa Bordet og sa' stille: Ka a faa en Kvot med? Ingen svarede. Han lagde en Femhundred-kroneseddel: Kan a nu faa en Kvot med? Da blev der svaret fra en af Spillerne: Tag det Skidt væk, vi spiller om Stude.“

„Om en ret Hardbo gaar der et Sagn fra Slavekrigens Tid. Dengang der lød falske Rygter om, at Slaverne, Fangerne, var brudt ud af Rendsborg Fængsel og drog hærgende nordpaa, samledes Bønderne til Værn i hele Jylland. Mange Hardboer stod Vagt ved Skjern Bro og ventede Slag. Blandt dem var en gammel Mand, der kun havde en Plejlslagel til Vaaben. — Hvad vilde han her i Krig, affældig og vaabenløs? Den gamle svarede blidt: „Aa, a ka jo ett gyer ret møj, og saa tænkt a, te a kund da gaa omkring og slaa dem ihjæl, der étt var ret døh“.“

Medens der som sagt ikke er mange staaende Talemaader om Hardsyssselboerne som Helhed, fortælles der desto mere om *Hardboøreboerne*; det synes, som om Syslets nordvestlige Spids har suget Opmærksomheden til sig. Hardboøreboen gælder som stejl og haardhudet Missionsmand; her viser han sig ret, ligesom i Indbyggernavnets dobbelte „bo“, som Hardbo i anden Potens. Der siges, at der skal syv Hardboøreboer til et Menneske. „Nej Tak, æ er ingen Fraadser!“, sagde Hardboøreboen; han havde ædt 19 Hvinghingoveder, og de bød ham det tyvende. „De æ da wæst mæ æ Søm aa faa!“, siger Hardboøreboen, naar han skal bygge et Hus;

for Tømmeret og Stenene kan han sagtens stjæle. Særlig yndet er det at gengive, hvordan Hardbo-øreboen frier: „Hør do, mi Pig', tøkkes do étt, te waa Bar, di sku wær Søjsken?“ etc. Se Feilberg, art. Harboørebo, hvor der citeres mangfoldige spøgende Fortællinger.

4. Navneskik.

Af de gamle Indbyggernavne paa *-ing* er der kun forsvindende Rester tilbage.

Heingæ Herred er tydelig „He-Indbyggernes Herred“.

Geting eller *Ginding* Herred gaar som nævnt sikkert tilbage til et Indbyggernavn *Getinger eller *Getninger; *-nd* staar lydlovlig for ældre *-tn*, ligesom i „Vand, Bund“ for *vatn*, *botn*. Dobbeltformer med og uden *n* er meget hyppige i Indbyggernavne paa *-ing*; saaledes hedder det Nivninger og Nibinger, Lækninger og Lækringer, Løjtinger og Løjtinger etc.

Ellers gennemføres *-bo*, 2 Gange i Hardbo-øre-boer. Heingæ Herreds Indbyggere kaldes nu Hingboer. Det hedder: „Husbybo hyww, aa Nesombo nyww, aa æ Fjanndbo kommer lævvend mæ djæ staandend Knyww“. „Fjaltringbo Dokker, Transbo Pigger, Ferringbo Krukker, Hærboørebo Traljer, aa Tyborøn Gassier“. Helt undtagelsesvis opdukker i Udkanterne ogsaa den østdansk-østjyske Type *-ere*: Lemvigere mod Nord (eneste Exempel i den stedlige Dialekt ifølge Byskov), Borrisere mod Syd.

Ejendommeligt er det at se, hvordan vedligeholdte Ingformer bræmmer Hardsyssel langs hele Grænsen fra Nordøst til Sydvest. Fjandbomaalet har Lunningboer paa Lundø, Hallinger i Hald, Bessingboer i Bærs indenfor Hardsyssel, tæt ved Græn-

sen (Medd. fra Svend Aakjær); saa følger Løver Syssels Indbyggere, Lovringerne; ved Hardsyssels Sydøsthjørne ligger Dørslund med Indbyggernavn Dørslinger. (Det er udenfor Ringkjøbing Amt, vel ogsaa udenfor det opr. Hardsyssel, har ialfald Jellingmaalets Skik); i det sydvestlige Hardsyssel ligger Skjern, hvis Indbyggere paa Hardsysselmaal kaldes Skjernboer, men paa Vardesysselmaal Skjanninger eller Skjanningboer.

Medens saaledes Hardsyssel ved radikal Udrydelse af Indbyggernavnene Ingformer adskiller sig fra Naboeegnene Vardesyssel og Fjendsherred, har det mærkeligt nok endnu indtil nyeste Tid kunnet fastholde en gammel *Ingform i patronymisk Brug*. Ifølge Konservator H. P. Hansen var der i Ulborg en Kone, Sidsel Andersdatter Dahl, f. 1825, som om Ravn-Slægten i Fjand brugte Udtrykket „de her *Ravninger*“. Det er et aldeles enestaaende Exempel paa Fortsættelse af oldgottonsk Navneskik i Danmark. Ellers er det kun hos Nordfriserne, at man saa sent som i 17. Aarhundrede finder talrige Exempler paa Former som Peter Jepping istedenfor Peter Jepsen.

Et gammelt Brud paa gængs Folkeskik iagttager vi paa Runestenen fra Hanning, som lyder: „*Thorkil hvasse, Toves Søn, rejste denne Sten efter Gyda, Moder sin*“. Det er ellers uhørt, at den, der rejser Gravstenen, nævner sig selv med Tilnavn. Den ældre Jellingsten er intet Sidestykke, thi det er en aldeles uhjemlet Paastand, at Kong Gorm dér skal have tillagt sig Hædersnavnet Danmarkarbot. Thorkil hvasse er og bliver ene om en saadan forherligende Selvnævning.

Den gamle Skik at lade Sønnen bære et *Sennavn*, som gentager Faderens Fornavn, fastholdes

endnu i et Par Grene af Bjerreslægten i Sir ved Hølstebro. Denne Troskab mod Overleveringen har Samfundet „Modersmaalet“ paaskønnet ved 1925 at tilstille Mads Bertelsen Bjerre i Store Bjerre et skønskrevet „Hædersbrev“.

5. Folkemaal.

Det er ikke let i en Haandevending at udpege noget Kendemærke, der klart og skarpt særtegner Hardsysselmaalet overfor Nabomaalene. Medens f. Ex. Aaboingernes Maal i Bennikes og Mar. Kristensens „Kort over de danske Folkemål“ er omgærdet med henved en Snes Skellinjer, der mere eller mindre nøje følger Sysselgrænsen, er det umuligt i de ca. 100 Kort at finde blot en eneste, der paa tilsvarende Maade afgrænser Hardsyssel.

Vi kan kun gentage, hvad ovenfor er sagt under 3, at overalt, hvor Valget gives, staar Hardsysselmaalet uvægerlig paa den vestjyske Side, — vel mere trofast end noget andet Maal.

Iøvrigt finder vi kun Ejendommeligheder, som Maalet deler med enkelte Nabomaal.

Kort, aaben Selvlyd foran *s*, hvor Endelsen er tabt, bliver til langt *a*, — ligesom i Ty og det halve Vendsyssel og paa Mors (Kort 70).

Ordet „sno“ udtales „snu“, — ligesom i Ty og Jellingsyssel (12).

d (opr. *d* og ældre *t*) bliver til *r* efter Selvlyd: „Brud“ = „Brur“, — ligesom i Salling og Fjendsherred (50 og 68)*). (Vi mindes det samme Samstem mellem Hardsysselmaal og Sallingsk i Afskaffelsen af de gamle Indbyggernavne paa *-ing* og Gen-nemførelsen af *-bo*).

*) Ligesaa i Sønderjylland: „Grør i æ Gryr aa Mar i æ Far, saa sirrer vi aa snavrer ar“.

Vendelfolk Herred med Hardboøre følger Tybomaalet i et Par paafaldende Ejendommeligheder: *vr* bliver til *fr* (46), og første Persons Stedord hedder *æ* som i Sønderjylland, ikke *a* som i det øvrige Jylland (85).

Ejendommeligt nok har „Munding“ i Hardsyssel ikke overalt det vest- og syddanske Navn „Minde“, som i Torsminde og Nymindegab. Istedendfor opdukker det norsk-svensk-østdanske „Os“, som vi ogsaa kender fra Østjysk i Randrus og Arus. Vi har det f. Ex. ved Fjaltring Os, Vosborg og ved Udløbet for Sunds Sø, Vaas.

Kendeordet ved Tillægsord har to nøje adskilte Former, *æ* og *den*, se Byskov i „Gjedved Seminariums Jubilæumsskrift“ 1913; men det er vel rimeligt, at lignende Regler vil findes i Nabomaal, naar dette uforsvarlig forsømte Afsnit af dansk Sprog-lære engang tages op til nærmere Undersøgelse.

Om Ordforraadet se P. Skantrup, „Om Folke- og Sprogblanding i et vestjysk Sogn“ („Danske Studier“ 1921) og samme „Et Hardsysselmaal“ 1927.

6. Folkeminder om Hedenskab.

Hvad der i Folkeminderne kan spores af hardsyssel-sk Hedenskab, vedrører mest Væsener af de lavere Rangklasser, Nisser, Aamænd, Ellefolk, Gengangere osv. og giver næppe Lejlighed til at iagt-tage nogen særlig Egnstype. Om Hedenskabets fornemme Rangklasser vides der kun grumme lidt.

Tordenvaabenet har udelukkende den vestjyske Form, *Sebedejestenen* eller *Paddekoen* (hards. „Parrikow“ ell. „Parristien“) o: det forstenede Søpindsvin, se Blinkenbergs Kort i „The Tunder Weapon“. Det synes næppe knyttet til nogen navn-given Gud.

Den gamle gotttonske Himmeldud *Ti* har maa-
ske været dyrket i Tim Sogn, der vel skal tydes
som *Ti-heim*.

Guden *Ull* har sikkert haft en Helligdom ved
Herredstingstedet Ulborg. Det er det mest frem-
trædende Minde om ham i Danmark.

Gudinden *Hærn* = Freyja kan muligvis have
været dyrket i Herborg, der imidlertid ikke har
Sognerang; jævnfør Herredstingstedet Hærnborg i
Salling.

En ret fornem Guddom har sikkert været dyr-
ket ved Sognebyen *Døthbyerg*, nu Dejbjerg, nær
Vognbjerg, thi i Dejbjerg Præstegaardsmose har
man fundet to enestaaende pragtfulde Vogne, der
sikkert har været viede til religiøs Brug; Sidestyk-
ker dertil kendes ikke nærmere end i Vesteuropa.
Vi ved, at den hellige Vogn var knyttet til Frugt-
barhedsgudinden Nerthus' Dyrkelse hos Angler og
Jyder, og tæt syd for Hardsyssel fandtes et Sogn
Nærild, der sikkert er en gammel Nerthushellig-
dom. Naar Sophus Müller i „Vor Oldtid“ 470 vil
opfatte Dejbjergvognene som verdslige Stadskøre-
tøjer, kan jeg ikke give ham Ret. Endnu i en Folke-
vise fra sen Middelalder stikles der til de Damer,
der ikke kan nøjes med at ride, men vil ages i
Karm. Noget andet var, at man havde Stridsvogne
og paa Folkevandring Transportvogne for Oldinge,
Kvinder, Børn og Indbo. Men Stadsvognene maa vi
sikkert sætte i Forbindelse med Gudsdyrkelsen.

Dette er Hardsyssels tydeligste Minder om
hedensk Gudsdyrkelse. Paa vigtige Punkter af det
kendte Hedenskab giver det blankt op. Der findes
ikke en eneste *Odinshelligdom*, og af *Torshellig-
domme* kun svage Spor, mest i Udkanten, som f. Ex.
Tosmose i Ørre Sogn og en Torsodde paa Nordspid-

sen af Øen Venø. *Odinsjægeren* er trængt ind nogle Steder i Hardsyssel, men mest dog kun spredt og i Udkanterne: Jons Jægere huserer mellem Strømbjergene ved Hardboøre med Heste og Hunde i Lænker: Formen med J er himmerlandsk-vendsysselsk og genfindes paa Møn. Endvidere findes *Odinsjægeren* ved Gudum, Vind, Torsted; ved Raasted med Himmelhunde; ved Sunds som Wold; ved Tjørring i Følge med Ellekvinden Slatten Langpat, — en Forestilling, der hører hjemme i Østjylland og paa Øerne. Ifølge Konservator H. P. Hansen huserer *Odinsjægeren* hyppig i Herningegnen; men det er dog næppe tilfældigt, at Feilberg og Folkemindsamlingen kun har yderst faa Exempler fra de vestligere Egne.

De Sagn, der formodentlig minder om Freyjadyrkelse, findes kun i Udkanten. Den nedmanede *So i Sengen* har vi ved Gjødstrup Sø, (Ev. T. Kristensen, „Jyske Folkeminder“ III, 177, jfr. IV, 105), den *sunkne Brud* ved Haderup (samme, „Danske Sagn“ III, ns. 1221).

Varulven optræder, saavidt jeg kan skønne, slet ikke.

Sjælevæsenet *Dragedukken*, der ellers kendes i Norge, paa Øerne, i visse Limfjordsegne og i Vardesyssel, kendes ogsaa i Ringkjøbingegnen ifølge Feilbergs Ordbog.

Natravnen, som er Sjælen af en nedpælet Misdæder eller Selvmorder, synes kun at findes i Udkanterne mod Nord, Øst og Syd. Saaledes ved Lemvig (Kemp, „Danske Folkeminder“ 421), ved Humlum (Ev. T. Kristensen, „Jyske Folkeminder“ III, 75); i Herningegnen og i Faster nær Syslets Sydgrænse. Konservator H. P. Hansen meddeler følgende: „Jeg mindes, at min forlængst afdøde

Bedstemoder i Albæk, Snejbjerg Sogn, der var født i Faster ved Skjern, fortalte, at hun (eller en anden?) som Hyrde engang havde set en Fugl eller et andet Dyr med et Hul gennem sig, eller gennem Vingen, og at hendes Bedstefader havde advaret hende mod at komme i Nærheden af saadan noget, da man let kunde komme galt afsted". — De her nævnte Exempler turde nærmest være Smitte fra Egne, hvor Natravnetroen er almindelig. Saaledes maa vel dens Optræden ved Lemvig og Humlum pege hen paa Forbindelse med Mors, hvor Natravnen forekommer sammen med andre mere østdanske Mytefigurer.

Haneoffer, som ellers hører hjemme i Østjylland og paa Øerne, træffes i Ringkjøbingegnen. Det var endnu i Mands Minde en Fastelavns-Lystighed at „løbe en Kok ind og vride dens Hoved om“, hvilket ikke var saa let, da det var indsmurt i grøn Sæbe. Se Fr. Knudsen, „Hane-Offet“ („Danske Studier“ 1924, 2).

Alt ialt viser Hardssysel sig kun lidet modtagelig for de mytiske Forestillinger, der hersker længere mod Øst; men nogen selvstændig udviklet Kres af Forestillinger, der kunde træde i Stedet, har jeg ikke kunnet iagttage.

Det vilde være at ønske, at ovenstaaende ikke særlig fyldige Billede gjordes til Udgangspunkt for udførligere Fremstilling af en stedkendt Iagttagelse.

7. Folkedragt.

Kvindedragten i Hardsyssel har gennem Tiderne været underkastet forskellige Omskiftelser: Om de nærmere Enkeltheder henvises til Elna Mygdals Afhandling i Turistforeningens Aarvog 1927, „Vest-

jylland". Her kan kun nævnes enkelte særlig fremtrædende Træk.

Et udskaaret Træbillede i Ringkjøbing Musæum fra Slutningen af 18. Aarhundrede synes at vise os to Kvinder med *pibede Kyser* i Præstekravefacon. Elna Mygdal sammenligner det paa-gældende Klædningsstykke med en Fløjelskyse, der kendes fra Dejbjerg.

Den senere kendte Dragt har den sædvanlige jyske *Vingekappe*, der paa Hardsysselmaal kaldes „Hagehat“. Efter Formen kan det se ud til, at denne Kappe egentlig stammer fra Holland, og det passer med, hvad der fortælles

Hardsysselbo. *)

om Kvinderne fra Ringkjøbing: de tog ofte til Holland efter Varer, og Handelen gik langt mere den Vej end over Kjøbenhavn.

Ejendommelig for Hardsysseldragten, omend ogsaa kendt paa Mors og Jegindø og i Ty, er Brugen af *høj, rundpullet Hat* ovenpaa Kappen. Det var en Harehaarshat; mindst to Hattemagere i

*) De fire Billeder Side 13, 16, 33 og 63 er taget efter Rasmus Christiansens Spillekort.

Ringkjøbing gav sig af med at fremstille den. I Nødsfald kunde Kvinderne ogsaa hjælpe sig med en almindelig, skarpt afskaaren Mandshat. En tilsvarende Mode, med høj Hat over Vingekappe, har de kymriske Kvinder i Wales; blot er Hatten her ikke rundpullet. Moden har vel engang været videre udbredt i England og er derfra kommen til Vestjylland. Da høje Hatte for Mænd først kom i Brug i Frankrig ca. 1795, og først efter 1800 her i Landet, kan Brugen til Kvindedragt ikke være ældre. Stærkest skal de have floreret ved 1840. De brugtes dog af enkelte til ind i Tredserne. Den sidste Kvinde, der vides at have baaret høj Hat, var Rebekka Faare fra Velling, ca. en Mil fra Ringkjøbing.

I Pontoppidans Atlas 5. T. fortælles (1769) om Kvinderne i Vandfuld og Skodborg Herreder, at de „bruge alle røde Strømper; naar de gaa til Kirke, tage de Strømper og Tøfler under Armen og gaa barfodede, indtil de komme til Kirkegaarden, da de tage dem paa og siden tage dem af igen, naar de gaa hjem“. I 1795 paastaar Raadmand C. Dreyer i „En liden Beskrivelse over Lemvig samt Skodborg og Vandfuld Herreder“, at denne Mode er helt aflagt. Men Konservator H. P. Hansen oplyser, at røde Hoser har været i Brug til hen i sidste Halvdelen af 19. Aarhundrede i Børnestrømper, og røde Bindeærmer har været almindelige i Hardsyssel til omkring 1860 eller lidt senere.

Til den allerfineste Højtidsdragt brugtes Sko med blanke Spænder, undertiden af Sølv. Dragten var af udenlandsk Tøj, især Damask. „Til Kirke brugtes en Hængekaabe, en sid Trøje, der hang ned over Skørterne. De brugte ogsaa en Kaabe med Ærmer, og derunder havde de 6—7 Skørter paa.

Disse Skørter hang trappevis, saa det yderste var det korteste. (Trappeskørter har været brugt paa dansk Amager og i Skaane)". Det var dog ikke Hvermands Kone, der var saa vel udstyret. Mange gik aldrig i andet end Træsko.

Om *Mandsdragten* vides der saa lidt, at det er vanskeligt at paapege noget for Hardsyssel særlig ejendommeligt. Imidlertid siger Pontoppidan ved Aar 1769, at den i Skodborg og Vandfuld Herreder er den samme som hos Marskbønderne. Hvis han har skønnet rigtigt, saa er det noget af samme Kulturfællesskab, som viser sig i den vestjyske Brug af foranstillet Artikel og af holstensk eller lybsk Skillemønt.

Et middelalderlig virkende Klædningsstykke er en rød Klædes Hætte, der gaar kraveagtig ud over Skuldrene; det er imidlertid ikke særligt for Hardsyssel, men kendes ogsaa fra Salling, fra Randers Amt (se Turistforeningens Aarvog for 1924) og fra Løjt ved Aabenraa; den har holdt sig længst i Midtjylland, nemlig til midt i 19. Aarhundrede.

Ejendommelig er en Skik, som Palle Fløe meddeler fra det sydlige Hardsyssel omkring 1870: til daglig brugtes graa Lue; den røde var til Pynt, men skulde ogsaa bæres til Stadighed, *saalænge Konen laa i Barselseng*.

Paa Hardbøere blev den høje Hat, der brugtes foruden Luen, kaldet „Skipmaal“ (Skæppe). Paa engelsk Paavirkning tyder Hardbøereboernes Navn for den halvlange Trøje, „Pjækkert“ = eng. *pea-jacket*. Jævnfør vestjysk „Sisser“ eller „Sejser“ for „Sax“ = engelsk *scissors*. (Forøvrigt har ogsaa engelsk *apron* „Forklæde“ forplantet sig til Midtjylland i Formen „Æpern“, som kendes fra Hamme-Eggen).

8. *Folkedans.*

Ifølge Grüner Nielsen, „Vore ældste Folke-danse“, S. 16, „dances Tospring nu omtrent udelukkende af Harboerne ... i ældre Tid træffer vi da ogsaa ligesom en Særbenævnelse for Dansen Ordet *Harboskræp* (Herbergskræp). I de gamle Ordbogssamlinger fra 17. og 18. Aarh. omtales den paa følgende Maade.

1 a. „Harboskrep — Charudum saltatio, strepitus, fastus“. P. Colding, „Dictionarium Herlovia-num“, 1626.

1 b. „Danser Harboskrep udi en lang Rad og haver et Haandklæde imellem sig“, smst.

2. „Harboskrep, Dans i en lang Rad, som ellers kaldes Tospring“. Moths Ordsamling.

3. „Herbergskrep er den Rundedans, som ellers kaldes „Sudderdands“ heller Tospring, er en meget brugelig Dans mange Steder her i Landet“ ... „*ast-sæl* eller *vensæl* o: elskelig, er et meget gammelt Ord, som Bønderne bruge i deres Herbergskrep-Kvad“. Smst.

Ved „Harboskræp“ forstod man ogsaa spøgende: Prygl, ilde Medfart.

1. „(Harboskrep) er en Juleleg blandt Bønder, hvor de dunker hveranden i Ryggen eller støder hveranden i Rumpen med et Knæ“. Smst.

2. „Harboskrep kaldes i Jylland i Harsyssel, naar gode Venner i Forsamlingen og Lystighed dunker hinanden i Ryggen“, Rostgaards Saml.

3. „Hun flux med Knippel og Kæp begynder at lege hend' Harboskrep ... Jeg frygter, her van-ker Harboskrep“, „Dr. Hielpeløs“ S. 13, i Kalkars Ordbog.

4. „Han fik hans Hærbeskræp“, f. Ex. ved Handel; ogsaa Helsot. (Darum, Brørup). „Han fik

en ordentlig Hærbeskrævl af hend'", en Overhaling med stygge Ord. „Gi jen en Hærbeskræp“, give een Afsked paa graat Papir under en spøgefuld Form. Feilberg, Ordbog.

Hos Peder Syv skildres et Hardboskræp, der paa anden Bryllupsdag har været brugeligt, indtil nyere Tid i Lønborg Sogn (hvad der ligger indenfor Ringkjøbing Amt, men ganske vist udenfor det oprindelige Hardsyssel). Naar de nygifte har danset sammen, Manden med Hat paa Hovedet for at vise, at han er Herre, danser alle Tospring, Spillemandene først, idet de gaar baglæns og gni-der paa Fiolen; gamle og unge stiller sig op i en lang Række, Haand i Haand, en ældre Mand med Bruden paa højre Fløj, derefter Brudgommen, og siden som man kan bedst, dog sædvanlig de ældre paa højre, de yngre paa venstre Fløj. Tospring udgør 6 forskellige Trin, af de ældre udføres Dansen meget alvorlig og ikke uden Ynde. Der synges tit til: „To Spring, Per Liremands Kat, Jeremiasens Hund, kom falderal!“ eller: „Kræ Lavsens Top i Kywling!“, hvad der mulig er en Stump af et gammelt Omkvæd. Se Feilberg, Ordbog.

9. Byggeskik.

(Efter H. Zangenberg i Turistforeningens Aarboeg 1927, „Vestjylland“).

Naar undtages Bornholm, har næppe nogen Egn af Danmark en saa *spredt Bosættelse* som Hardsyssel. „Landsbyer, som de findes i andre Egne af Landet, kendtes ikke, kun enkelte og faa Samlinger eller Klynger af spredt liggende Gaarde og Huse ... i Tiden omkring 1816—17 paa Heden. For at tage et Exempel, kan det nævnes, at et af

de østligste Sogne i Hammerum Herred, nemlig Ikast, paa det nævnte Tidspunkt havde 2 saadanne større Samlinger af Gaarde og Huse i Over Isen og Suderbæk (5 smaa tre- eller firlængede Gaarde, en mindre Gaard med to parallele Længer, en a to vinkelbyggede Gaarde eller Huse og tre enlængede Smaahuse; i Vaade, Toftlund og Hesselbjærg 2 a 3 Gaarde med tre eller fire Længer; i Vester Isen-, Ur- og Fonnesbæks-Gaarde samt i lille Nørlund kun to sammenliggende Gaarde hvert Sted)“.

Sulehuset (se ovenfor S. 29) hersker i Størstedelen af Hardsyssel, i Tilslutning til Skikken i Salling, Fjendsherred og Sydvesthimmerland. Højremshuset (se S. 30) hersker mod Nordvest, i Landet mellem Struer Bugt og Nissum Fjord, i Tilslutning til Skikken paa Mors og i Ty. Sporadisk kan det ogsaa forekomme østpaa over mod Fjendsherred.

Det enlængede Hus spiller en stor Rolle i Hardsyssel. Hyppigt i Hedeegne er det skorstensløse „Sojhus“, dannet af Tørv („Soj“, „Saad“).

Meget udbredt er Parallelgaarden, som kun har to Længer, Salset liggende lige overfor Laden. Den er særlig hyppig mod Nordvest, men kendes ogsaa i østligere Egne. Salset kaldtes i ældre Tid ogsaa „Isæthus“ = oldnorsk „Sethús“, sønderjysk „Serhus“. Kostalden bærer det hardsysselske Navn „Kjørres“.

Grundmurede Bygninger har fra Sydvestjylland forplantet sig til Egnen ved Ringkjøbing Fjord.

„De ældste grundmurede (Firkant-)Gaarde synes paa Holmslands Klit og vistnok overalt i denne Egn at stamme fra Tiden omkring 1830—40, og man har fortsat med stykkevis at bygge disse Gaarde indtil op mod 1880—90. Stuehuset (Sal-

set) vender oftest mod Syd og Laden mod Nord. Karakteristisk for disse Gaarde er dette, at Laden almindeligst er den bredeste og derfor den højeste Bygning, og ligger parallelt med Stuehuset, — et Minde om den ældgamle Parallelgaard". (Salset er mellemhøjt, Forbindingslængerne lavest, saa der fremkommer en tydelig Trinfølge. G. S-e). „Salset og Laden har Overgavle, der er afskaaret af et Skraatag over Gavlvinduer og Lemme, og disse Længer markeres derved som de vigtigste, hvad der falder nøje sammen med endog meget gammel Skik, idet Salhus og Lade allerede i Kong Valdemars jyske Lov (1241) nævnes som den jyske Gaards Hovedbygninger ... Længerne mellem disse Bygninger er indrettet til Stalde og andre Udhuse, og heri findes ogsaa Gaardens Indkørselsport. Som Regel ligger Kjørreset mod Vest, og Grunden hertil skal være den, at Vestenvinden anses for at være lunere end Østenvinden".

10. Folke-Erhverv.

Det synes, som om Hardsyssel i Bronzealderen har drevet livlig *Ravhandel*; saaledes mener man at forklare de mange Guldfund.

I Tilslutning til Afsnittet om Byggeskik maa vi omtale den Ejendommelighed ved Hardsyssels ældre Haandværkshistorie, at dets *romanske Kirker* udelukkende bygges af *indenlandsk Granit*, medens derimod Nabosyslet mod Syd meget ofte bruger rhinsk Tufsten. I at tumle med Granitten indtager Hardsyssel en fremragende Plads indenfor dansk Haandværks Teknik. En af de mest fremragende Ydelser er Kirken i He, se Storgaard-Pedersen i „Hardsyssels Aarbog“ 1912.

I Løbet af Middelalderen udviklede der sig indenfor Syslet et vist erhvervsmæssigt Fællespræg, som gav sig Udtryk i et særligt *Kornmaal*. Storgaard-Pedersen skriver i „Vestjylland“, S. 138: „Her i Hardsyssel havde man følgende Kornmaal: 1 Ørtug Rug var 10 Skæpper, 1 Ørtug Byg 12 Skp., 1 Ørtug Havre 20 Skpr. En Undtagelse derfra dannede Skodborg, Ulborg og Ginding Herreder, hvor 1 Ørtug Rug var 12 Skpr., mens Byg og Havre regnedes paa samme Maade som i de øvrige Herreder. 1 Td. Smør udgjorde 12 *Hardbopund*, der hver regnedes til omtrent $1\frac{1}{8}$ Td. Korn“.

Om Indbyggernes Produkter og Næringsveje skriver Pontoppidan i „Danske Atlas“ følgende: „Her falder overalt de anselige og stærke Heste, store Stude og ypperlige Malkekøer, store Svin og særdeles gode Faar. Selve Folkeslaget i denne Egn synes at have noget Fortrin fremfor andre og roses som føre, stærke og anselige Folk, i Leve-maade tarvelige, i Ægteskab frugtbare, i Omgang redelige, i Fare uforfærdede, til Arbejd ufortrødne, i Handling stræbsomme og paapassende, gode Agermænd, gode Fiskere og til Købmandskab genegne“.

Noget meget særpræget Billede giver denne rosende Skildring ikke. I nyere Tid er imidlertid Hardsyssel blevet kendt ved sin *Binde-Industri*. Den blomstrede særlig i Hammerum Herred, som jo indtager en Tredjedel af Syslets Omraade. Officielt blev de hammerumske Uldjydere Virke godkendt derved, at de fik kgl. Privilegium 1741 paa at gaa rundt og falbyde hjemmegjorte Varer som Hosekræmmere eller Uldhandlere. Det var noget helt enestaaende i en Tid, da ellers Købstadborgerne skinsygt vaagede over, at ingen Landbo gjorde Skaar i deres Næringsrettigheder. *Michael Peder-*

sen *Kierkegaard*, den kendte Filosofs Fader, er Typen paa den hardsysselske Hosekræmmer, der ved Flid og Vindskibelighed driver det vidt; han endte som formuende Købmand i Kjøbenhavn. Hvad der særlig bragte ham i Vejret, var hans kloge Skøn i Statsbankerottens Tid, da han i Modsætning til saa mange andre „holdt paa den rigtige Hest“ ved Indkøb af Værdipapirer.

I Nees blev det i første Del af 19. Aarhundrede midlertidig en lønnende Industri at lave *Hornskeer*, der solgtes over hele Landet.

Politikeren *Ole Kirk* var Foregangsmand for Plantesagen og fik i 1831 det første jyske Dyrskue afholdt.

Lærer *K. Balle* fra Tvis har ligeledes virket for Plantesagen, se „Lærerne og Samfundet“ I, 229.

Fra Estvadgaard i Hardsyssel stammede *Langesgaards Ejer*, Proprietær *Lundsgaard*, der vandt sig et Navn som sallingsk Landmand i Studehandelens Dage.

Gennem Fysikeren *N. J. Fjord* har Hardsyssel ydet et verdenskendt Bidrag til Landvæsenets Udvikling.

11. *Hardsyssels Forfattere, Politikere, Videnskabsmænd, aandelige Førere etc.*

Til Udviklingen af dansk Kultur har Hardsyssel ydet adskillige Bidrag. Særlig i Folkemindeforskningen og den historiske Lokalforskning er det frugtbart.

Bisp *Hans Poulsen Resen*, f. i Resen ved Struer, 1561—1638, Udgiver af den første danske Bibeloversættelse efter Grundtexten; den var forresten grundlærd og et Tilbageskridt fra Chr. Pedersens.

(Hans Sønneson var Historikeren *Peder Hansen Resen*, 1625—1688, der samlede til en „Danske Atlas“). Bricka; „Biogr. Haandleksikon“.

Astronomen *Christen Sørensen Longomontanus (Longberg)*, f. i Lomborg, 1562—1647, en af Tyge Brahes kæreste Lærlinge, Forf. til „Astronomia Danica“. Bricka; „Biogr. Haandleks.“; „Hardsysse's Aarvog“ 1907.

Stiftsprovst *Christen Lassen Tychonius (Thygesen)*, f. i Sal, 1680—1740, Præst i Skive, Stiftsprovst i Viborg, Forf. til „Den augsburgske Bekenfels Historie“ 1730; lærd Digter i Datidens skruede Modestil; i Strid med Holberg, som spottede ham i „Den jyske Fejde“ og kaldte ham „de Cimbrers Lys og Jyllands klare Øje“. Bricka; „Biogr. Haandleks.“; „Bogen om Skive“ 294.

Politiker, Gaardejer *Ole Christian Christensen Kirk*, fra Kirkegaard i Stadil, 1788—1876, Medlem af den jyske Stænderforsamling og den grundlovgivende Rigsforsamling. Bricka; „Biogr. Haandleksikon“.

Politiker, Godsejer *Andreas Evald Meinert Tang*, f. paa N. Vosborg, 1803—1868, Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling.

Politiker, Lærer *Christen Poulsen Berg*, fra Bjerg i Fjaltring, 1829—91, Formand for det danske Venstre, Banebryder for Parlamentarismen. Bricka; „Biogr. Haandleks.“; „Lærerne og Samfundet“ I, 545 ff.*).

Den landøkonomiske Fysiker *Niels Johannes Fjord*, f. paa Holmsland, 1825—91. Bricka; „Biogr.

*) Politikeren J. C. Christensen-Staadil og den polytekniske Professor Chr. Christiansen, der ofte nævnes som Hardsysseboer, hører i Virkeligheden til Vardesyssel.

Haandleks.“; Storgaard-Pedersen i „Skr. udg. af Udvalget t. Folkeoplysningens Fremme“*).

Godsejer, Justitsraad *Claudi*, Foregangsmand ved Reformeringsen af Redningsvæsenet, „Turistforeningens Aarbog“ 1927, 34.

Bisp, Dr. phil., Licentiat *Peter Christian Kierkegaard*, 1805—88, født i Hillerød, men Søn af hardsysselske Forældre (Faderen Hosekræmmer fra Sæding i Bølling Herred); disputerede i Göttingen om Løgneren; vandt i Tyskland Tilnavnet „Disputeredjævelen fra Danmark“; Docent ved Universitetet, Kultusminister, Red. af „Nordisk Tidsskrift for kristelig Teologi“. Bricka; „Biogr. Haandleks.“.

Filosoffen *Søren Aabye Kierkegaard*, 1813—1855, født i Kjøbenhavn, Broder til den førnævnte. Bricka; „Biogr. Haandleks.“.

Seminarieforstander *Jeppé Tang Andersen Tang*, f. i Staby, 1828—1904. „Biogr. Haandleks.“.

Sjællands Bisp, Professor theol. *Peder Madsen*, f. i Tovstrup ved Vinding, 1843—1911, Medlem af det kirkelige Raad, Forf. til „Den kristelige Tros-lære“ (posthum). Bricka, „Biogr. Haandleks.“.

Provst, Dr. theol. hon. c. *Anders Andersen*, f. i Plougsgaard paa Holmsland 1846; grundtvigsk Teolog, Næstformand i „Kirkeligt Samfund af 1898“; Forf. til „Menneskets Søn, Evangelieopfat-telsernes Enhed“, 1894. Bricka; „Biogr. Haandleksikon“.

Lærer, Folkemuseumsmand *Jens Andersen Trøstrup*, f. i Birkmose i Timring Sogn, 1830—1915, Grundlægger af Herning Museum. „Lærerne og Samfundet“, I, 100.

Lærer, Folkemindesamler *Evald Tang Kristensen*, født i N. Bjært ved Kolding 1843, men Søn af hardsysselske Forældre, Stifter af „Dansk Sam-

fund til Indsamling af Folkeminder" 1883, Udgiver af dets Tidsskrift „Skattegraveren" 1884—89, Stifter af „Hist. Samfund for Vejle Amt" 1904. Bricka; „Biogr. Haandleks."; Krak; „Lærerne og Samfundet" I, 54; „E. T. Kristensens Æresbog".

Lærer, Folkemindesamler *Jens Kamp*, f. paa Kamp i Stadil, 1845—1900, Forf. til „Danske Folkeminder" 1876. Bricka; „Biogr. Haandleks."; „Lærerne og Samfundet" I, 51.

Lærer, Lokalsamler *P. Kristensen* i Mundbjerg, f. 1849, Forf. til „Minder fra Sevel Sogn" („Saml. t. jydsk Hist. og Topogr.", Bd. 2, II), og til Afh. i „Hardsyssels Aarvog" 1907 og 1908. („Lærerne og Samfundet" I, 118.

Lærer, Folkemindesamler *P. Kr. Madsen*, f. i Nees, 1851—1876. „Lærerne og Samfundet" I, 46.

Lærer, Lokalhistoriker *Peder Storgaard-Pedersen*, f. i Stadil 1851, Forf. til „Bidrag til Hing Herreds Historie og Topografi" 1896 og „Ulfborg Herreds Historie" 1900 (begge udg. m. Understøtt. af Carlsbergfondet), „Hardsyssels Historie" 1916; Stifter af „Hist. Samfund for Ringkjøbing Amt" 1906, sammes Sekretær, flittig Bidragyder til Samfundets Tidsskrift „Hardsyssels Aarvog" (om Longomontanus, Skolevæsen, Lægevæsen, Hoveri, He Kirke etc.). „Lærerne og Samfundet" I, 116.

Lærer *J. Abildtrup*, Forf. til „Abildtrupgaardens Historie" og „Vorgod Sogns Historie".

Gaardejer *Konrad Understrup*, f. i Ørre 1859. Forf. til „Stamtavle over Slægten Lundsgaard", 1913—15, „Ørre Sogn" 1915, „Sinding Sogn" 1917, „Af Bindestuens Saga" 1918, „Vildbjærg Sogn" 1921 og „Nøvling Sogn" 1923.

Konservator *H. P. Hansen*, f. i Herning 1879, Forstander for Herning Museum, Forf. til „Nat-

mændsfolk og Kjæltringer" I—II, 1921—22, „Fra gamle Dage" I—II, 1921—25, „Låjlæ Fålk" 1923, „Kloge Folk i Vestjylland" 1925, „Midtjyllands ældste Handelshus" 1927 m. m. Krak.

Seminarieforstander, Undervisningsminister *Jens Byskov*, f. i N. Nissum 1867, Forf. til „Mordersmaalet" 1913, og til en vigtig Afhandling om den vestjyske Artikel, „Gjedved Seminariums Jubilæumsskrift" 1913. „Biogr. Haandleks."; Krak.

Pastor *Søren Noe-Nygaard*, f. i Lystlund ved Ulborg 1870, Dialektforfatter, Forf. til „Jenlinger" 1924, „I Trøj å Træsko" 1926.

Dr. phil Pastor *Arne Møller*, f. i Velling 1876, Forf. til Disp. „Hallgrimur Pjeturssons Passions-salmer" 1922; Formand for „Dansk-Islandsk Samfund" fra 1916. Krak.

Digter *Thøger Larsen*, f. i Tørring ved Lemvig 1875, Udgiver af Tidsskriftet „Atlantis" 1923—1925. Krak.

Digter *Harry Söiberg*, f. i Ringkjøbing 1880, Medlem af Dansk Forfatterforenings Styrelse, Forf. til „De Levendes Land" 1920.

Sallings Præsters Overgang til Reformationen.

Af *P. Severinsen.*

I Aargangen 1904 af „Dansk Tidsskrift“ offentliggjorde jeg en Afhandling: „Hvem blev evangelisk Præst 1537?“ Den var foranlediget af, at man i Skildringer fra den Tid plejede at fantasere om, at man i 1537 (eller 1536!) havde gennemgaaende afsat den gamle „katholske“ Præstestand og indsat nye Præster. Hvis et praktisk Menneske vil overtænke — i vore Præstemangelstider — hvad dette vilde sige, vil man forstaa, at der nok var Grund til at fantasere videre om, at man havde taget Haandværkere og andre til at fylde de tomme Pladser.

Jeg viste i min Afhandling, at dette er ren Fantasi. Der sad slet ikke en i den Forstand „katholsk“ Præstestand. De var saa at sige alle mærkede af deres Tid. Og den første evangeliske Præst i Sognet var næsten allevegne den samme som den sidste katholske. Hvilket atter vil sige, at Overgangen har været meget jævner, end en uvildende Fantasi vil udtænke. Dette er vist nu anerkendt af alle kyndige.

Det er endda saadan, at det næsten ikke er muligt at opdrive Eksempler paa, at den siddende

Præst blev afsat. Vi har egentlig helt klart kun haft een, Mester *Christiern* i *Kettinge* paa Laaland. Vi har et Papir, udstedt i Nysted 10. Juni 1543, hvori to Provster og en Del Præster har taget Vidnesbyrd, at Mester *Christiern* trods mange Paaminde- lser endnu foer med falske Lærdomsmeninger og lod synge latinske Sjælemesser over Lig, ejheller kunde gøre bevisligt, at han levede i Ægteskab med den Kvinde, som hos hannem var og Børn havde med hannem. Han vilde heller ikke love noget, men eneste truede med æventyrlige onde Ord. Derfor erklærede Almuen, at de ikke vilde have ham mere, men valgte i hans Sted Kapellanen i Vester Ulsø, Hr. Niels Jensen. Dette indstilles saa til Biskoppen til Bekræftelse, og det er utvivlsomt blevet sat i Kraft. (Saml. t. Fyns Hist. og Top. IV, 134).

Men der er altsaa dog gaaet det meste af 6 Aar fra Ordinantsens Udstedelse, inden der er grebet haardt ind.

Under Arbejde med Heises Diplomatarium Vibergense er jeg bleven opmærksom paa et lignende samtidigt Tilfælde i *Blære* i Aars Herred i Himmerland, som før var undgaaet min Opmærksomhed, idet Wibergs Præstehistorie har den utydelige Bemærkning, at vedkommende var afsat „formedelst Ulydighed mod Øvrigheden“.

Det er da en Kapitelsdom i Viborg Kapitelshus Tamperdag den 19. September 1543. Præsten i Blære og Ejdrup, Hr. *Christen Lauridsen*, er anklaget. Han har tidt og ofte været paamindet af Biskop Jakob Shønning og af Provsten Mads Skytte, og han har to eller tre Gange været stævnet for Viborg Kapitel. Han har ogsaa været ufor- skammet, thi forgangen Aar havde Mester Jakob, Biskoppen, tilsagt Visitats, og at da vilde Mester

Jakob høre hans Messe og Prædiken og se, hvorledes han uddelte Sakramentet. Men da Biskoppen kom, sagde Hr. Christen til ham, at „dersom han vilde have Messe for sig, da skulde han tage Præst med sig, som de andre Biskopper plejede at gøre, som var før hannem, med andre og flere unyttige Ord“. Biskoppen tog Provsten og Sognefolkene til Vidne paa det. Nu tilstaar Hr. Christen, at han stedse efter Messen havde sunget Mariesangene *Salve regina* og *Ave regina caelorum*. Man forlanger nu af ham en Ed og en skriftlig Forpligtelse paa at rette sig efter Ordinantsen, saa skulde han blive ved sit Embede og sine Kirker. Hr. Christen svarede, at det vilde han ikke, thi Mester Jakob plejede ikke selv at sværge nogen højere Ed end „saamænd“, det vilde han heller ikke, „med flere unyttig Tale, som han da fremsatte“.

Saa dømmer Kapitlet ham da fra Kaldet.

Det maa vel siges, at Tilfældet er saare tydeligt, men man har altsaa ikke gaaet skarpere frem, end at man har ladet gaa 6 Aar hen med Paamindelesforsøg overfor denne oven i Købet meget uhøflige Mand, inden man endelig fjerner ham.

Ser vi paa Aars Herred, hvor dette skete, da er Stillingen den, at Præsten Mads Skytte i Brorstrup allerede 1529 var Lutheraner, og han blev ved Reformationen Herredets Provst. Ogsaa Hr. Niels i Ulstrup havde 1529 kongeligt Beskærmelsesbrev og var Lutheraner. I Vester Hornum sad Søren Lauridsen 1527—1587 og havde forhen været Biskop Jørgen Friises Skriver paa Hald. Peder Stub i Aars var 1551 Herredets ældste Præst og døde 1555. Der er Tradition om, at han blev viet til sin „Deje“. Hans Slægt var luthersk. Hr. Søren Andersen i Havbro, der ogsaa var fra den gamle

Tid, blev efter hans Død Præst i begge Sogne. Peder Villumsen, som var i Skivum 1557, kan vi ikke oplyse noget om, men der er ingen Efterretning om nogen Afsættelse. Det har altsaa gaaet undtagen med denne ene Hr. Christen i Blære.

Ialt kender vi nu 2 saadanne Eksempler fra Danmark. Tallet af de forsvundne maa være beskedent.

Men ved at sysle med Diplomatarium Vibergense opdagede jeg tillige, at der er Stof til at se Forholdene i *Salling* efter i denne interessante Overgangstid. Jeg fremlægger det her. Wibergs Præstehistorie har saa at sige *intet* af dette Stof, og jeg har sognevis taget noget med, som nogenlunde udfylder, hvad Wiberg mangler, i den Tanke, at det kan have stedlig Interesse, selv om det er noget indviklet Smaatteri:

Om Høsten 1540 døde den gamle Præst i Brøndum, Hvidbjerg og Volling, Hr. *Povl Andersen*, og blev efterfulgt af Hr. *Laurids Nielsen*. Lejligheden maa være blevet benyttet til at skille Volling fra og formentlig at lægge det sammen med Balling. Thi 26. Januar 1545 har Hr. Laurids begæret og faaet Vidnesbyrd af 24 Dannemænd paa Henborg Herredsting, „at udi saa lang Tid, som hver af dennom kan længest minde, da haver Brøndum Sogn, Hvidbjerg Sogn og Volling Sogn været til jen Præste Hand og under jen Præbendt, og aldrig vi haver hørt eller spurt af noger gammel Forfædre eller af nogen, at fornævnte 3 smaa Sogne haver vaart skilt ad i noger Maade før nu i Høst fire Aar forleden Hr. Pouel Andersen døø af Brøndum“ (Heise, Diplomatarium Vibergense S. 242).

Om Balling saa samtidig har faaet egen Præst, er ikke godt at vide, thi det ses, at i den sidste katholske Tid har Bispen ladet betjene en Del Sogne fra Spøttrup og vel med deres Præstekald lønnet sine Betjente. Det ses af et andet Vidnesbyrd, Hr. Laurids i Brøndum har skaffet sig (Diplomatarium Vibergense 272). Anledningen maa have været, at man fra Spøttrup, der ved Bispegodsets Inddragelse under Kronen var blevet kongeligt, har krævet Afgift af Anneks-Præstegaarden i Hvidbjerg. Man kan se af det bevarede Brudstykke af Viborg Bispestols Jordebog (Dipl. Viberg. 197—204), at der ofte opføres som bispelig Indtægt i Annekserne: „Præstegaarden 1 Mark Gæsteri; Skovsvin; cetera pro sacerdote“. Det er „Herligheder“, som Biskoppen vil tilegne sig.

Denne Gang er Forsamlingen gejstlig og holdes i Oddense Kirke 27. Oktober 1549. Stiftets nye Superintendent Kjeld Juel har kort efter sin Ordination i Viborg Domkirke (22. Sept.) samlet Hindborg og Rødding Herreders og formodentlig hele Sallings Præster, thi til saadant fælles Præstemøde brugte han gerne Oddense Kirke. I al Fald gjorde han det igen i Marts 1568, da alle Præsterne maatte underskrive paa at bruge de samme Ceremonier som udi Vor Frue Kirke (Kirkehist. Sml. 3. V. 514). Derfor er ogsaa Hr. Christen i Durup kommet med i Brevet. Men nu holder vi os til de to Herreders Præster og lader os dem præsentere (Dipl. Vib. 272).

Fra *Oddense* [og *Otting*] møder Hr. *Jakob [Jensen] Libbert*, Provst i Hindborg og Rødding Herreder. Han var atter med 1568, men ikke mere som Provst, og døde 1575 og efterfulgtes af sin Søn. Selv var han Efterfølger af een af Sallinglands

Reformatorer, Hr. *Peder Jensen*, der mødte paa Herredagen i København 1530 som luthersk Prædiker. Fra Juli 1525 studerede han i Wittenberg og synes at være kommen hjem 1526 som Christian II.s Spejder og maa vel saa have faaet Præstekaldet. (Ny kh. Sml. V. 556—559). Hvor lang hans Virksomhed er blevet, ved vi ikke, ikke heller, om den er ophørt ved rolig Død, eller om Grevefejdens Storme har fejet ham bort. Vi har intet andet Holdepunkt, end at vi ved denne Lejlighed møder hans Eftermand som Provst og vel da næppe som nybagt Præst.

Fra *Hem* [Hindbog og Dølby] kommer Hr. *Jens Mikkelsen*, der er saa gammel i Hem, at han for Embedet har vundet en Sag mod Præsten i Skive med Biskop Jørgen Friis som Dommer. Sagen kom op igen 1555, og da var Jens Mikkelsen endnu med. Men da var han aabenbart en gammel Mand. 1559 var Jens Juel i hans Sted og var det endnu 1584, dog med en Kapellan Peder Mikkelsen.

Fra Skive er der *Peder Juel*. Endnu 1545 levede hans Formand *Mads Daugbjerg*, der var den første Sognepræst, som flyttede ind fra Resen til Skive. 1568 er Peder Juel Provst i de to Herreder og er det endnu 1584, da han i Balling Kirke vælges med 2 andre til at repræsentere ved Christian 4.s Hyldning i Viborg. Men samme Aar døde han.

Fra *Lime* i Rødding Herred kommer *Eske Bonde*. Han er nævnt lige efter Provsten og har derfor formodentlig været Herredernes ældste Præst. En gammel Tradition siger, at han „var en Munk og faldt til Lutheri Lærdom“. „Munk“ betyder heri kun papistisk Præst. Han var egentlig en Slags Kapellan for den Kannik i Viborg Domkapitel, som havde Lime Præbend, for Tiden Splid

Fasti (Ny kh. Sml. V. 524 f), men han kaldes dog Sognepræst. 1554 har han faaet en Eftermand Knud Nielsen.

Fra *Haasum* [og Ramsing] *Christen Biugsen*, formentlig ogsaa en ældre Mand, arvet fra den papistiske Tid. 1568 er han afløst af Erik Lavridsen.

Fra *Balling* [og Volling?] Hr. *Anders Christensen*, som vi ikke ved mere om. 1568 er han erstattet med Gregers Christensen. (For Heise kan vel ikke have læst Fornavnet forkert?). 1584 er denne afløst af *Erland Andersen* (Søn?), der 1570 var Kapellan hos Provsten i Hjerk, og som 1608 har til Kapellan *Anders Pedersen*, der 1610 har afløst ham.

Fra *Rødding* [og Krejbjerg] kommer Hr. *Anders*, og han er en vigtig Person i Sagen, thi han har først været Skriver og saa Provst paa Spøttrup i to Bispers og tre Provsters Tid. De to Biskopper en Erik Kaas (1512—1520) og Jørgen Friis (1520—1536). Altsaa fra engang mellem 1512 og 1520. Han har altsaa gjort hele Udviklingen med fra Middelalder til evangelisk ny Tid. Formodentlig har han under det hele været Sognepræst i Rødding og har dermed forbundet Stillingen som Biskoppens Official paa Spøttrup. 1568 er han afløst af Knud Brynild.

Fra *Vejby* [og Lem] kom Hr. *Laurids Christensen*, og han skal ogsaa vidne, thi han var „en Tid lang Skriver paa Spøttrup og Præst til nogle Kirker, som dertil liggendes vare“. Man faar af denne Forklaring det Indtryk, at han har været sat til at passe nogle spredte Sognekirker, hvis Præstekald Biskoppen eller andre store gejstlige Herrer havde tilegnet sig. Det viser sig, at Traditionen har

noget lignende, idet Stiftsbogen kalder ham Hr. Laurids Rytter, „som de ældgamle kaldte den ridende Præst“. Flere Steder i Landet har vi denne Efterretning om en Ridepræst. Det er vel sandsynligt, at Vejby og Lem har været blandt de Sogne, han red ud til fra Spøttrup. Han er der endnu 1568, men har da Hr. Peder Trane til Medtjener, som 1584 endnu findes som Sognepræst i Vejby. Wibergs Anekdote om Laurids Rytter, at et Par adelige Damer hjalp ham til at flytte til Lem, maa altsaa rykkes betydelig længere ned i Tiden. 1608 og 1610 bor Præsten *Jens Bloch* derimod i Lem og 1619 ligeledes Hr. *Knud*.

De to sidstnævnte vidner da, at i deres Tid paa Spøttrup er der aldrig indskrevet eller oppebaaret af Hvidbjerg Præstegaard enten Skovsvin, Skovvogn, Stangeaal eller Fødefæ, men det gik til Præsten i Brøndum.

Hr. *Laurids Nielsen* er vel da rejst tilfreds hjem til Brøndum med dette Papir. Desværre har vi ikke megen Glæde deraf, thi ikke blot „Herligheden“, men hele Anneksgaarden er forlængst afhændet.

Men i denne Præstesammenkomst 12 Aar efter Kirkeordinantsens Udstedelse ser vi altsaa fra de to Herreder 9 Præster. Deraf er de 4 (i Lime, Hem, Rødding og Vejby) Mænd, der har været i Embede fra katholsk Tid. 3 (i Oddense, Brøndum og Skive) er Efterfølgere af Mænd, der paa samme Maade var gaaet over fra det gamle til det nye. Endelig er der 2 (i Haasum og i Balling), om hvem vi ingenting ved, idet vi intet ved om deres Tiltrædelsestid eller deres Forgængere. Vi kan se af Opstillingen, at de er yngre end den gamle Jens Mikelsen og ældre end Peder Juel, men dermed er vi

lige kloge. I al Fald er intet bevaret om, at de fik deres Embeder, fordi andre blev tvungne bort.

Det viser, at Præstestanden var med i Reformationen.

I de to andre Herreder i Salling, *Harre Herred* og *Nørre Herred*, har man ikke en saadan Lejlighed til en samlet Fortegnelse over Præsterne før ved Mødet i Oddense Kirke 1568. Det er jo rigelig 30 Aar efter Reformationen, saa at der er skiftet for meget i Mellemtiden. Men Listen 1568 hjælper dog til at faa Præsterækkerne lidt i Orden. 1570 træffer man atter Præsterne samlede i Jebjerg Kirke (Dipl. Vib. 40). Ogsaa disse to Herreder var forenede til eet Provsti.

Det er rimeligt at begynde med *Junget og Torum*, hvor Hr. *Peder Thomesen* var Præst med Bolig i Torum. Han var oprindelig Præmonstratenserbroder i Børglum, blev sendt til Wittenberg, hvor han indskreves ved Universitetet i August 1523, et Fjerdingaar efter Hans Tavsen, kom hjem og blev Rigshofmester Mogens Gøes Prædikant, hvad han vist var, da Rigshofmesteren i Sommeren 1526 vakte Opsigt ved at nyde Nadveren under begge Skikkelser. Men 1529 sad han allerede som Sognepræst i Torum, og som saadan mødte han ved Herredagen i København 1530. Han var med til at affatte Kirkeordinantsen 1537 og blev saa 1537 Børglum Stifts første evangeliske Biskop med Bolig i Thisted. Han gik dog træt og trak sig 1548 tilbage som Sognepræst i Haverslev, hvor han døde 1560. Her er altsaa sket et Præsteskitte 1537. Den gamle Præsterække nævner som Efterfølger *Peder Savstrup* og derpaa *Christen Jensen Sommer*. Denne

sidste kom 1552 fra Gretterup, hvis Kirke nedbrødes, og Distriktet lagdes under Junget. Han findes endnu 1570, men er 1584 afløst af Christen Christensen.

Men Anneksgaarden i Torum har egentlig vigtige Minder fra Peder Thomesens Tid 1528—37. Man har for Resten gættet paa, at det skulde have været ham, der har oversat og morsomt lokaliseret den rimede Samtale mellem Peder Sined og Adser Bonde, som han lader foregaa hos Las Foged i Skive (en Mand, som virkelig fandtes 1526).

I *Selde* boede en anden Lutheraner Hr. *Søren Nielsen*, som vi finder i Trætte med Biskoppen 1531. Han blev ved Reformationen Herredernes første lutherske Provst indtil 1562 og døde 1567 og efterfulgtes af Budde Knudsen, der døde som Provst mellem 1610 og 1619.

I *Gretterup* og *Tise* var der ogsaa tidlig luthersk Forkyndelse. 1529 var der endnu en Hr. *Jakob*, men 1532 er her en *Peder Thomesen*, som Biskoppen ogsaa forfulgte. Kaarene i Gretterup var iøvrigt saa elendige, at han søgte bort og slap til Farsø 1543. En Søn af ham, Thomas Pedersen, var siden Sognepræst i Blære. En Mand fra Viborg Skole *Søren Ibsen*, blev kaldet, men trak sig tilbage og kom siden til Roslev. Saa var i nogle Aar *Christen Sommer* der, indtil 1552 Gretterup Kirke nedlagdes og Sognet lagdes under Junget, hvis Præst han blev. 1552—57 var *Niels Mogensen* i Tise, hvorefter han kom til Jebjerg og afløstes af *Christen Christensen* fra 1557 til efter 1584.

I *Hjerk* og Harre træffer vi 1534 en Sognepræst *Thomas Simensen*. Formodentlig er det ham, der 1546 er bleven afløst af Hr. *Christen Madsen Brun*. Denne interessante Mand var fra Viborg,

kom til Universitetet i København og var Universitetspedel 1537—43. Saa gav Universitetet ham Hjælp til at rejse til Wittenberg, hvor han indskrives 1544. Bugenhagen interesserede sig for ham og fik Christian III til at understøtte ham, og 1546 drog han hjem med et hæderligt Testimonium af Melanchthon. Han maa straks efter være kommet til Hjerck, idet han 1547 tager Tingsvidne angaaende en Toft. Ca. 1562 er han bleven Provst efter Søren Nielsen. 1570 har han en Kapellan Erland Andersen, der 1584 optræder som Sognepræst i Balling og vist var en Præstesøn derfra. I dette Aar er Christen Brun ikke mere Provst, men har en anden Kapellan *Peder Christensen*, som allerede samme Aar ved Chr. Bruns Død blev hans Eftermand og var der 1608, men 1610 var afløst af *Christen Jakobsen* (endnu 1619). Muligvis er Peder Christensen en Søn.

Denne Wittenberger har selvfølgelig for Alvor forkyndt Lutherdom, men Thomas Simensen har vel besørget det samme til 1546.

I *Navtrup* træffer vi 1528 en Hr. *Niels*, der allerede i en Aarrække synes at have haft Præstekaldets Ret til en Toft ved Glyng Vad. Han skal være død 1534, og vi ved ikke, paa hvilken Side han har været. 1534—1540 var der en *Christen Pedersen*, som altsaa kun kort overlevede Reformationen, men dog har været Præst paa begge Sider af det kritiske Aar. Fra 1540 har vi saa *Søren Olufsen Jeged*, der 1568 anføres som Herredernes ældste Præst med Christen Lauridsen som Kapellan, og 1570 kaldes Christen Lauridsen Sognepræst.

I *Durup* hører vi 1518 i Anledning af Afgiften af Anneksgaarden i Tøndering om en Hr. *Anders*, hvis Formand var en Hr. Henrik (Dipl. Vib. 299).

I Biskop *Jørgen Friises* Skatteregnskab 1529 hører vi atter om en Hr. Anders i Durup. Det maa vel være den samme. Og 1549 ved den omtalte Forsamling i Oddense Kirke træffer vi Hr. *Christen* i Durup paa alleryngste Plads, d. v. s. som ret nylig ankommen, da den forrige i Rækken kun har været i Plads højst 2—3 Aar. Saa har vel Hr. Anders tjent sin længste Tid under *Jørgen Friis*, men ogsaa en halv Snes Aar under *Jakob Skønning*. Det kan tilføjes, at 1568 træffer vi en *Niels Brun*, der 1584 er Provst, og atter 1608 og 1619 er efterfulgt af en *Mads Nielsen*, der kan være en Søn.

I *Jebjerg* har vi set, at *Niels Mogensen* kom fra Tise 1557. Han var der endnu 1570, men var 1584 afløst af *Anders Jensen*, som atter var forsvundet 1608, hvorefter *Wibergs Præsterække* kan bruges. Men for Tiden før 1557 har vi ingen anden Efterretning, end at en Hr. *Peder* skal have været den første efter Reformationen. Om han tillige har været den sidste før Reformationen, kan næppe oplyses.

I *Roslev* er det endnu tyndere med Oplysninger. Vi ved kun, at *Søren Ibsen*, der 1544 kasserede Gretterup og vendte tilbage til Skolen, siden kom hertil. Han var her endnu 1584.

Grinderslev Sogn var afhængigt af Klosteret, saa længe dette bestod. Det var jo egentlig ikke befolket af Munke, men af Præster, regelbundne Kanniker af Augustins Orden. Disse har selvfølgelig betjent Sognet og formodentlig ogsaa Annekset Grønning. 1540 blev der givet kongelig Befaling til at udlægge en Præstegaard af Klostergodset. Denne Gaard bekræftes i „Klemmebrevet“ 1555 med den Oplysning, at Hr. *Oluf* nu bor i den. Han er vel een af Klosterets hidtilværende Beboere, der har over-

taget Tjenesten under de nye Forhold. Han er næppe blevet der stort længere, thi 1566 er Sognepræsten Hr. *Balthazarus* død 15. Juni, og i August bad Kongen Sognefolkene vælge den hidtilværende Prædikant paa Varberg Slot *Peder Madsen*, som havde været fanget og udplyndret af Svenskerne (Ny kh. Sml. V. 441). Det skete. Han er der 1570, men synes at være død i 1584, idet ingen Præst i Grinderslev da underskriver paa Hyldningen. 1608 er der en Mikkell Mikkelsen.

Endelig er der *Fur*, hvis Kirke hørte under Ærkedegnen i Domkapitlet, paa den Tid den ivrig katholske Mester Anders Skovgaard (død 1554). Præsten paa Øen er hans Kapellan. Som saadan træffer vi 1532 Hr. *Christen Nielsen*, som 1536 faar de mærkelige Vidnesbyrd af Beboerne, det ene er, at han har „skikket sig redeligen og vel, prædiket og lært dem Guds Ord“; et andet, at han har holdt „de Messer og Gudstjeneste, som Ærkedegn af Viborg plejer at lade holde her i Fur Kirke“. Det sidste Vidnesbyrd, som Ærkedegnen skulde bruge for at bevare det stiftede Gods imod de Krabber, gentages 1549 i den Form, at „da haver de to Messer været holdet ved Magt, som Kapitel i Viborg er pligtige at lade holde her i Fur Kirke, først efter den gamle Skik, som da var Sædvane, og siden efter kong. Maj. vor allernaadigste Herres Ordinantses Lydelse; da haver Kapellan her paa Fur holdet Messe hver Dag, som sømmeligt var, at Messe maatte holdes efter fornævnte Ordinantses Lydelse, naar der var nogen, som vilde lade sig berette“. Messerne er med andre Ord holdt i evangelisk Form. Vi faar ikke at vide, om Kapellanen endnu er den samme. Men med Erklæring Nr. 1 havde han egentlig beredt sig Vejen frem. 1568

træffer vi en *Niels Christensen*, og det kunde jo lyde, som om det var en Søn.

Efter denne noget besværlige Sammenskrabning af Stof og Ordning deraf har vi nogenlunde Overblik over Stillingen i Overgangsaaarene i Harre og Nørre Herreder. Vi har 10 Præstekald for os. I de tre (Junget, Selde, Tise) er Reformationen tidlig forkyndt. I tre (Hjerker, Navtrup, Durup) ser vi Præsten rolig sidde paa begge Sider af det afgørende Aar. Formentlig er det samme sket paa Fur. Og om tre (Jebjerg, Roslev, Grinderslev) ved vi ingenting, hvad nærmest tyder paa, at der ikke er sket noget paafaldende.

Saaledes er altsaa præsteligt set Sallings Reformationshistorie forløbet. Trods alt, hvad der er blevet forbrugt af stærke Ord, tyder det nærmest paa, at der er sket en rolig Vækst, saa det nye folgede sig ud af det gamle.

Det formelt afgørende Skridt for Sallings Præsteskab har vi formodentlig Lov til at tænke os som et Præstemøde i Efteraaret 1537, formodentlig i Oddense Kirke, hvor den nye Biskop, tidligere Kannik i Viborg Mester Jakob Skønning har forelagt Kirkeordinantsen og krævet Erklæring om at følge den. Intet tyder paa, at nogen af Sallings Præster har sagt Nej.

Jeberg [og Tustrup]

Bye i [Salling]

Vedtægt og [Viide]

Anno [1769]

(Stempel:)

Chr. 7.

Een Halv Rigsdaler
1769

Vi Efter skrefne Danne¹⁾
Mænd af Jeberg bye og Tustrup,
Som Haver Marck og [Marcke-
fæillet] Tilsammen, nemlig Hr. V. [Patberg], Niels
Chrestensen Nauttrup, [Jens Grav-]gaard, Anders
Espersen, Chresten [Nielsen], Jeppe Chrestensen,
Søren Chrestensens Enke, [Søren] Jensen, Peder
Nielsen, Chresten Storgaard, [Jens] storgaard, Niels
skr[æder], Chresten Sy[nderup], Niels Jensen, Pe-
der Gaul, [Jen]s Hauve, [Jeppe Jen]sen, Niels
Astrup, ...st... [Søren Madsen], Niels Chrestensen,
Søren [Bundgaard], [Chresten Hendrick]sen, Povel
Jepsen, Jens [Ridder], Jens Tra[nt], Mechel Smed,
Esper [Chresten]sen, Ped[er Møller].

Kiendes og Hermed Vitterlig gjør for alle og
Enhver i dette vor Aabne Bref, at vi i Dag
d. 12. Martj 1769 Var Samtlig Forsammelede i
Jeberg bye, Paa en venlig maade, Hvor vi da Samt-
ligen indgich og vedtog et Fuld vedtægt, viide og
Grandelaug at Holde uden opsigelse, den stund vi
i Vort Naboelaug tilsammen Lever og Boer og March
og Marckefæillet Tilsammen haver, baade Gaard
Mænd og Boels Mænd — og det Saaledes, som Ef-
terfølger

¹⁾ Danne-mænd betyder brave, ærlige Mænd (af dannis,
egentlig „dannet“).

1. Articul.

Viidens Indstiftelse, Anordning og R[igtti]ghed.

Da skal Oldemanden og K[æ]mmeler¹⁾ lade Dette vor[t] Samtycke og viide gange hvert Aar skichelig for sig eller bøde hver 1 Mark, om de det forsømmer.

2den Artic. Om at Møde til stæfne.

Jtem Hvermand skal Personlig Selv møde til grand[stæfne] Næste Søndag for Ste Volborgdag fra Kircken, før De gaar Hjem, Hvad heller der er Først eller sidst Prædicken, og hvo som iche da møder at Svare [til sin] Talie²⁾, naar den kommer for, hand Skrives straf. Og Samme Dag skal Oldemanden Lade dette vor[t] Viide Brev lydelig oplæse paa Grandstæfne i h[ver] Mands paahør, og maa ingen viisse sine folch til Grandstæfne, uden hand er i loulig forfald, ellers skrives for hjemsidelse.

3die Articul. Om Sværgen.

Jtem Hvo som Svær Forfængelig, bøde Hver gang 2 Skilling. Hvo som Viidner løgn og Svær der paa, bøder 8 Skilling; hvo som svær imod viidnesbyrd, bøde hver gang 2 Skilling.

4de Art. Om Trusel og Slag.

Jtem Hvo Som Truer, Bander paa grandstæfne eller lader sig holde, bøde til viden 1 Mark og til de fattige 1 Mark; eller slar nogen løs med Vaaben eller Væрге og slar blaae eller blodig, bøde til viden 4 Mark og Der foruden bøde skaden efter danne Mænds tycke.

5te Art. Om Orden.

Jtem Skal enhver forholde sig Skichelig paa grandstæfne og ingen overfalde eller opstaae til

1) Kæmner, Kasserer.

2) „Talje“ eller „Karvestok“ var en Stok, hvori der skares et Mærke, en Skure for hver Skilling Bøde, dens Ejer var ifalden. Hver Mand i Bylauget havde sin Talje, som opbevaredes hos Oldemanden.

Rættergang, Førend hand opkræves, ellers bøde hvergang 2 Skilling.

6te Art. Om at Følge med.

Jtem Skal vi være Fligttig¹⁾ at gange med Oldermænden, Naar hand os tilsiger, om det er paa byens nytte og gafn, ellers bøde til viiden 8 skil., ligeledes hvem som icke vil følge med at straffe for Fremmedes Torve og lyng eller tage Fremmedes Høfder i huus.

Jtem Hvo som ej vil følge med at Pantte dem, der ej vil give, hvis²⁾ de er falden for, bøde 8 skil.

Jtem hvem som Oldermænden skriver paa Grandstæfne, og icke vil betale, hvis de er skreven for, naar viiden afskilles³⁾, da skal udnæfnes en dag i første uge, paa hvilchen hver mand skal følge med at Pantte hannem.

7de Art.: Om Opsætsighed.

Jtem Hvo som Sætter sig op imod dem, Som Pantter, enten med Trusel, hug eller slag, bryde Selv gaard fred og huus fred, hand bøde til viiden 2 Mark. Jtem hvad udeenighed der opkommer imellem granderne, Skal de paa Bæste maade Fordrage¹⁾.

8ten Art. Om Klage og uRet.

Jtem hvo Som Klager sig Rætterløs paa grandstæfne uden billig Aarsag, give til viden 8 skil; men der Som hand skeer uret, og forstanderne fri viiden icke skaffer ham ret, da bøde de selv 1 Mark.

Jtem hvem som fører sin Sag for Ting eller Dom, Som Viiden er angaaende, bøde til viiden 2 Mark.

9de Art: Hvortil Bøderne Skal Anvendis.

Jtem Hvis bøder og Straf, som Efter Viidens vedtægt Skal udgives, maae ej til Gilde eller drick

1) pligtige. 2) hvis = hvad; saaledes ofte. 3) afgøres.

1) bilægge.

bruges, men entten til byens eller de Fattiges Nytte anvendes. Hvo her imod staar, giver til straf Half Saa meget, som bøderne sig beløber.

Efter lovens 3die bogs 13. Capit. 32. Art.¹⁾)

10. Art. *Om Opsigelse fra Viiden.*

Hvo som fornæfnte grandelaav og dette vores viide brev opsiger, bøde til viiden 3 Mark og dog alligevel for bliver ved viiden eller dertil deeles²⁾) efter lovens 3. bogs 13. og [31.]³⁾)

Anden Capit: 1te Art.

Viidens Paabud, Forbud og Straf om Helligedage.
i lovens bogs 6te, Cap. 3, Art. 1.

Hvo som vandhelliger Sabaten med nogen Slags Arbejde efter Solens opgang og inden dens nedgang entten med Plyening eller Harven eller vogn, bøde 1 Mark. Hvo som bruger om hellige dage et entten Hylie eller spade eller lønglie, bøde 8 skil.; men dersom nogen findes i marchen under Prædikken til skade paa andres Jord med deris Creaturer, de bøder for Tyrvold 2 Skilling af hver, for Eng og hegnedt Jord eller Korn 4 Skill. for hver og betale skaden Efter danne mænds tycke. Men om nogen af fornødenhed skulle Trengte Hart til hielp, skal de give det tilkiende paa Grandstæfne Samme dag for Meenige Grander, og der som de da Samtycker

¹⁾) Danske Lovs 3. Bogs 13. Kap. handler „Om Landboe, eller Fæstebønder og Lands-Bye-Handel“. 32 Art. lyder saaledes: „Hvis Bøder og Straf, som efter Byens Vedtægt skal udgives, eller for Græsning, eller for andet Byen tilhørendis, bekommis, maa ej til Gilde og Drik anvendis, men til Byens Gierder, Gryfter og anden Byens Nytte brugis“.

²⁾) sagsøges.

³⁾) D. L. 3—13—31: Hvad Bøder og Straf, som Almuen legger paa i nogen Bye, eller Torp, om Hegnet og Gierde og Gryft og Leed, sær Hiord og anden Byens Nytte og Tarv, det maa ej een Nabo eller to kuldkaste, men skulle alle holde Vedtægt.

med Dennem, da maa de giøre, saa vidt som de Dennem tillader, og være fri der for; mens skeer Det Anderledes, da straffes de som forskrevet Staar i Lovens 6te Bogs 7¹⁾) Cap.s 4 Art.²⁾)

Anden og Tredie: Om Høfder at have.

Item Efter Lovens 3de bogs 13 Cap: 28 og 29 og 30 art. Skal enhver Have fæe høfder paa marchen, Eftersom hand haver Ejendom til, og Jndtet meere. Paa Hver Tønde skyld³⁾) Skal holdes End Tvende Nødt⁴⁾) og Een Bæst. Dog hvem som mangeler et bæst, maae der imod have et nød, saa hand af fæe høfder og bæster Tillige maae Have Trende paa hver Tde Hartk. og ej meere; og skal hver mand møde den næste Søndag For Volb: dag paa Grandstæfne og da giøre Regnskab for, hvor meget Fæe hand haver, og Hvor meget hand kand have paa marchen, og hvem som haver meere, end hand kand have Efter hans Ejendom, som sagt er, maae intt være længere paa Marchen end 8te dage efter Ste Volb: dag⁵⁾). Hvo som her imod gjør, skal Bøde

1) Maa være en Fejlskrivning for 3. Cap.

2) De Stykker af „Danske Lov“, som der i denne Artikel henvises til, lyder saaledes:

D. L. 6—3—1: „Hvo som ikke holder Søndage og andre paabudne Hellig- og Bede-Dage hellige, og ikke findes i Kirken, naar Guds Tieneste samme Tider forrettis, skal bøde hver Gang for Helligbrøde tre Lod Sølv.

D. L. 6—3—3: „Hvo som arbejder under Prædiken, skal første Gang straffis paa 2 Lod Sølv.

D. L. 6—3—4: „Hvis ellers paa Søndage, eller Helligdage, med motvillig Arbejd sig tildrager, det straffis af Øvrigheden i lige maade; Dog skal hermed være undtaget hvis af stor og Uomgængelig Fornødenhed, særdelis naar Prædiken er endt, og sin Næste, sig eller sine, særdelis at hielpe og redde, sig hand tildrage, saa vit Guds Ord tilstæder, og een hver med en christen Samvittighed kand vide sig at befrie.

3) Hartkorn.

4) et Nød = et Kreatur.

5) Volborgdag = 1. Maj.

1 Mark og der foruden bøde for høfdet hver dag efter dags Efter Danne Mænds tycke, og hvo det ikke godvilligen vil udgive, Skal meenige mand Pante derfor. Og hvem som icke Selv haver saa meget høfder, Som deris Ejendom kand græsse, som Skrevet staar, De maae tage saa meget af deris Naboers og ellers af begge Sogner, om de ere frie for Sygdom, som deris skyldte kand Taale, og inttet meere, og giøre Rigtighed der fore Paa den laudag, som sagt er; men tager de meere til sig, end deris lod kand Taale, da straffes de paa overskrefne maade.

Item Jngen maae leje de Mænd, som ingen marchefællig haver nogen stæds, iord eller græs; hvo her imod giør, betale 4 Mark til viiden¹⁾.

4de Articul: Om Kalve.

Jtem ingen maae slaae sine Kalve løs paa anden mands korn eller græs; hvem her imod giør, bøde hver gang 1 Skill. for hver kalv, og hver Nødt 1 Skill., paa tyrvold.

¹⁾ Mod disse Bestemmelser gjorde Godsejerne V. Geister, Eskjær, Bjørn, Grinderslevkloster, og Damgaard, Nørsgaard, Indsigelse. Se deres Bemærkninger efter Videns Slutning!

De Artikler i „Danske Lov“, hvortil der i Begyndelsen af denne Artikel henvises, lyder saaledes:

D. L. 3—13—28: „Ingen maa have mere Quæg, eller Bæster, paa Overdrev, Auret, eller Fællet, end som hand haver Jords Vurdering til“.

D. L. 3—13—29: „Have fleere Byer Overdrev, Auret (Auret = Ævret, det er Stubmarker), eller Fællet, sammen, da bør det at taxeris, hvor meget det kand taale, og hver Bye settis efter sin Jords Vurdering, hvor meget den derpaa maa have, saa at Klov imod Klov, Horn imod Horn regnis“.

D. L. 3—13—30: „Haver Bonde ikke selv saa meget Quæg eller Bæster, som hannem tilkommer at maa have paa Overdrev, Auret eller Fællet, da maa hand tage ind paa sit Tal af andre for Leje, og hvad deraf givis beholder hand eene sig til Nytte; Dog hvis nogen i Byen begærer for Leje at faa sit Quæg og Bæster derpaa, da bør hand det for Fremmede at nyde“.

5te Articul.

Om alle slags Creaturer til skade i korn, Eng og Hejgnet Jord; — hvis høfder, som gaar l s i kornet, Eng eller Hejgnet iord, give for hver  g 2 Skill., hver nødt 2 Skill., hver Svin 1 Skill., hver flock Faar og lam 4 Skill., hver floch griisse 1 Skill., hver floch  nder 4 Skill., og betale skaden skaden efter danne mænds tyche.

6te Art: Om Tyren Paa Andres Iord.

Item hvo som tyrer ind paa andres tyrvold eller Hegnet Jord om dagen, giver hver gang 1 Skill. af hver h fved, og om Natten 2 Skill. Item hvem som tyrer sine  g for nogen mands agers ender, Saa vidt som Fuurski dt Jord¹⁾ er, både hver Gang 8 Skill. til viiden. Hvo som Driver i andres korns aggers Ender, Baarrer²⁾, Eng eller inden diger paa hans Hejgnet Jord, både af hver h fved 2 Skill, og betale skaden.

7vende Art: Om grift for andres ender.

Hvo som Graver for andre Mænds aggers ender, Saa langt som en plov lang kand vende, give til Viiden 8 Skill. og betale skaden efter danne mænds tycke.

8ten Art: om den yderste Korn agger.

Item skal Den yderste Korn agger paa marchen giøres ligesaa god for skade, som den, der ligger inden for, af den, der giør skaden.

9de Om ulovlig Plyening.

Pl yer nogen fra andre, da b de hand der for til granderne 8 Skill. og selv lige og lægge det fra sig igien.

10 Art: Om L s Drift.

Item ingen maa have l s drift inogen fald, som andres høfder er i tyre udj, ellers b de hver gang

1) Jord, der er eller har været pløjet.

2) Første Aars Kl ver- eller Græsmark.

8 Skill. Jtem hvo som driver andres tyrvold eller baar Jord eller eng fra Ste Volb: dag og til Høstens dag, bøde 4 Skill. hver Gang.

11 Art. Om Føll Øg.

Jtem Hvem som Tyrer side langs Deris føll øg med nogen mands korn, bøde hver gang 4 Skill. og betale skaden.

12 Art om Korn at Fytte.

Jngen maa føre sit Høstet korn af den agger, som det er groet paa, hvad heller den er yderst eller inderst, førend det er tør og at age hjem; hvo her imod gjør, hand bøde 8 Skill.

13 Art: Om Tyren Paa Stubberne.

Jtem hvo som Tyrer paa Stubber ved kornet, og hans Fæe gjør skade i kornet, og hans Naboer klager der paa, hand bøde hver gang 4 Skill. og betale skaden Efter danne mænds tycke.

14 Art. Om Tyren i Rivelse.

Jtem ingen maa Drive i nogen fald med løs fæe, korn eller Rivelse til skade; hvo det gjør, bøde hver gang 8 Skill., og hvem som tyrer sine Øg eller fæe i nogen mands Rivelse, bøde for hver høfved 2 Skilling.

15 Art. Om Forfald i Høsten.

Jtem om nogen er, som Findes i Loulig Forfald, og andre hans Naboer og grander imidlertid høster fra hannem, skal ingen Sætte sit fæemon entten paa hans korn i hans fraværelse eller tyre nogen stæds uden ved sin side mand; hvo det Giør, bøde 8 Skill. og betale skaden efter D: Mænds tycke.

16 Art.

Item ingen maa opgrave Marke Veye eller stie. Hvo det gjør, bøde 8 Skilling.

17 Art. Om uRinget Svin.

Item Jngen maa Have uRinget Svin, naar de er løsse og kand giøre skade, uden at betale af hver Svin 4 Skill.; og hvem som bliver tilsagt at Efter see Svinene hver Fiortten dags dag, bøde 4 Skill., om det forsømmes.

18 Art. Om Heigne Paa Rugen.

Rugen skal være i heigne, fra det første hofder kand æede paa det; hvo her imod giør, bøde for hver floch Høfder 4 Skill., og hver floch Faar 4 Skilling.

19 Art:

Item Jngen maa Riide eller Kiøre eller giøre veje over Kornet eller nogen Fald, som korn er i, Hvor som icke har været vej af Arrilds tiid; hvo Her imod giør, bøde 4 Skill.; ligeledes for Eng; og Marcken skal være i Heegne fra S: volborgdag Og til høstens dag; hvo her imod giør, bøde 8 Skilling.

20 Art Om Faar Voxten

Jtem Hvo som skiltter¹⁾ imellem Hiorden, naar de drives i byen, bøde hver gang 4 Skill.; Drives Hiorden paa nogen mands iord eller Eng, bøde hver gang 4 Skill., og hvem som lader Hiordene komme Tilsammen, bøde 4 Skill. Jtem skal hver Mand, baade gaardMænd og huusmænd vogte hiordlag omkring, Eftersom begyndes og Paalegges, Fra Ste Vaar Mecheli og til Ste Volb., Entten de haver faae eller mange faar. Hvo her imod staar, bøde 4 Skilling.

21 Om Heedens Lyng Slætt.

Item Heeden er skift i Trende Deele, Nemlig til Øster og Væster Jeberg og til Tustrup hver sin heede, og skal enhver bye mænd selv Raade for sin anpart, som de bæst synes.

¹⁾ piller (Faar) ud enkeltvis.

22 Art: Om Mosserne i Heeden.

Item skal enhver være Fligttig at følge med, naar Oldermændene Dem tilsiger at udkaste Mosserne, og det Efter dreris Hartkorn, og ligeledes grave en dag af hver 4re Tder skyld; hvo her imod gjør, bød 1 Mark.

23. Om Lykken.

Lyckien¹⁾ skal være fri og udskad for hver mands grift, og det saa vidt, som af arrilds tiid været haver; Hvo her imod gjør, bøde for hver Knold 1 Skill. og stæden igien gjøre saa god som tilforn.

24 Art.

De som Forlanger at vil have nogen Mand skreven paa grandstæfne eller lader skrive for, Skal Rittig viides, er for skade, som ret og billigt kand være, og ej af had og Hæfngiærghed, hvis de ej selv skal bøde, som lader skrive.

Jtem Hvor som ingen gien²⁾ veje Haver været af Arrilds tiid, maa her Efter icke være gienen³⁾; Hvo her imod gjør, bøde 8 Skill.

25 Art: Om Marchens Inddeeling.

Item Marchens Jnddeeling, som nu er Begyndt til Marchens Forbedring, nemlig saaledes, at den Efter dags skal have 4re Aars leje⁴⁾, maa ingen imodstaae eller imodtale uden at straffes for 6 Mark.

26 Articul.

Alt Hvad Som her er indført og skrevet staaer og af os samtlig i vores brev og Copie indgaaet er og findes med vores hænders underskrift, skal saa uRygelig af os holdes og Efterleves, som Mueligt er kand ske, og hverken skal een eller 2 eller 3 Have magt til Dette vores brevs Puntter at overtræde eller kuldkaeste. Dets til bekræftelse Haver enhver af os dette egen hændigt underskreven nafnlig:

1) „Indelukket“ (Løkken). 2) Drive-veje. 3) Driven med Kvæg. 4) Leje = Hvile.

Naar dette foreskrevne af vedkommende approberes, saa underskrives det og her med af¹⁾)

Wilhelm Patberg.

I C S Jens Chrestensen, A E S Anders Esper-
sen, C N S Chresten Nielsen, J C S Jeppe Chresten-
sen, *Søren Chrestensens Enche, *Søren Jensen,
*Peder Nielsen, C. stgd Christen storgaard, *I.
Storgaard, *Niels Christensen skræder, Peder Gavl,
Sørren Hauve, Jeppe Lybye, Sørren Madsen, Niels
Chrestensen gavl, Sørren bundgaard, Chresten
Hendricksen, Povel Jepsen, Jens Ridder, *bertel
Jenssøn, *Meckel smed, *Esper Christensen, *Peder
Møller, *Niels Christensen, *Niels astrup, *Christen
syndeRup, *Nils iendsøn²⁾).

Forsaavidt Eskiær Bønder udi Jeberg Sogn
anbetræffer, da, naar den 2 og 3die art. ud i dette
Viidebrevs 2 Cap: Pag: 12 vorder af mine Bønder
saaledes efterkommet, om de har noget at overlade:
Maae ey tage Høveder eller Creaturer for andre;
Saalænge nogle af mine egne, enten det saa var
gaard eller huusmænd, som forlanger og behøver
græsning til Deris Creaturer, skal det dem accorde-
res; det øfrige af dette Viide-Bref herved approberes.

V. Geistler.

-
- 1) Disse to Linier er skrevet af Patberg, Præst i Jeberg 1752—1793, der som Bluger af Præstegaardsjorden hørte til „Grandelauget“.
 - 2) De med Stjerne betegnede Navne er virkelig „egenhændige“ Underskrifter. De øvrige synes skrevne med samme Haand, som har skrevet „Viden“.

Underskriverne er de samme, som nævnes i Indledningen foran; dog er i Stedet for Jens Trant, der er gaaet fra sin Fæstegaard, kommen Bertel Jenssøn, og Jens Hauve, der ved Mødet vist kun har været Stedfortræder for Søren Hauve, er ved Underskriften erstattet med denne som den egentlige Fæster.

Naar de paa pag. 12 anførte siste 4 Linier exiperes, da iøvrigt For saa vidt mine Bønder vedkommer i Jeberg Bye, Approberes dette viidebrev af
M. L. Biørn.

Forsaavidt mine bønder i Jeberg bye vedkommer dette viidebrev, approberes dette, naar de paa pag. 12 anførte sidste 4re Liiner exiperes.

C. Damgaard.

Af de 27 Bønder i Jeberg og Tustrup er 13 Fæstere under Eskjær, der 1768—1781 ejedes af Oberst von Geistler. 7 er Fæstere under Grinderslev Kloster, der 1763—1788 ejedes af Mads L. Biørn, og 3 er Fæstere under Nørgaard, der ejedes af P. Damgaards Enke, men bestyredes af Sønnen Christen Damgaard, som selv 1779 fik Skøde paa Gaard og Gods. 1 Fæster hørte under Spøttrup, og desuden fandtes der 1769 i Jeberg 3 Selvejere: Mikkell Smed, Peder Møller og Esper Christensen.

Jeberg og Tustrup originale „Videbrev“, som her er gengivet, bestaar af et lille Hefte i kvart Format, dannet ved, at 3 Folioark er skaaret over paa Midten, Stykkerne lagt i hinanden og indheftet i et Omslag af groft Papir af en Tobakskardus. Af Heftets 12 Blade danner det første Titelblad. Af dette er den yderste Halvdel forlængst forsvundet, og da Omslaget ikke helt dækker Forsiden, er den yderste Fjerdedel af Blad 2 blevet saa stærkt udsat for Afblegning, saa den Skrift, der fandtes derpaa, næsten helt er forsvundet.

Paa Blad 2 er der øverst til Venstre et Stempel, og her begynder „Videns“ Indledning med en Navnefortegnelse over samtlige 27 Bymænd i Jeberg

og Tustrup, der har vedtaget „Viden“. Navnene paa den afblegede Del af Siden har jeg kunnet rekonstruere efter samtidige Jordebøger; det saaledes udfyldte er sat i skarpe Klammer.

Indledningen og selve „Viden“ fylder Heftet til Side 21. Paa Side 22 og 23 findes Bymændenes Underskrifter og Jorddrotternes Bemærkninger og Approbationer.

I Aaret 1786 udskiftedes Jeberg og Tustrup, og Videbrevet tabte derved sin Betydning. Hvordan denne Reform vurderedes af Befolkningen, skønnes af følgende Vers, som findes paa Heftets sidste Side:

Det blev dog bedre i Jeberg bye,
den Tiid at marchen Blev Skiftet paa ny,
Entten Mand Haver stort eller lit,
Saa kand enhver nu Raade for sit,
der er vel den, Som har været fortrøden,
Dette gjøres ej meere fornøden,
Nu kand Hver mand bruge sit land
Efter guds ville og Egen Forstand.

Jeberg d. 16 Decbr 1790.

Peder Møller.

Den Haandskrift, som dette Vers udviser, ligner saa nøjagtig den, hvormed „Viden“ i sin Helhed er skreven, saa man vist maa antage, at det er samme Peder Møller, der 1769 har nedskrevet „Viden“ og muligt ogsaa affattet den.

Endelig har en Hendrik Pedersen gentaget Verset nederst paa samme Side og desuden paa Titelbladets Bagside skrevet en Fortegnelse over samtlige Bymænd i Jeberg og Tustrup, dateret 4. Februar 1794. Men da Halvdelen af dette Blad mangler, er denne Fortegnelse jo nu højst ufuldstændig og temmelig værdiløs.

Det gamle Videbrev er sandsynligvis gaaet som Arv fra Led til Led hos Peder Møllers Efterkommere og er endelig havnet hos Gaardejer Jens Mehlsen, Ravnsgaard (tidligere Jeberg), der velvillig har overladt mig det til Offentliggørelse. Han har fundet det blandt gamle Papirer, der efterlodes af hans Fader.

Hvad Gengivelsen her angaar, da har jeg søgt at bevare saa meget som muligt af „Viden“s ydre Ejendommeligheder (Indretning, Overskrifter, Retsskrivning o. s. v.). Kun Tegnsætningen har jeg for Forstaaelsens Skyld ændret noget, ligesom jeg har gengivet de gamle Tegn for Møntenheder ved Ord (Rigsdaler, Mark, Skilling).

Fra Salling har man hidtil kun kendt eet Videbrev, nemlig fra Øster Dølby, der kun omfattede et meget lille Ejerlav: 4—5 Gaarde. Jebergviden kommer derfor som en værdifuld Forøgelse af Kilderne til vort Kendskab til Egnens Forhold og Bondeliv i gamle Dage.

J. C. Hansen.

Den sallingske Aand Hackenmay eller Hakkelsemanden.

Af Gudmund Schütte.

I „Sallingsk og furlandsk Hedenskab“, Aarb. 1925, St. 16, har jeg omtalt den sallingske Aand Hackenmay, der gennem C. D. Hedegaards Meddelelser kendes fra Processen mod Tise Trolde 1686, atter lig med Aanden Hakkelsemanden i nuværende sallingsk Folketro, atter lig med Aanden Hackelmai i nuværende Høstskik fra Vestfalen i Tyskland.

Dette Væsen fortjener nøjere Omtale. Det hører til de ejendommelige Udtryk for den danske Folkemytologi, som vor Forsknings Blindhed i over hundrede Aar har ladet haant om, medens Fantasien svælgede i os uvedkommende norsk-islandske Maskeradefigurer. Og vel kan Hackenmay ikke i urgammel Alder kappes med Naboguden Himmerlands Tyr, som gaar tilbage til Tiden længe før Kristi Fødsel (se min Afhandling i „Danske Studier“ 1926, 183). Men dog maa det siges at være godt skuldret, naar Skildringen af Hackenmays Offerskik fylder en to-tre Sider i *Mannhardts* banebrydende Værk „Wald- und Feldkulte“, og i Sammenhæng dermed staar en Række Høstritualer, der sikkert har ældgamle Rødder i europæisk Hedenskab.

Jeg har vist ikke nødtigt at spille mange Ord paa Ligningen Hackenmay = tysk Hackelmai. At de to Navne er ét og det samme, kan enhver Lægmand se, uden at han først maa sætte filologiske Glarøjne paa Næsen.

Mere vil man maaske tvivle paa, at Hackenmay og Hakkelsemanden er det samme. Men atter her kommer det tyske Forbillede os til Hjælp, thi Hackelmai eller Harkelmai har faaet sit Navn af neder-tysk „Harkelse“, dvs. „Rivning“. Hackelmai staar altsaa egentlig for „Harkelsemai“, og at denne Form ligger klods op ad „Hakkelsemand“, kan enhver se.

Om Hackelmaiskikken fortælles der nu hos Mannhardt, I, 194 ff., ordret som følger.

„I Vestfalen (Regeringsdistrikt Arnsberg) bliver Grøntræet eller Grønkvisten i det sidste Korn kaldt *Härkelmai* (dial. Hörkelmai, Hackelmai, Hakelmai, Heckelmai, Håkelmai, Harkemai, Hackemai). Omraadet indeholder Distriktet Arnsbergs Krese Altena, Dortmund, Hagen, Hamm, Iserlohn, Meschede, Olpe og Soest, og rækker til den ene Side ind i Münsterlandet, til den anden ind i Kresen Lennep i Regeringsdistriktet Düsseldorf. — Naar alt Korn er mejet, bundet i Neg og læsset paa Vognene, bliver med en stor Trækrive („Treckharke“) de spredt liggende enkelte Straa revet sammen. Denne „Harkelse“ bliver sammen med det sidste Neg læsset paa det sidste Læs, og deraf faar den grønne Gren, der pryder dette Neg, Navnet *Harkelmai*. Navnet gaar dernæst over paa Afmejningen af de sidste Ax og paa selve disse eller det sidste Stykke Korn, der mejes; man siger „meje Hackelmaien“. Gildet efter Indhøstningen, eller paa en Søndag efter alle Høstarbejdernes Afslutning, eller

Tærskningen henimod Fastelavn, hedder „fortære Harkelmaien“, „fejre Hörkelmai“. Det sidste Neg kaldes „Harkelmaineget“, det sidste Læs „Harkelmaivognen“, og Vognens Pyntebusk kaldes „Harkelmaibusk“ eller „Harkelmaitræ“.

I Kresene Hamm, Dortmund, Soest og Iserlohn er Festsykkiken, som følger. Efter sidste Skaar paa sidste Ager af sidst høstede Kornmark, eller sjældnere lige før sidste Skaar, graver Høstkarlene med Jubel og Drikken Harkelmaitræet, — en kraftig grøn Gren eller Ympe —, dybt ned i Stubmarken. Det kan være en ung Bøg, Birk, undertiden ogsaa Vidje. Harkelmaien har undertiden stateligt Omfang, alm. plejer den at være 3—4 Tommer tyk og rage 15—25 Fod op over Jorden. Den drives en 3—4 Fod ned i Jorden og bliver fast kilet og pælet ned. Ligesom Vaarens Majtræ blottes den i Reglen for sine nedre Grene, saa de øverste danner en smuk Krone. Den prydes med en Axkrans fra det sidste Neg eller med enkelte Axbundter; paa flere Steder midt paa Stammen og langs Kvistene fæstes der Halmbundter, tilsammen saa meget som 3—4 Neg, eller Hackelmaibusken bliver i Spidsen gennemflettet med det høstede Korn. I Egnen ved Soest binder enhver nærværende Høstkarl og Høstpige en Axkrans eller en Haandfuld Straa til det paa Marken oprejste Hackelmaitræ eller til en istedtrædende Stang, saa man paa Tallet af disse Straabaand altid kan kende, hvor mange Høstfolk der er. I Kresen Dortmund og til Dels i Kr. Soest bliver der under Foden af det med Axbundter smykkede Harkelmaitræ bundet et fuldt Neg, o: vel det sidst høstede, Harkelmaineget. I Unna og Messerscheidt bliver dette Neg hængt op paa Træet. I dette Tilfælde forestiller Neget undertiden et personligt Væ-

sen og faar Navnet „de Olle“ (den gamle). Men overhovedet er alle de skildrede Udpyntningsmaader fælles om at legemliggøre Markens Væxtkraft i Harkelmaitræet. Det bliver staaende paa Marken, indtil alle Neg er bundne, eller det sidste Læs er læsset. *Saa maa Høstpigerne vælte det eller rykke det op*, men dertil maa de kun bruge Hænderne, aldrig Spader eller andre Graveredskaber. Magter det ikke, saa maa de traktere Karlene.

Saa pranger Harkelmaitræet forrest eller midt paa den sidste Vogn, Harkelmaivognen, der rundt om er udstyret med grønt Løvværk. *Høstpigerne sætter sig med Høstkransen ved Harkelmaitræet paa Vognen*, medens den festlig smykte „Baumeister“ rider foran paa den forreste Hest. Enten allerede paa Marken udgydes Drikkelse omkring Træet, eller ogsaa, ligesom Harkelmaivognen kører op i Gaarden, *bliver Træet og de medfølgende Høstfolk overhældt med hele Spande Vand*: „de Hørkelmai draf net dröj inkommen“ („Harkelmai maa ikke komme tør ind“). Sjælden bliver det axsmykkede Træ staaende paa Marken og kan hentes af hvemsomhelst. Ligesaa sjælden bliver det bundet bag paa den sidste Vogn og slæbes efter, eller man lader det, smykt med en Krans, bære foran Vognen. Foran Læsset gaar 5—6 Karle, knaldende med Piske. Naar Vognen nærmer sig Gaarden, maa Bonden ærbødig komme den imøde og bringe Høstkarlene en Taar; ellers har de Ret til at meje Kaalhovederne i hans Kaalgaard. Naar Læsset er forket af, *bliver Harkelmaitræet fastnaglet ved Ladeporten eller Husdøren* og bliver staaende dér, til man er færdig med Høstgildet, med „Harkelmaien“. Gildet holdes, saasart i Oktober den første fede Ko

er slagtet. Foruden Harkelmaitræet kan ogsaa en Høstkrans blive sat op ved Ladeporten; andensteds fæstes en Høstkrans af Ax, Blomster og vild Humle over Husdøren og bliver hængende til næste Aars Høst. Ofte erstattes Træet eller Kransen af en med Blomster, Straa og grønne Kviste omvunden Rive (Harke). Paa det sidste Læs kan man se den i Løvværk hyllede, kransede eller ax- og blomstersmykte Rive i det sidst høstede Neg, den „Gamle“ eller „den tykke Unge“; ofte smykkes den af Høstkransen, som senere faar sin Plads over Husets Nederdør, eller den bæres af en Høstpige foran Harkelmairvognen. Forkarlen maa nu gøre Forsøg paa at bringe „Herkelset“ tørt ind i Laden, eller Høstpigen maa bringe den „grønne Rive“ („grüne Harke“) tør ind paa Ildstedet. Kokkepigen eller Bondens Kone skal prøve at hindre det ved at give Vedkommende en Spand Vand over Hovedet; hvis det ikke lykkes hende, bliver hun selv dygtig dyppet. *Hvis Høstpigerne trænger frem til Ildstedet med Riven, og især hvis de kan fange Husfruen med den grønne Krans, saa har de Lov til at kæmme hendes Haar med Riven. Riven hænges senere udenfor Huset, f. Ex. over Husdøren.* Harkelmaifesten følger derpaa til Mortensdag eller henimod Foraar; naar noget gaar paa Hældningen, siger man: „Nu gaar det paa Hakelmaien“.

Ofte blandes Harkelmaien sammen med *Høsthanen*. Paa Harkelmaivognen medføres ikke sjælden en broget Træ- eller Papirshane eller en levende Hane, der for det meste er bunden til Høstkransen eller har Plads paa Harkelmaitræet. Ja, selve den grønne Gren hedder *Bauhahn* dvs. „Høsthane“. Ligeledes bliver Harkelmaifesten kaldet *Bauhahn*

eller *Stoppelhahn* „Stubhane“; man siger „Høsthanen bliver fortæret“, og mange Steder mangler en Hane ikke blandt Høstgildets Retter“.

Ogsaa i andre Egne af Tyskland finder man Høstfesten opkaldt efter Hanen: *Schnitthahn* „Snithane“, *Krähnhahn* „Galehane“, *Ährenhahn* „Axhane“, se Jahn, „Deutsche Opfergebräuche“. Dertil knyttes *Haneofringer*, som ikke nævnes hos Mannhardt. „Fra talrige Steder i Mellemeuropa, Tyskland og Svejts kendes Skikken i fuldt Flor langt ned i Tiden. I Schlesien kører man en Dag kort før eller efter Høsten paa en fire- eller seksspændig Høstvogn med en fuldt pyntet Hane ud til Stubmarken. Der løfter man Hanen af Vognen, idet man lader, som om det er et svært Arbejde, graver den halvt ned i Jorden og dækker den med en omvendt Potte, saa at kun Hovedet stikker frem gennem et Hul i Pottens Bund. Derefter kommer Karlene frem efter Tur med tilbundne Øjne og forsøger at halshugge Dyret eller at slaa det ihjel med en Knippel. Den, for hvem dette lykkes, kaldes Hanekonge“. Fr. Knudsen i „Danske Studier“ 1924, 9, efter Jahn S. 184.

Ovenstaaende er det vigtigste, som vides om Hackelmai-Skikken og dens Udløbere i Tyskland. I Norden genfindes den kun stykkevis. Ofte er det kun netop Navnet, der minder om det gamle Udgangspunkt. I andre Tilfælde er Navnet Hackelmai svundet bort, men vi genkender Skikkens Indhold.

Vi saa ovenfor, at Hackelmai tænkes som en Høstaand, der optræder i Skikkelse af det sidst høstede Neg, kaldet „den Gamle“ eller „den tykke Unge“, undertiden ogsaa som Høsthane, der er bunden til Høstkransen eller sidder paa Hackelmaitræet.

Om denne Aand hører vi paa dansk Grund første Gang hos Juristen C. D. Hedegaard i hans „Juridisk-Practiske Anmærkninger“, 1764—66, S. 149—167, hvor han fortæller om Processen mod Tise Trolde 1686. For Retten tilstod Mette Mads-Dotter, „at for en 20 Aar siden kom Fanden ind til hende en Dag, som hun sad alene hjemme, udi en Kattes Lignelse og spurgte, om hun vilde tjene ham, hvortil hun svarede nej. Siden overrumplede han hende saa tit og ofte samt lokket og smigret for hende, at hun sagde ja, og svarede ham, at hun skulde forsværge Daab og Kristendom, som hun og omsider gjorde; og sagde han, at han skulde kaldes af hende *Hackenmay*, hver Gang hun vilde ham noget“.

Nu følger Mettes Misgerninger: hun har taget Livet af Søren Buches Kalv, hun satte Splid imellem Chresten Buch og hans Kone, ligeledes mellem Anders Jepsen og hans Hustru; ja, saa vidt gaar det, saa Djævelen ægger hende til at tage Livet af en Husmands Barn i Sønder Tise. „*Drengen*“ *Hackenmay* er hendè immer til *Hjælp*.

Det er vel ogsaa samme Hackenmay, der er paa Spil, naar Anne Mads-Dotter tilstaar om Hexestævnet ved Vikilde, at „Fanden stod hos dem og imellem i en rød Kjortel, i Skikkelse som en Dreng, med to røde Øjne, og legede paa en Fiol for dennem“.

At vi her har at gøre med et Væsen, der oprindeligt var en skikkelig Høstaand, skulde vi have forsvoret, om ikke netop Navnet Hackenmay ledte os paa Sporet. Men forresten er der intet utroligt i en saadan Udvikling, thi vi ved fra det 18de Aarhundredes svenske Hexeprocesser, at naar Hexene samledes til Orgier paa Blåkulla, var det hos en Vært, der hed Frö, og det er jo netop den gamle

hedenske Væxtgud Frey. Det, man paaduttede Hexene, var ingenlunde helt Løgn. De havde virkelig Samfund med Magter, der af den kristne Kirke brændemærkedes som Helvedes Yngel. Blot var det ikke Bibelens Satan eller Beelzebub eller andre østerlandske Skræmsler; Genstand for Tilbedelsen var simpelthen de gamle tyske og nordiske Væxtguddomme, Hackelmai og Frey. Vore Hexe med deres Stævner ved Vikilde, Gildesig og Smørdalen var de sidste trofaste Tilhængere af det uforfalskede Hedenskab. Og for denne Troskab led Tise Trolde Martyrdøden paa Baalet i det Herrens Aar 1686.

Gejstlighedens fromme Udryddelsesiver har forøvrigt ikke battet synderlig. Thi som Hakkelsemand lever Hackelmai videre den Dag i Dag i Salling, Ty og Vesthimmerland; endnu for nogle Dage siden fik jeg hans Tilværelse forsikret for ramme Alvor af en gammel Sallingbo*). Hakkelsemanden har vel reddet Livet derved, at han gav Afkald paa at dyrkes af de lede Hexe og istedenfor holdt sig til Omgang med almindelige skikkelige Godtfolk. Og han har endnu tydelig vedligeholdt sit oprindelige Præg som en hjælpende Aand, der har Forbindelse med Væxtliv og Avling. Blot er han i Danmark bleven moderniseret, og det var en naturlig Følge af Navneformen. Vi saa ovenfor, at Navnet udgaar fra den „Harkelse“, dvs. Rivning, der læses paa det sidste Læs sammen med Hackelmaitræet. Paa Dansk blev imidlertid „Harkelse“ opfattet som „Hakkelse“, og derved fik Hackelmai anvist en ny og tidssvarende Virksomhed: han bliver forvandlet til Hakkelsemaskinens Aand. Derom fortælles i „Skattegraveren“ XI, 115, i et Sagn fra Nibeegnen.

*) Mærkeligt nok synes han ikke at kendes paa Mors.

„I Kirketerp Præstegaard huserede der for nogle Aar tilbage en Hakkelsemand, der indfandt sig regelmæssig hvert Aar, naar Hestene om Efter-sommeren kom til at staa inde om Natten, altsaa saa snart der var Brug for Hakkelse. Tit, naar Staldkarlen om Aftenen i Hast lukkede Stalddøren op, kunde han endnu høre Hakkelsemanden arbejde af al Kraft med Maskinen, og mange var de Vejfarende, der ogsaa fik den natlige Arbejder at høre; derimod var der ikke saa mange, der fik ham at se; thi kun en eneste vidste at fortælle noget om, hvorledes han saa ud. Denne ene var en Karl fra Præstegaarden, der en Gang kom til at gøre ham Følgeskab omtrent en Fjerdingvej. Karlen kom en Aften, lidt efter at Mørket var indtraadt, paa Vejen fra Veggerby til Præstegaarden forbi et Kær, der bærer Navn af Tværkæret. Ud fra dette Kær kom der, da Karlen passerede det, en mørk, tilhyllet, hemmelighedsfuld Skikkelse, der Side om Side med ham fortsatte Vejen ad Præstegaarden til uden at mæle et eneste Ord. Karlen skottede af og til hen mod sin tause Ledsager, uden derfor rigtig at turde tage ham i Øjesyn. Da de var komne forbi Kirken, der ligger paa en Bakke ovenfor Præstegaarden, valgte Følgesvenden at gaa ned i en Hule, der den Gang ved Siden af Vejen førte nedad mod Gaarden, og da de kom nærmere mod denne, gik Skikkelsen ind ad Gaardens nordvestre Hjørne, medens Karlen blev ved at følge Landevejen, der gaar ind ad det sydvestre Hjørne paa Gaarden. Det kom siden til Karlens Kundskab, at Skikkelsen havde gaaet, hvor den gamle Landevej forhen fandtes. Strax Karlen var kommen ind i Gaarden, hørte han Hakkelsemanden arbejde, og han tvivlede aldrig om, at det

var denne, han havde gjort Følgeskab. En Karl, Jørgen, der tjente paa Gaarden som Røgter i flere Aar og hvert Aar frygtede for, at Avlingen skulde gaa til i Utide, bad engang Præsten om at mane Fyren bort. Præsten spurgte gamle Jørgen, om Hakkelsemanden nogensinde havde gaaet ham i Vejen, og da Svaret lød Nej, sagde Præsten videre: „Ja, bliv du saa ogsaa fra ham!“ Jørgens Ønske blev ikke opfyldt, og Hakkelsemanden slap saaledes fri for den Skæbne, der havde været ham tiltænkt. Den gamle var vel ikke utilbøjelig til at tro, at Præsten svarte saa, fordi han ikke var synderlig stiv i de sorte Kunster. Hakkelsemanden skulde efter nogles Mening være en Avlskarl, der engang i Fortiden havde taget sig selv af Dage ved Hængning oppe paa Loftet, hvor Hakkelsemaskinen havde sin Plads“.

Af denne Fortælling faar vi at vide, at Hakkelsemanden tænkes at bo i et Kær nær Præstegaarden, og at hans Virksomhed er vigtig for Avlingens Trivsel. Det er altsaa tydelig nok den gamle Høstaand, der kommer tilsyne. Naar han er tilhuse ved en Præstegaard, er der ikke noget i Vejen for at formode, at Præstegaarden er Arvetager efter den hedenske Helligdom, hvori Hackelmai i sin Tid har været dyrket*).

Iøvrigt har man netop i samme Egn Sagn om en navnløs Aand, der hjælper en Høstpige med at sætte Negene i Rad, imens hun sover. Husbond faar en Mistanke og lægger sig paa Lur; han ser

*) Naar Hakkelsemanden har hjemme i et Kær, saa kan det maaske give os Forklaringen paa et Stednavn i hans sallingiske Omraade, nemlig Hakkilkær, som findes paa Eskjær Grund lige op mod Hakkilgaard's Jorder.

da, hvordan Negene rejser sig og stiller sig paa Rad, som dragne af usynlige Hænder. Saa bliver han ræd og genner Pigen paa Porten; Troldfolk vilde han ej have i sit Brød. „Samme Aften kom Malkepigerne ind og meddelte, at alle Køerne malkede Blod, og derved blev det hele Høsten, endda der blev brugt mange Raad. Først da det sidste Neg var puttet ind ad Lemmen, malkede de atter Mælk“. Se „Skattegraveren“ XI, 111. — Det ligger nær at formode, at den navnløse Hjælper er lig med Hakkelsemanden i samme Egn; for denne Formodning taler særlig det Forhold, at Forgørelsen varer til det sidste Negs Indhøstning, thi det sidste Neg har jo netop Forbindelse med Hackelmai.

En sindbilledlig Fremstilling af den hjælpende Høstaand har man endnu i Mands Minde brugt i et andet af Hakkelsemandens Virkefelter, nemlig Salling. Nys afdøde Murer Søren Peter Øgaard i Mogenstrup meddeler følgende om Skikken. Paa den Gaard, der først fik ophøstet, lavede man af Klude og Straa en Dukke, som kaldtes „æ Høstdreng“. Den sendtes saa til Nabogaarden med et Pas, der forklarede, at den skulde yde Hjælp ved Arbejdet. Saadan vandrede den videre til den Gaard, der blev sidst færdig.

Paa Mors siger man „æ Høstmand“; jeg har lige nylig talt med en Morsing, der for en halv Snes Aar siden har været med til at lave saadan en Dukke.

Underarkivar Svend Aakjær kender samme Skik fra Fjendsherred. „Havrehøsten var jo Høstens sidste Afsnit, og det sidste Neg paa hver Gaards Mark blev udklædt i Mandsklæder og sat op ude paa Marken i den sidste Rad af Havreneg. Det var „æ Hawerdræng“. (Neget løses op og stop-

pes i et Par gamle Buxser; endvidere forsynes det med en blaa Arbejdsstrøje, Straahat og et Par Træsko. Hovedet laves af en Sæk, hvorpaa der med Kul tegnes et Ansigt).

Den Herre, jeg c. 1920 eller lidt før blev præ-senteret for i Laust Laursens Gaard i Aakjær, var imidlertid „æ Høstdræng“, som blev lavet af den Gaards Folk, der først blev færdig med „Ophøst“, og derpaa sendt med en Seddel paa Maven, kaldet „Rejse-Pas“ eller „Rejse-Brev“. Jeg har kun dunkle Minder om Texten, men det var saadan noget lignende:

Her staar en Dreng foran din Dør.
 Bortjag mig ikke ligesom før.
 Jeg er kurassig og vel ved Magt
 og god til at tage mit Arbejd i Agt.
 Jeg hjælper vel i Høstens Tid.
 Du har Behov for al min Flid.
 osv.

Saasnart Gaarden var færdig, skyndte man sig at sende Høstdrengen videre til Naboens og føjede et Par Linjer til paa Rejsepasset. „Hwis de war æ Pigger, dæ skröw, kund æ Væss lyy hil pæ'n; men æ Kaal djer Væss wa sjalden saa pæ'n“, siger min Faster, Margrethe i Aakjær. Høstdrengen var kendt i Sjørup og Laanum i 1870—80erne. Han var af udpræget phallisk Natur*) og bar Kælenavne som Jesper Vridtop.“

Nogen Forbindelse mellem Hackelmaiskikken og Høsthanen kendes, saavidt vides, ikke i Salling. Overhovedet ved jeg ikke af, at Hanen i sallingsk Fests-kik, f. Ex. ved Fastelavnsleg, har taget Kat-tens Plads som Offerdyr. Det synes at være sjældent i hele Vestjylland; jeg kender intet andet Exem-

*) Frugtbarhedsvæsen med uhøvisk Præg.

pel end det, der nævnes af Fr. Knudsen i Ringkjøbing-Eggen, „Danske Studier“ 1924, 2. Derimod var Haneofferet almindeligt i Østjylland; se Exempler smst. S. 6 fra Kær Herred i Vendsyssel, fra Ø. Han Herred*), fra Mols og fra Ry ved Silkeborg. Endvidere forekommer det i Bjerkelev i Sønderjylland smst. S. 7, og yderst almindeligt paa Øerne: i Lejre omtales det allerede paa Thietmars Tid, 11te Aarhundrede. Jævnfør ogsaa Saxes mytiske Sagn om „Kong Hane“ paa Fyn. I Sverrig sættes Hanen øverst paa Majstangen.

Særlig interessant er Rasmus Gommese's Skildring af Skikken ved Majtræet i Nordby paa Samsø, se E. T. Kristensen, „Danske Sagn“, V, S. 27. „I forrige Tider brugte de at hænge en Kok op og smøre den over med grøn Sæbe, og saa red de efter den. Hvem der kunde tage Hovedet af Kokken, fik en lille Præmie for det. Der hængte en Fjerding ved Siden opaa, og dem, der ikke vilde tage efter Kokken, kunde slaa paa Fjerdingen. Naar den var i Stykker, holdt de op at ride“. I Forbindelse med Majtræet optræder nu ogsaa en spøgelseagtig Hane. „Det Spøgelse fik Navnet Majkokken, da Majtræet var flyt lige før. En gammel Mand her nede i Byen, Lars Svensk, var en af de første, der fik den at se, og han vilde løbe efter den, men Manden blev syg og lovede for, at han ikke skulde komme der tiere“. Derpaa følger Meddelerens Fortælling om, hvordan han selv har set Væsenet. — Ofringen af Hanen ved Majtræet foregik paa Valborg Aften. Den kan altsaa ikke henregnes til de egentlige Høstofre, men ogsaa Hackelmaifesten kunde, som vi ovenfor saa, blive skudt

*) Det er vel ikke tilfældigt, at Haneofret findes i et Omraade, der bærer Navnet „Hanernes Herred“.

ud til henad Foraaret, og Brugen af et Majtræ findes baade her og der i Forbindelse med et Haneoffer, saa der kan ikke være Tvivl om det fælles Udspring. Naar Majtræets Hane skal have sit Hoved *rykket* af, saa minder det om, at Høstpigerne i Vestfalen med de bare Næver skal rykke Hackelmaitræet op og vælte det om.

Saavidt jeg kan skønne, er Hackelmaidyrkelsen vandret fra Tyskland til Danmark ad to skilte Veje. Den ene Strøm naar frem til Salling, Ty og Vesthimmerland; her fastholdes Hackenmay, Hakkelsemanden, Høstdrengen eller Havredrengen i nær Forbindelse med Indhøstningsakten, og ligesom i Tyskland er det det sidst høstede Neg, der udpyntes og gælder som Væxtkraftens Legemliggørelse. Den anden Strøm naar til Østjylland, Øerne og Sverrig; her optræder Høstvæsenet i Skikkelse af Majkokken, undertiden med udtrykkelig Tilknytning til Majtræet; det blodige Offerskuespil fanger Hovedinteressen, og Forbindelsen med Indhøstning og Væxtforyngelse træder mere i Baggrunden.

Alt dette er Tanker og Iagttagelser, der er satte i Sving ved Mette Mads-Dotters Tilstaaelse om Hackenmay i det pinlige Forhør 1686. Og faldt hun end som et Offer for Tidens taabelige Overtro, saa har hun dog som Martyr for den trofaste Hedningtro givet os en værdifuld Oplysning om de mytiske Forestillingers Veje og Vandringer, saa hun er ikke død helt forgæves. For denne Oplysning fortjener den gode Kvinde en Tak i sin Grav.

Eskjær, Maj 1927.

Gudmund Schütte.

En Minderune.

Søren Peter Øgaard.

(Efter en Radering af Frk. S. Pichler.)

Salling har mistet en af sine Originaler. Søren Peter Øgaard i Mogenstrup er gaaet bort, 15. Juli i Aar. Han havde været et værdigt Emne for en Digter og Folkelivsskildrer, ligesom han har været det for en Kunstnerindes Pensel; nu maa man nøjes med, at jeg efter fattig Evne skriver ham et Par Mindeord, for et Eftermæle skal han da ikke helt savne.

Søren Peter Jørgensen Tise, kaldet *Øgaard*, var født i Tise 21. Juni 1850 og levede et flittigt Liv som Murer og Ovnsætter, stundom ogsaa som Fisker. Der var dem, der i hans ejendommelige,

skarpt skaarne Ansigtstræk mente at spore Race-mærkerne af en Herremandsslægt. Sikkert er det, at han ejede en Aandslivlighed og boglig Interesse-rethed, som oversteg det sallingske Middelmaal, og dertil var der Fyrighed i ham, naar han gav sig hen i Dansen eller i sit eget Violinspil. Han havde Ry for at være en rask Danser, og han spillede ofte ved Bøndernes Gilder og ved Juletræsfesten i Mogenstrup Skole. Han havde en rig Fond af tørt Lune og var fuld af smaa Spilopper. Iøvrigt var han sparsom og ordentlig og forstod at samle sig noget sikkert til gode. Han levede mest i de svundne Tider med deres Puslinger og Troldtøj og Hakkelse-mænd, og hvad nu ellers alle de hedenske Væsener hed, som spøjte trindt om i den gamle sallingske Muld. Nymodens Tilstande og Mennesker brød han sig ikke om.

I mange Aar ejede han den Lod, som strækker sig fra Hakkilkjær ud til Stranden lige søndenfor Eskjær Skel, med smuk Udsigt fra Bakkekammen over mod Lovns Bredning og mod Knuds Hoved i Himmerland. Lodden er opdyrket Hede og kaldes Usseltoft; men det Navn vilde Søren Peter Øgaard kun lade gælde om Vinteren, naar det stormede og føg derude paa den ensomme Bakke. Om Sommeren skulde hans Ejendom hedde Strandlyst, for da var der fagert at dvæle. — I Husets Mur havde han indmuret en Tordensten, en Sebedeje, dvs. et forstenet Søjpindsvin, og den maatte for alt i Verden ikke flyttes derfra, for ellers vilde der ske ham en Ulykke. — Han fortalte mig stundom med et lunt Blink i Øjet, at egentlig ejede han en 20—30 Tønder Land paa Eskjær Side af Skellet, men saa føjede han trøstende til, at Folkene paa Eskjær havde altid været gode Naboer,

saa derfor vilde han ikke gøre sin Ret gældende. Tilfældigvis opdagede jeg siden paa et gammelt Kort, at der virkelig laa noget til Grund for hans Spøg; for paa Kortet var der et Hus svarende til Usseltoftuset afsat indenfor Eskjær Grund.

Søren Peter Øgaard blev gift med Mette Katrine Bolette Jensen fra Lovns i Himmerland, hvem han ofte omtalte som „æ Himmelbo“ eller „min Husholderske“. Hun er en Kone af samme gammeltdags Støbning som sin Husbond, lever i Minderne fra svundne Dage og er flittig med sine Hænders Gerning. Hun er en af de faa, som endnu nutildags holder Vævekunsten højt i Ære, og hendes Kommodeskuffer ligger fulde af solide Stoffer, som hun har lavet til Søren og til sig selv. Med mange morsomme Snurrepiberier og kærligt indrammede Mindebilleder har hun pyntet Stuerne op.

Den tredje i det lille Hjem er Hunden Bøg. Trænavnet har Søren givet ham, for det skal værne mod Trolddom; det har været baaret af tre Hunde efter hinanden. Den nulevende Bøg er saa kiog, at naar Mette sagde: „Gaa og hent Søren Peter Øgaard!“, saa rendte Dyrét over i Eskjær Skov, fandt sin Herre paa hans Arbejdsplads og kaldte ham hjem til Kaffen.

Søren holdt svært meget af en Taar Kaffe, og han var altid rede til en Passiar om gamle Dage. Han paastod, at han som ung havde været med, dengang Baron Adeler lod indemure to Træheste bag den hvælvede Kælder under Eskjær; engang fik jeg saa Søren med ned i Kælderen, og vi brækkede Hul, men kunde desværre ikke finde Stedet. Hakkelsemanden, der arbejder med Hakkelsemaskinen om Natten i Granhøjgaard, var for ham en stadfæstet Virkelighed. Forbrand og Varsel for

nye Huse havde han selvfølgelig oplevet adskillige Gange. Mens han tjente hos Forpagter Deichmann paa Eskjær, skulde han en Aften hente sin Husbonds Frue eller Datter paa Vihøjgaard, eller hvor det nu var. Da de kom kørende paa Kloster Bakke, saa de Langesgaard staa i lys Lue. Men som de kom nærmere, var der ikke det mindste usædvanlige at se. Det var jo aabenbart Varsel for, at Gaarden skulde brænde, som den jo godt nok ogsaa gjorde, dengang Anders Deichmann ejede den. Samme Køretur bragte endnu en anden Oplevelse. Søren var falden hen og dunsede lidt i Halvslummer, men foer op med et Ryk lige udenfor Eskjær Ladeport. Dér stod Bæsterne og vilde ikke et Skridt længere. Pludselig kom der ud af Porten et sort Dyr af Størrelse som en Kalv og vistnok hovedløst; det strøg langs med Laden sønderpaa henimod Haven. Først, da dét var passeret, vilde Hestene atter gaa. Dette, forstaar man jo nok, var et Møde med Herregaardsvætten paa Eskjær, den navnkundige sorte Hund. — En anden Gang havde Søren og Forkarlen, vist Jens Kusk, været med Vogne i Skive. Forkarlen kørte først hjem, men ved Nørregaards Pæle laa der paa Vejen noget, som Hestene ikke vilde forbi, saa han maatte køre i en stor Bue udenom paa Marken. Lidt efter kom Søren, og hans Heste standsede da ogsaa lige akkurat ved dette her noget; men Søren var ikke tabt bag af en Vogn: han stod af, trak af Trøjen og hængte den over Hovederne paa Hestene, og saa fik han dem til at gaa.

Sørens Violin, — han fik forøvrigt for nogle Aar siden af Lærer Breum en Violin, der er mærket „Stradivarius 1769“, men om det Mærke er ægte, tør jeg ikke sige —, hans Violin havde sit eget Fri-

murersprog med ham. Ofte, naar den hang rolig og urørt paa Væggen, gav det pludselig en tydelig Tone i den, og da vidste Søren altid, at „der var Bud efter ham“, nemlig, at han snart vilde blive kaldt hen at spille ved et eller andet Bojel.

I de sidste Aar har Sørens gamle Ejendom Strandlyst alias Usseltoft været ejet af fhv. Gartner Ole Klausen, kaldet Skyum, en tilflyttet Haanning. Han fortæller, at i Sommer hændte det engang, at den indemurede Sebedejesten i Husets Mur var gaaet løs. Han skyndte sig at mure den ind igen og fortalte det siden til Søren. „Ja, a mærkede det nok“, sagde Søren, og Tildragelsen gjorde vist et stærkt Indtryk paa ham. Han havde jo ligget og plagedes med en smertefuld Sygdom i mere end et halvt Aar, efterat han under sit Arbejde havde haft det Uheld at falde ned og grutte sig. Nu skønnede han sagtens, at der igen „var Bud efter ham“, ligesom forhen med Violintonen, men ikke mere til Gildespil.

Klar var han lige til det sidste. Nu er med ham et af de ejendommeligste Stykker af det gamle Sallingland lagt i Graven. Vi vil savne ham, for det var altid saa fornøjeligt at faa en Snak med ham, og der voxer ikke mange flere op af den Slags.

Gudmund Schütte.

Daabsbækkenet i Lime Kirke.

Den vestsallingske Kirke Lime har et Daabsbækken, som er forsynet med Aarstallet 1593 samt med adelige Vaabener og Forbogstaver, men hvis Oprindelse hidtil ikke har været nærmere kendt. Da Dr. phil. Marius Kristensen forleden gæstede Kirken, foretog han en Undersøgelse og fastslog derved Sammenhængen. Bækkenet er skænket af Enevold Thygesen Kruse og Hustru Else Jørgensdatter Marsvin. Enevold Kruse ejede Aastrup paa Sjælland og Hjermelevgaard i Vendsyssel. Han blev dansk Rigsraad, Statholder i Norge og 1585 forlenet med Domprovstiet i Viborg. Det er i Egen- skab af Domprovst, at han har skænket Bækkenet til Kirken.

Gudmund Schütte.

Den Hesselbergske Købmandsgaard i Skive gennem 225 Aar.

Af *Otto L. Sørensen.*

Fra Reformationstiden af begynder vi at høre lidt til Handelens Mænd i Skive. Det vil sige, vi kender nogle Navne; men vi ved sjælden ret meget om Personerne og deres Virksomhed.

Da Bystyret var i Hænderne paa Købmandstanden, kan vi dog med Sikkerhed gaa ud fra, at alle de Borgmestre, Raadmænd og Fogder, vi ved Navn paa, har hørt til Byens Handelsstand. Naar det blev Købmændene, der kom til at styre, skyldtes det, at de var de rigeste, og de rige ansaa man den gang for de bedst skikkede.

Ud af denne Stand drager vi den Slægt, der florerede i Skive paa Chr. den IVs Tid, altsaa omkring Aarene 1588—1648, nemlig: den Hesselbergske, som i flere Slægtled ejede Købmandsgaarden, det nuværende Nr. 1 paa Nørregaden. Ved Matrikuleringen 1815 fik Gaarden Matrikulsnummer 28 (skønt først almindelig bekendt ved selve Matrikullen af 1844), der tillige med Parcellerne 23d og 27o i den nye Matrikul efter 1868 opføres samlet under Matr. Nr. 42a og b.

Mads Hesselberg er den første Købmand, vi træffer paa i denne Gaard; han er dog først født

1683 og er Søn af Niels Christensen Hesselberg, der havde sin Købmandsgaard ikke langt fra Nørreport, paa Gadens østre Side, Syd for det nuværende Skive Kaffe-Risteri.

Mads Hesselberg hørte altsaa til den i Skive meget udbredte Slægt, og en Oplysning om, hvorfra Slægten stammer, ligger i selve Navnet, idet vi kun behøver at foretage en lille Tur op ad Skive Aa; allerede lidt oven for den nuværende Lundbro findes ved Aaens Engdrag en Bakke, (at Bjerg kun er Bakke her til Lands, ved vi) og der træffer vi paa Hæsselbjerg; men Familien hed Christensen; Stednavnet Hesselbjerg er da tilføjet efter Bosættelsen i Skive for at skelne denne Christensen fra andre af samme Navn. Dette Hesselberg-Navn ses i gamle Akter skrevet paa højst forskellige Maader. Begyndelsen f. Eks. med (e) eller (æ), og Slutningen med (-bjerg) eller (-bjærg); ja, at „kært Barn“ har mange Navne, derom vidner Variationer som: Heselberg, Heisselberig, Hæsselberig, Heselbergi og Hitzelberg. Efter Faderens, Niels Christensen Hesselbergs, Død synes Sønnen, Mads Hesselberg, i Forening med Enken at have drevet Forretningen yderst i Nørregade videre en Tid, indtil han flyttede ind til Nørregade Nr. 1, og Gaarden derude blev overtaget af Christen Pedersen Swindt. Vistnok var Swindt (Suint) den af Skivekøbmændene, som var kendt videst om, og at han hører til Honoratiores i Skive, fortæller de 55 Rdl. og 4 Mark, han betaler i Skat 1748.

En Broder til Mads Hesselberg hed Niels og drev ogsaa Handel i Skive; han døde 1730, kun 40 Aar gammel.

Mads Hesselberg og Swindt synes at have handlet i Kompagni. De købte saaledes efter Bran-

den 1715 Chr. Halds Gaard paa Torvet og solgte senere Grunden til Byen til Torveplads, Forøgelsen var ca. 2000 Kvadrat-Alen.

1720 er Chr. Swindt foruden Købmand ogsaa Skipper, da det hedder, at han er stadigvæk „seylendis“, og handler i hvert Fald ofte i Kompagni med Mads Hesselberg.

Fra Mads Hesselbergs Tid er vort tidligste Kendskab til en Krambod i Nørregade 1; det har sikkert været en meget tarvelig Gaard efter senere Tidens Fordringer, en lerklinet, halmtækt Længe, et Loft højt til Gaden, og inde i Gaarden Stalde, Pakhuse og en Lade; den Tids Købmænd drev ofte et større Avlsbrug. Gaarden har sikkert ikke strakt sig længere mod Vest end nu. Den sidste Dag i Aaret 1700 udstedtes en kongelig Forordning om Consumptionen og dens Opkrævning, og deri indskræpes det, at Byerne skulde være lukkede, omgivne med forsvarlige Plankeværker, saa der ingen Adgang fandtes til dem uden igennem de lovlige Porte. Til Brug for Toldbetjentene, der skulde føre Opsyn med, at intet smugledes ind over Plankeværket, anlagdes der uden for dette en Sti, ad hvilken de jævnlig skulde patrouillere, særlig om Natten.

Denne Toldernes Sti er endnu bevaret lige uden for Gaarden, og den har som Følge heraf ikke strakt sig længere mod Vest.

Mads Hesselberg havde en Søn, Anders Hesselberg, der i 1760erne skabte en stor Forretning i Nørregade i en Gaard, der nu er delt i de to Ejendomme Nr. 9 og 11, nu Hjørnet af Sallinggade. Han blev gift med den rige Christen Kaarsgaards Datter Giertrud; Anders Hesselberg naaede endog saa langt frem som til at blive „eligeret“; men hans Glanstid er forholdsvis kort.

Henimod Aarhundredets Slutning forsvinder han og maa være død andetsteds.

Hans Gaard overtoges af Peder Christensen Hoxer, og Forretningen nedlagdes. I Aaret 1800 tilbagekøbte Hesselbergs Enke Gaarden. Anders Hesselberg, der var udrunden af en af Byens allerældste Købmandsslægter, prøvede ofte paa at komme sine værste Konkurrenter, Brødrene Ole og Anders Rønberg, til Livs; men dette skulde han ikke have gjort, for Enden blev, at han selv maatte bukke under, økonomisk ødelagt af Rønbergerne.

Ifølge Skive Købstads Auktionsrets Skøde af 11. September 1781 maa Engstykket q v antages at være afhændet af Anders Hesselbergs Opbudso til Christen Juulsens Enke. Hesselberg benævnes i Proklamaet at være Borger og Købmand i Skive. Det er altsaa omkring 1780erne, han belaver sig paa at fortrække.

Vi søger tilbage igen til Nørregade Nr. 1 og erfarer, at Gaarden, der beboes af Dorethe Hesselberg og hendes Søn Mads, brænder d. 10. Juli 1715. Der brændte en Istrad (o: Stuehus) paa 18 Fag samt 3 Rolinger (o: Udhuse) paa 30 Fag — ialt 1000 Rdl. Værdi. Det hedder: „Fik ey reddet af nogen Værdi“. „Agter at bygge op igjen; men kan ej uden Hjælp“. „Efter de fleste deris Sigende, tendtis Ilden udi denne Koenis Lade“; men hun siger: „Dend stack først an udj Laurids Haderups Lade, som er hendes Naboe“.*) (Hans Gaard laa der, hvor nu Meldgaards og Haslunds Hjørner er, samt det mellemliggende Gadestykke). „Hvoraf denne ulykkelige Ildebrand ellers haver sin Oprin-

*) Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga, S. 337. (Skives Ildebrande i 18. Aarhundrede.)

delse vides icke; men udi Dorethe Hesselbergs Lade skal den dog først være begyndt om Eftermiddagen, og inden tvende Timers Forløb var mange Gaarde og Vaaninger lagt i Aske, hvortil en stor Del var Aarsag, at de vare tægt med Straa, uden Sognepræstens alene, som med Tegl var betacht“.*)

En halv Snes Aar efter, nemlig 1725, da Byen brænder paa ny, ejede Mads Hesselberg den genopførte Gaard endnu, da han dette Aar nævnes blandt en Del Borgere, hvem Branden gik udenom.

Ifald det kan have sin Interesse at høre, hvad Historien ellers beretter om Slægten Hesselberg, fremsættes her vor Viden, nemlig: 1632 nævnes blandt 8 trofaste Dannemænd Niels Jenssøn Hesselberg.

Retten har 1660 „annammet af Jens Nielsen Hesselberg i Skive for Maren Jensdatter, som tjente ibid. han hafde beliget“ — 6 Rdl. Pigen kom i Fængselskælder.

I 1662 nævnes Jens Nielsen Hesselberg, der udlægges af Maren Jensdatter fra Egeris som hendes Barnefader. Han siger, at han aldrig med hende „haffue haft Nogen legemlig Fellig Och Omgængelse i Nogen Maade“. Maren Jensdatter mødte for Retten med sit Barn Jens Jensen paa sin Arm og vidnede med oprakte Fingre, „at Jens Nielsen Hesselberg og ingen anden var Fader til dette Barn, hun stod med“; men over for Kapellanen (?), Henrik Christensen, havde hun erkendt, at det nu var 4. Gang, hvorfor hendes Ord ikke kunde staa til Troende, „eftersom hun saa tit og ofte letfærdeligen

*) Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga, S. 338. (Skives Ildebrande i 18. Aarhundrede.)

havde ladet sig belege“. Hesselberg maatte dog kendes ved Barnet.*)

Ogsaa en Maren Hesselberg nævnes: 1667 er der aftenget Matis Pedersen paa sin Husbonds, erlig og velb. Mand Fr. Geddes Vegne (altsaa Manden paa Skivehus) for nogle Ruder, som paa Maren Hesselbergis Hus oc Stouffue var indslagen her ibid., oc bøtte til Ko. May. Penge — 6 Rdl.**)

I Hesselbergernes Tid kappedes man om at komme inden for Kirkens Mure at hvile; Skive Kirkes Regnskab vidner om nogle Begravelser derinde, saaiedes erfares, at en Hesselberg og Kone, der jo sikkert maa høre til Mads Hesselbergs Familie, er nedsat derinde, idet Kirkens Regnskab siger: „1675 er Maren Hesselberig nedsat i sin sal. Mands Graff. 3 Sldr.***) Men ca. 100 Aar senere i Pastor Winds Embedstid 1766—1800 kom der en Regeringsforordning, der forbød at nedsætte Lig i Kirkerne, og fra den Tid begyndte man at flytte Ligene ud igen.

1682 ejer Jens Hesselberg i Skive en øde Plads og faar samme Aar en øde, forfalden Gaard med en øde Kaaljord taxeret til 50 Rdl.****)

1682 faar Niels Hesselberg i Skive $\frac{1}{4}$ Gaard med lidet Kaaljord taxeret til 40 Rdl.*****)

Et særligt ondartet Eksemplar af Slægten var Niels Pedersen Lejrskov (Lærskou) eller Strande(t), som han kaldte sig efter 1684, da han havde begaaet Skovtyveri ved Hald; 1678 er han Forpag-

*) Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga, S 409. (Ret og Skjel før vi blev til.)

**) Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga, S. 410. (Ret og Skjel før vi blev til.)

***) Skivebogen 1922, S. 86.

****) Skivebogen 1922, S. 96.

*****) Skivebogen 1922, S. 95.

ter paa Strandet; men 1684 bor han altsaa i Skive, hvor han blev Avlsbruger og Købmand. Han var tillige en stor Hestepranger, der idelig købte og solgte. 1703 er han Konsumptionsforpagter. Han førte mange Processer med Byen og laa stadig i Spektakel med Bønderne, der brændte forbuden Brændevin. Han havde bl. a. en større Sag med Byfoged Jens Findsen; han frikendtes dog af Højesteret; Hesselberg byggede det Skive Raadhus, der laa der, hvor nu Gregerhus ligger, og var iøvrigt en af Byens mægtigste Mænd. Til Kirken skænkede han 1699 to Malmlysekroner. Han døde 1714. Efter hans Død blev der ryddet op i hans Forhold, da man tvivlede om, at han var kommen redelig til alle sine Ejendomme og det megen Jordegods, han havde samlet.*)

I Krejbjerg træffer vi omkring 1700 en Morten Hesselbjerg, og saa sent som 1872 i Vester Lidegaard Søren Hesselberg.

Nu tilbage, hvor vi slap!

Peder Brøndum var Ejer af Gaarden Nr. 1 i Nørregaden efter Dorethe Hesselberg og gift med en Søster til Mads Hesselberg. I hans Tid, Søndag d. 26. Maj 1748 Kl. 5 om Morgenen, brændte Gaarden atter, der da var med Straatag. Blandt de brandlidte nævnes Peder Brøndum, der efter egen Angivelse har faaet brændt for 3000 Rdl. (han betaler 53 Rdl. i Konsumtionsskat), og til Byggehjælp for de brandlidte fremsættes 1749 efter Byens Brand 1748 Bækken for Kirkedørene til Indsamling af Penge til disse. Efter Genopførelsen ejede Peder Brøndum Gaarden lige til sin Død 1758, han hørte velsagtens til den vidtløftige

*) Skivebogen 1917, S. 43.

Brøndum-Slægt efter Præsten Jens Madsen fra Skive, der var Præst i Brøndum 1669—1700 og blev Stamfader til denne Slægt af Købmænd, Haandværkere, Præste og Degne i Salling, Skive og Fjendsherred, som endnu har flere Efterkommere der.*)

Omkring Peder Brøndums Tid 1735 er der i Skive 13, der driver Handel; Byen var paa ca. 500 Indb. „ingen af Byens Beboere bruger anden Handel og Negace (ø: Forretning) end med grou Vare, som Landmanden fornemmelig behøver og igen kan afhænde saasom *tii Udsalg*, Tømmer, Jærn, Hør, Hamp, Salt, Tjære og Humble; endelig er her og 3 à 4 Mand, som holder Speceri, fransk Vin og Brændevin samt noget lidet Isenkram og saadanne smaa Ting, som dog alt kjøbtes her i Landet fra større Kjøbstæder; thi ingen bruger nogen Udenrigs Handel undtagen en Mand, som en Gang om Aaret lader forskrive noget lidet fra Holland. Og *til Indkjøb*: Smør, Korn, Flæsk, Huder, Vox, Talg og slige Ting, som Landmanden haver at afhænde, dog er Kornkjøb ikkun smaa Partier, i større Partier kjøbes det fra Aalborg“.**) Købmanden var i Regeln tillige Kromand. Hans Dagligstue var Kontor, Børs og Skænkestue paa én Gang. Brændevinsflasken var Mægler, og den jævuede alle Vanskeligheder — sædvanligvis paa Bondens Bekostning.

At Peder Brøndum drev Beværtning ved Siden af Kramboden erfares af følgende, nemlig: I 1749, den 2den April, var Kandidat Rasmus Cortsen Trap, teologisk Kandidat med Non, ude at svire og turede

*) Skivebogen 1926, S. 146.

**) Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga, S. 287. (Af Skives Annaler).

rundt paa Byens Værtshuse; han var ogsaa hos Mikkel Skrædder, der holdt Smugkro, og derfra gik Turen til Peder Brøndums — for Rasmus Trap vilde give for en Skilling Brændevin, Svirebrødrene daskede med — og efter at have været flere Steder blev han af Provst Hasses Pige, Kirsten hed hun, hentet hjem. Denne Nat brændte alt, hvad der reddedes ved Branden forrige Aar med Undtagelse af Amtsforvalter Lunds Hus og det kgl. Magazin. Rygtet udpegede Rasmus Trap som Ophavsmand til Branden.*)

Som tidligere nævnt døde Peder Brøndum 1758, hans Enke Madam Brøndum drev Forretningen videre med stor Dygtighed, saa hendes Forretning i 1760erne er den tredie største i Byen; den staaar altsaa kun tilbage for Bertel Mogensens (han boede der, hvor nu Købmand Schwartz bor) og Christen Kaarsgaards i Nørregade (hans Gaard laa umiddelbart ved Siden af den nuværende Selchause Gaard), ogsaa hun drev Beværtning, nemlig: 1766 er det galt fat med Skoleholder Jens Iversen i N. Resen og Skrædderen Chr. Poulsen sammesteds. De har lavet Penge og snydt dem i Folk baade her og der; sidst gik det ud over en enfoldig Kælderpige hos Madam Brøndum i Skive, hvor de to Gavytve havde taget sig en Hybenkradser ved Julemarkedet. Men de har set sig Lejlighed til at komme over „den lange Bro“ (ø: Skive Bro), før den strafende Retfærdighed kunde faa sit Sværd af Skeden og Dommen forkyndt med alle dens Snirkler og Sving. Den lod ellers intet tilbage i Tydelighed. Den forbryderske Skoleholder dømtes til, hvor han træf-

*) Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga, S. 358. (Skives Ildebrande i 18. Aarhundrede).

fes, at faa Hovedet afhugget med Sværd. Skræderen kan have fire Maaneder i Viborg Tugthus.*) I samme Aar, 1766, dør Madam Brøndum, og fra hendes Død blev der i ca. 80 Aar ikke drevet Forretning i Gaarden.

GAARDEN SOM PRIVATBEBOELSE.

Peder Rosenørn de Lasson, der beboede Gaarden en Tid, var født $^{22}/_8$ 1777 og ægtede $^{16}/_{12}$ 1805 Jacobine Marie Juul, en Datter af Købmand og Amtstuefuldmægtig Laurs Juul i Nørregade, der boede der, hvor nu Thomsensgade munder ud i Nørregade.

Rosenørns havde i deres Ægteskab 9 Børn, 2 Drengene og 7 Piger, fødte i Aarene 1805—20, dog er kun det første Barn født her, idet Familien allerede 1807 er flyttet fra Skive til Tømmerby Sogn, hvor han købte Selberggaard, hvortil hørte et Kalkbrænderi og Teglværk samt et Tilliggende af 260 Tdr. Land; men Hartkornet naaede dog kun op til $10\frac{3}{4}$ Tdr. De fortvivlede Pengeforhold for hele Landet og den store Børneflokk, der kom til, gjorde, at ogsaa denne Herlighed maatte sælges, og Junkeren flyttede til sin Hustrus Slægtinge, der var Bønderfolk i Nabosognet Lild i Vester Hanherred, hvor de maatte støtte ham. Omsider havnede han hos sin Svigersøn, Gaardejer og Sognefoged Anton Havbro, der var to Gange gift med Døtre af de Lasson, og sin væsentlige Indkomst havde han af en Tontine, (o: en Slags Livrente), som han i lykkeligere Dage var bleven Deltager i. Den egentlige Grund til, at Familien daledede ned i den lavere Bondestand, var, at Peder Rosenørn de Lasson havde ægtet en

*) Skivebogen 1926, S. 79.

Bondepige og ikke saa meget den overhaandtagende Fattigdom. Her i Lild døde han $\frac{1}{11}$ 1869, og Sønerne blev Bønder, den ene Gaardmand, den anden Boelsmand, endnu lever der Rosenørn de Lassoner deroppe som Husmænd og Fiskere. Peder Rosenørn de Lassons Fader var Etatsraad Axel Rosenkrantz de Lasson til Astrup, der ogsaa en Tid var bosat i Skive (til sin Død 1813), hvor han havde saa betydelige Ejendomme som f. Eks. Skivehus og tillige Nørregades og hele Adelgades Østside samt en Gaard i Slotsgade og flere Ejendomme i Østergade, dog var Bebyggelsen ikke saa tæt som nu, men med bare Pladser ind imellem. Trods Faderens Rigdom endte Sønnen sine Dage i Fattigdom i en af Jyllands fattigste og øde Afkroge, i Vester-Hanherred ude ved Kysten.

Den næste Ejer af Gaarden Nr. 1 i Nørregade, der vides Besked om, er Madam Hald, hos hvem Prokurator Qvist bor til Leje i 1827, hvilket fremgaar af C. Ørums Plan over Skive fra dette Aar. Se „Bogen om Skive“ Pg. 87, da er Gaarden med Tegltag.

GAARDEN ATTER SOM KØBMANDSGAARD.

Fra 1844 drives der atter Forretning i Gaarden, idet Mads Peter Kjersgaard bliver Ejer; han var gift med Birgitte Florentine Samson og var Medlem af Kommunalbestyrelsen 1854—58. Ifølge Skive Kirkebog har han en Lærling, Peter Knoth, det kan se ud til, at „denne Rosinpiller“ forlader sin Plads i Utide, da han kun 17 Aar 1845 rejser til Holstebro.

En af Kjersgaards Søner blev 1872 Stifter af det kendte Firma: S. Kjersgaard & Co. i Køben-

havn, det største i Skandinavien i sin Branche (Tovværk).

Allerede 1853 afstaar Kjersgaard Forretningen til de to unge Mænd, Niels Ernst Haunstrup og Thomas Alstrup; Haunstrup var gift med Frederikke Caroline Samson, antagelig en Søster til hans Formands Kone. Faa Aar efter, nemlig 1856, solgte Haunstrup sin Halvpart af Gaard og Forretning til Alstrup, der nu bliver Eneejer; han var født i Viborg ²⁴/₁, 1828; men da Moderen efter et Par Aars Forløb afgik ved Døden, blev han optaget i Huset hos sin Onkel, Købmand Andreas Essemann i Skive. Han blev oplært ved Handelen i Onkelens Forretning; men da Krigen udbrød 1848, kunde den 20-aarige Yngling ikke modstaa Lysten til Eventyr, og med Essemanns Tilladelse og Pastor Aagaards Velsignelse drog han af Sted til Hæren. Hjemkommen fra Krigen etablerede han sig den 1. April 1853 som Købmand i Skive. Paa hans Tid var den pudsige Skik i Brug, at Handelsbetjentene sov under Disken; men dette var dog ikke Tilfældet her i Kramboden, man var mere nymodens og sov paa et Loftsværelse, ganske vist var Vinduerne itu, saa det undertiden sneede ned i Sengen til dem, en Ting, man ikke tog saa nøje i de Aaringer. I Krigens Tid 1864 havde Alstrup altsaa Gaarden, og i Nattens Mulm og Mørke kom Tyskerne til Skive, om Morgenen vækkede Gaardskarlen Lærlingen med de Ord: „Nu ska do op, Andrés, for æ Tyskere de æ kommen“. I en Fart fik han Tøjet paa og fandt Gaarden fuld af Soldater, 2 Rækker Feltkanoner, Heste i alle Staldene og Feltartillerister i Færd med at koge Mad i en Gryde midt i Gaarden samt i Vadskehusets Kedel.

I Forretningen havde de selvfølgelig ogsaa Besøg af Tyskerne; alt paa fredelig Vis; redelig betalte de, hvad de forlangte; der var ingen „Røven og Plyndren“.

Op paa Dagen kom en tysk Soldat for at hente en Øl til en syg Kammerat; han kunde lidt Dansk og udtrykte sig paa følgende Måde: „Jæ vil gern be om en Øl Bier til en krank syg Soldat, som ligger hjem over æ Bett Seng og sterben dør“. Dette var jo dobbelt Konfekt, at sige det samme paa Tysk og Dansk; men desto lettere blev han forstaaet og fik det ønskede. Ifølge Skøde af 18. Marts 1868 overdrog Alstrup Forretningen til M. D. Bering, en Søn af Kammerraad F. W. Bering til Kjersholm, der havde faaet sin Uddannelse til Handelen i Randers. Dog, samme Aar maatte Alstrup igen overtage Gaard og Forretning, som han drev til 1871, da han blev Kæmner og bortforpagtede Gaard og Forretning til sin tidligere Lærling og daværende Handelsbetjent, Andreas Sørensen. Samtidig med Kæmnerbestillingen blev Alstrup Kirkeværge samt Kasserer for Raad- og Tinghuset. Da han blev Kæmner, udtraadte han af Byraadet, som han havde været Medlem af i 14 Aar, 1857—61 og 1864—73. Den 1. November 1881 overtog han Posten som administrerende Direktør for „Salling Herreds Spare- og Laanebank“, og han var Indehaver af denne Stilling til sin Død. I 1886 optog han atter Købmandsvirksomheden, idet han drev Forretning sammen med F. Kielgast; men efterhaanden som Banken voksede, maatte han ophøre med sine private Erhverv, og 1891 overtog Kielgast Forretningen alene.

Allerede i 1885 var Alstrup af Stiftamtet blevet beskikket til at være Brandinspektør, og han

beklædte denne Post i 28 Aar. Ved hans 25-aarige Jubilæum i denne Stilling skænkede de underordnede Befalingsmænd ham en smuk Sølvpokal.

I 1879 valgte Viborg Amtsraad ham til Forligsmægler, hvilken Stilling han var Indehaver af til sin Død. Endelig var han Repræsentant for Købstædernes Brandforsikring for Holstebro, Lemvig, Nykøbing M., Thisted og Skive. Han var Medlem af Bestyrelsen for „Skive Købmænds Hjælpekasse“ fra 1884 til sin Død, han var Formand fra 1889 og havde, som man ser, efterhaanden en betydelig Mængde offentlige Hverv, som han røgtede med Iver og Interesse.

I 1892 blev han udnævnt til Kancelliraad og i 1906 til „Ridder af Dannebrog“ og døde 1912. Alstrup var 2 Gange gift: 1. Ottomine Marie Larsen fra Jeginø, død 1878; 2. Enkefru Caroline Jensen.

En „skønne Dag“ spurgte Alstrup sin Handelsbetjent: „Ve do køw æ Gaar’, Andrés“, og fik det Svar, at det havde han ikke Penge til, men de maa være kommet om ved Sagerne, for 1871 bortforpagede han, som tidligere nævnt, Gaard og Forretning til Andreas Sørensen, der havde erhvervet Fuldmyndighedsbevis 1870 (født $\frac{3}{4}$ 1846). I 1874 blev Tømmerhandelen, der hørte til Gaarden og laa paa en Plads ud mod den nuværende Frederiksgade, sammen med 8 andre Købmænds Tømmerhandler indlemmet i A/S Skive Tømmerhandel den 6. Marts. De 9 Købmænd, der blev Aktionærer, var: H. B. Kloch, Sund og Harder, P. Hestbæk, O. C. Godskesen, Andreas Sørensen, Jens Riis, samt Lund og Jørgensen. Efter Købet 1881 byggede Andr. Sørensen Forhuset om ca. 1883 og satte en Etage paa mod Nørregade, Forretningen blev

moderniseret med Glasskabe, Fliser paa Gulvet m. m. (forhen var der Bræddegulv, hvorpaa man strøede Sand, naar der skulde være særlig fint), og efter Forandringen var den Datidens mest moderne indrettede Forretning i Skive. I 1906 byggedes Huset Nr. 4 i Frederiksgade i samme Gaard paa en Grund, der tidligere var benyttet til Kulplads, Mødding, Stalde og Udkørsel til Frederiksgade, og Staldene i Gaarden blev til Dels ombyggede. Andreas Sørensen var Søn af Smedemester Mathias Sørensen, der boede indtil sin Død 1850 i Nørregade, enten i den Gaard, hvor nu Fotograf Hadrup bor, eller maaske ved Siden af, hvor Snedker Krogh senere fik Værksted.

Efter 2 Aars Sygeleje døde han, kun 35 Aar gammel, af Bughindebestændelse, paadraget ved, at han en mørk Aften paa Hjemvejen fra Spøttrup, hvor han var ridende ud for at beslaa Heste, — blev overfaldet af nogle fordægtige Personer.

Sønnen Andreas fik senere en Plejefader, idet hans Moder, Ane Cathrine Bruun Torp (f. i Viborg), giftede sig med Sadelmagermester L. F. Møller, der i mange Aar boede i Østergade. Smeden døde endogsaa før sin gamle Fader, Anders Sørensen, der boede i Sønderbyens Tværgade lige i Svinget (nu Nr. 8) og døde 85 Aar gl., 1855. Paa Ørums Kort over Skive 1827 i „Bogen om Skive“ kan ses, hvor han boede.

Andreas Sørensen havde Forretningen i den Tid, da Landboerne skulde til Byen med Vogn for at hente Varer, og Gaarden var ofte fyldt med Vogne; han drev Forretningen til 1907 og var Forligsmægler fra $\frac{1}{3}$ 1906 til sin Død 1921. Gaarden ejes nu af hans Enke, Severine Christine Sørensen,

Datter af afdøde Landmaaler, Lorens Lund Erichsen i Skive.

Navnene skifter, Personerne skifter; men Gaarden ligger der og skal gerne forrentes. Efter 1907 har Forretningen været lejet ud til følgende Købmænd:

1907—13 Benny Schmidt.

1913—16 Victor Sørensen (Søn af Andreas Sørensen).

1916—24 Christian Geertsen (Søn af Købmand Geertsen, Skive).

1924—25 Theodor Grønning (Søn af afdøde Kæmner Grønning, Skive). Og sidst 1925 til Købmand Chr. Richardt.

Forretningen er jo ukendelig fra de Dage, da man kun handlede med Grovvarer, Korn, Salt, Gryn, Mel o. s. v., og Inventaret ikke bestod af Glasskabe m. m., men af Tønder og klodsede Kasser med skraa Laag. Vi maa huske paa, at omtrent alt, hvad der fylder op i en Nutids Kolonialbutik, dengang var ganske ukendte Ting. Naar man lukkede, hvad der i de Tider vilde sige, naar Kunderne var gaaet i „Kassen“, sattes Skodderne for Vinduer og Disk — samt Bjælken for Døren.

ANVENDTE KILDER:

Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga.

Jeppe Aakjær: En forfulgt Degn. (Skivebogen 1926).

Jeppe Aakjær: I Søndagsbil — eller: Fra Brøndum Præstegaard. (Skivebogen 1926).

Jeppe Aakjær: Ret og Skjel før vi blev til. (Skivebogen 1922).

Jeppe Aakjær: Skive Mosaik. (Skivebogen 1917).

- Niels P. Bjerregaard: Festskrift i Anledning af „Skive Købmænds Hjelpekasse“s halvtreds Aars Jubilæum 1920.
- J. C. Hansen: Handel og Handelsstand („Bogen om Skive“, redigeret af Charles Thiesen).
- J. C. Hansen: Rønbjerg Smeden og hans Afkom. (Skive Folkeblad $^{24}/_{12}$ 1926).
- Skive Avis $^9/_3$ 1872.
- Skive Kirkebog.
- A. Thiset: Forglemte Adelsslægter II, de Lasson (Personalhistorisk Tidsskrift II. B. 1881).
- Vedtægter og Forhandlinger vedrørende Skive kommunale Styrelse, Bd. I, 1884.

Folkeminder fra det nordøstlige Fjends Herred.

Af *Christian Pedersen.*

I.

Naar jeg her i „Skivebogen“ vil nedskrive nogle gamle Folkeminder, er det, for at de ikke skal gaa tabt for Efterslægten. Kildematerialet er udelukkende Fortællinger af gamle Folk her i den nordøstlige Del af Fjends Herred, som jeg lejlighedsvis gennem mange Aar har samlet, takket være disse gamle Menneskers gode Hukommelse. De fleste af dem har nu lukket deres Øjne for sidste Gang og fortæller ikke mere, men efter ringe Evne vil jeg forsøge at genfortælle en Del af disse gamle Minder.

Det nordøstlige Hjørne af Fjends Herred afgrænses af Hjarbæk Fjord og Fiskbæk Aa, og naar man kommer Vest fra ad Viborg—Skive Landevej, har kørt over Brostenene i den gamle hyggelige Nybro-Kro, ved de gamle Salling- og Fjandboere saa godt, at netop her paa Herredsgrænsen kunde det tit være vanskeligt at komme over, hvis man i Forvejen havde haft stærke vestlige Storme, der ude fra Vesterhavet havde presset Vandet ind i Limfjorden, saa denne gik over sine Bredder og overskyllede store Engstrækninger langs Fiskbæk Aa samt Vasen ved Nybro, men de rejsende har altid sat deres Lid til de dygtige Færgemænd, som har gjort Tjeneste her, naar Stormfloden kom. For en Snes Aar siden blev Vasen forhøjet ret betydelig,

saa nu er der Aar imellem, at Vejbanen overskylles, men før den Tid voldte Vandet store Trafikforstyrrelser paa den stærkt befærdede Vej. I Aaret 1862 anden Juledag, da den røde lukkede Postvogn (Postillionen), der kørte mellem Viborg og Skive, kom og skulde over, var Vandet steget til en enorm Højde. Kongelig Post skulde jo frem, men da den naaede ud til Broen, tog Storm og Strøm Magten og væltede Vognen, saa de tre Passagerer (to Herrer og en Dame) var nær bleven Dødens Bytte, men de fik dog Vinduesglasset knust og kom ud af den lukkede Karet. Damen reddede sig op paa Vognen, og ved hendes Raab og Skrig kom Bymændene fra Fiskbæk dem snart til Hjælp, og de „skibbrudne“ blev reddet, men det var jo en kold Omgang i Vand til langt op paa Livet ved Juletid med Storm og Frost af Nordvest. Den nu 75-aarige Partikulier Kr. Kristensen (Hjulmand), Neder Løgstrup, der dengang var 10 Aar og tjente i Fiskbæk, kan huske, at Dagen efter laa den stolte Postvogn som et Vrag ude i det oprørte Vand; tilfældigt fandt han inde paa Engene et kostbart Tæppe, som tilhørte en af Passagererne, og som Findeløn fik han 4 Mark, det var mange Penge for en Hyrde-dreng i de Tider, siger han. En Vogn fra Taarupgaard, som havde været i Viborg med Korn og var paa Hjemvejen en mørk Efteraarsaften i Midten af forrige Aarhundrede, vilde over den overskyllede Vase, men dette havde ogsaa nær kostet Kusk og Heste Livet. Hestene maatte de spænde fra ude ved Broen, da Strøm og Sø var saa barske, at det var umuligt for Køretøjet at komme enten frem eller tilbage. Kusken reddede sig da i Land, Hestene maatte skøtte sig selv, men næste Morgen gik de i god Behold og græssede paa Engene. Der fortælles ogsaa, at den gamle Bahnson paa Taarupgaard (Fader til den senere Krigsminister Bahnson) engang kom kørende i en lukket Vogn og under Højvande vilde passere Broen, men denne havde Vandet løftet af dens Leje, og den flød som en Færge ind over Engene, hvad de ikke kunde se fra Vognen, da det var ud paa Aftenen. Men de

har dog kunnet mærke, at Broen var borte, thi da de kom til Brostedet, svingede de brat til Siden, og dette blev Passagerernes Redning, for var de styrtet ned i Aaen, var de sikkert ikke kommen levende derfra. Ved tililende Folks Hjælp reddede de sig i Land i stærkt forkommen Tilstand; de havde skaaret sig slemt paa Glasset for at komme ud af den lukkede Vogn.

Stillingen som Færgemand var alt andet end behagelig og kunde undertiden være forbunden med Livsfare. Niels Fisker i Kvols var den sidste Færgemand, og han gjorde Tjeneste her i over en Menne-skealder. Han har fortalt mig adskillige af de Oplevelser, han havde gjort ved denne ejendommelige Færgefærd. Det var ofte drøje Ture, man var udsat for, især naar det var ved Nattetid, sagde han, og det hændte jo, naar der var Marked i Viborg, at Folk fra Fjends Herred og Salling først kom tilbage ud paa Aftenen. Hestene maatte jo gerne trækkes over, og det var ikke helt morsomt, da Dyrene gerne var urolige, og de lange Fiskerstøvler, der gerne blev fulde af Vand, var trælse at slæbe gennem Skumsprøjt og ofte om Vinteren i Drivis. Fodgængere satte man jo over paa Baad, hvad ogsaa var meget vanskeligt i stormfulde Nætter. „Jeg husker saaledes engang“, fortalte Niels, „at der en bælgmørk Nat under en orkanagtig Storm kom et Køretøj over fra Fjends Herred for at hente den nu afdøde Distriktsjordemoder Margrethe Knohr i Fiskbæk. Vandet var altfor højt til, at jeg kunde trække Hestene over, og gøre Turen pr. Baad ansaa jeg ogsaa for umuligt, men som Sømand havde jeg i mit lange Liv staaet over for saa mange vanskelige Opgaver og lovede, paa den Betingelse, at en af Kromandens Karle tog med, at gøre Forsøget. Vi fik straks fat i Baaden. Turen gik saa nogenlunde derover, thi det var jo Medvind, og efter at jeg havde kastet Anker ved Fiskbæk Mølle, begav jeg mig op i Byen for at faa fat i Jordemoderen, som hurtig kom paa Benene og lovede at tage med, men hun var jo ikke særlig begejstret, da hun hørte, det først gjaldt en Sejltur, tilmed i

Brandstorm. Vi kom imidlertid hurtig ned til Skuden og fik „Madammen“ skikket til Sæde, og jeg fik fat i Aarerne. Det blev en vaad og drøj Omgang igennem Storm og Bølger, men omsider naede vi da Kroen, og Livet var i Behold. Da Jordemoderen kom tilbage hen paa Dagen, satte jeg hende over paa ny, men nu var Vandet smult, og Stormen havde lagt sig en Del. Samtalen kom nu til at dreje sig om den uhyggelige Sejltur om Natten. Jeg siger da: Ja, da du kom om Bord i Nat, havde jeg egentlig ikke nogen Tro paa, at vi nogensinde kom levende i Land, thi havde vi stødt paa en af Hegns-pælene paa Ørredgaards Enge, var vi sikkert bleven Dødens Bytte. Nu kan det nok være, jeg fik en ordentlig Skylle af Jordemoderen, men den var af en anden Art end den, der vankede om Natten af det oprørte Vand. Hun foreholdt mig, hvor letsindig, jeg havde handlet ved at sætte hendes Liv saaledes i Fare. Hertil svarede jeg ganske rolig, at jeg fulgte min Samvittighed: Vi har kun begge gjort vor Pligt!“

Vi vil nu forlade den gamle Nybro Vase og tage med Virksund Landevej langs Fjorden gennem Kvols forbi Taarupgaard til Knud*), det er træls at naa herop, thi Vejen er bakket, men langt værre var den endda i vore Bedsteforældres Tid; først 1872 blev den reguleret.

Gamle Minder fra Kvols og Taarupgaard vil jeg gemme til en anden Gang og begynde her i Knud med Hans Ywsen.

Ja, hvem var Hans Ywsen i Knud? Det ligger nær at spørge, da det er over en Menneskealder siden, han blev stedt til Jorde paa Taarupgaards Kirkegaard. Nogen betydelig Mand var han ikke, slet og ret Gaardmand i Knud, der ligger saare smukt paa Skrænten af Hjarbæk Fjord. Man behøver dog ikke at spørge de ældste af Egnens Beboere for at faa Rede paa, hvem han var. Grunden til, at

*) Forf. skriver dels Knud, dels Knudby. Den oprindelige Form er Knud. At Navnet er gammelt, kan ses af Indbyggernavnet Knuddinger. Red.s Tilføjelse.

denne Mands Navn er gaaet over i Folkemunde, skyldes, at han var Original og det i Ordets bedste Betydning. Hvornaar han var født, ved jeg ikke med Bestemthed, men det var omkring Aar 1800.

Stedets daværende Præst, Pastor Laurberg (den fremragende Prædikant, der tilhørte den grundtvigske Retning og blev kaldet hertil den 12. Septbr. 1864 og døde i Embedet den 11. Marts 1870), spurgte engang i Slutningen af Treserne Hans Ywsen, hvor gammel han var. Pastoren fik her et Svar, der bekræfter, at H. Y. ikke var som Mennesker er i Almindelighed.

Sagen var netop den, at Dalsgaard Præstegaard var bortforpagtet, da Laurberg tiltraadte Embedet, og han vilde helst selv drive Gaarden, talte saa med Forpagteren om at flytte, og dette vilde han for Resten godt, hvis han kunde købe en Gaard der paa Eggen, som han syntes godt om, f. Eks. H. Y.s Gaard. Det var saadan en rar Gaard, syntes han. „Den kan sikkert ogsaa godt faas til Købs“, siger Præsten. „H. Y. er jo nu en gammel Mand, og man kan jo nok se paa Bygningerne, at der trænges til en ung Mand i Gaarden. Jeg skal ved Lejlighed spørge ham derom“.

En Dag, Præsten træffer H. Y., siger han til ham: „Naa, Hans Iversen, hvor gammel er De nu?“ H. Y.: „A æ lisaa gammel som An Rasmuste i Kvo-sted!“ Præsten: „Hvor gammel er hun saa?“ H. Y.: „Hun æ lig gammel mæ æ Spelman i Ørum!“ Præsten: „Hvor gammel er han saa!“ H. Y.: „Han æ lig gammel mæ Bahnson po Torrupgord, aa vil do ét trov de, saa ka do si atter i æ Kjerkbog!“ Efter sidste Bemærkning opgav Præsten baade at faa at vide, om H. Y. vilde sælge sin Gaard, eller hvor gammel han var.

Hans Ywsen var ca. 40 Aar, inden han tænkte paa at gifte sig. Hans Moder, der i en Aarrække havde styret Huset for ham, var nu gammel og svagelig. Hans trak derfor en Aften sine Skafestøvler paa og begav sig ud til Udflyttergaarden Skraldborg for at fri til Per Knuds Datter, Trin

(som hun kaldtes i daglig Tale, hendes Navn har vel nok været Kathrine).

Da Hans kommer ind i Stuen og har hilst God Aften, forretter han straks sit Ærinde, idet han siger: „Vil do ha mæ, Trin, helle vil do ét?“ Hun svarer ikke ligestraks, men saa tager Per Knud Ordet og siger: „Sæt dæ nier, Hans, saa ka vi snak om e!“ Men Hans svarer straks: „De æ ét nøj aa snak om! Vil hun ha mæ, helle vil hun ét, for dæ er nok, dæ vil ha mæ!“ Ja, det vil hun nok, svarer Per Knud, og dermed var den Sag i Orden. Hans sætter sig nu til Bordet for at faa en Bid Brød og en Dram. Trin lister stadig om derinde i Stuen for at faa en Samtale med Hans, men han lader som ingen Ting og snakker stadig med Per om Ting, som er hende saare ligegyldige. Da Hans nu bryder op og vil gaa ud af Døren, er Trin parat til at smutte ud ved Siden af for at faa en Samtale med ham (ikke saa underligt!), men Hans skubber hende straks tilbage, idet han siger: „Blyw do ind; dæ kan a tile nok fo aa slæf po“.

Derefter gik Hans hjem, og kort Tid efter blev der lyst til Ægteskab for Hans og Trin. Hun var paa dette Tidspunkt kun halvt saa gammel som han. De levede vistnok ellers et lykkeligt Ægteskab og havde en meget stor Børneflokk, men Hans var jo nu en mærkelig Fremtoning. Det kunde undertiden se ud til, at han var en gudfrygtig Mand, men som oftest faar man Indtryk af det modsatte. Han læste hver Søndag Prædikener i „Jesper Brochmanns Huspostil“. Eller som et vittigt Hoved engang har sagt: „Jesper Husmands Brochpistol“. Om Formiddagen læste han hos Naboen, en Mand, som engang havde deltaget i store Krige og som Soldat havde været paa Vej til Paris, men kom ikke længere end til Breslau. Om Eftermiddagen læste han hjemme, og Krigeren var saa omme hos ham. Bagefter drøftede de saa Prædikensens Indhold.

Der fortælles, at naar H. Y. læste, saa var det, som han var besjælet af den dybeste Andagt, men det hændte jo tit, at Børnene i Stuen lavede lovlig

meget Spektakel til, at Hans kunde samle sine Tanker om „det ene fornødne“, og med ét kunde han fare op og bande og skænde over Børnene, der ikke kunde være stille, mens han „løst æ Præjken“. Naar den alvorlige Del af Andagten var forbi, spillede han og Naboen Fem-Kort om en Pægl Brændevin. Brændevinen laante de i de fleste Tilfælde hos Gaardejer Jens Rasmussen, der boede i Nabogaarden. Til H. Y.s Gaard hørte en Eng, som laa lige ved Fjorden og var saare vanskelig at bjerge, da den let kunde overskyldes af Højvande, og den skulde derfor bjerges i en Fart. En Søndag var der samlet en Del af Byens Karle for at slaa Engen, og just som de er kommen til Vogns, tillige med de mange skarpe Leer, raaber Trin til dem: „Vær nu endelig for Guds Skyld forsigtig mæ e Hjølie (Lerne), saa I ét skal kom te Skaae ved e!“ Men i det samme gaar H. Y. hen foran Hestene og skraber med sin Træsko et Kors i Jorden, idet han siger: „Tag wor Herre med jer, nan er stærkere end Fanden!“

I H. Y.s Tid havde Kommunen ingen Vejmænd. Hver Mand gjorde selv et Vejstykke i Stand i Forhold til deres Hartkorn. En Dag, han var ude at udbedre sit Vejstykke, kom en Mand forbi ham og sagde: „Det er et stort Stykke, du har, Hans Ywsen!“ Hans svarer straks: „Gud naa' den, dæ et haae nøj hæe, den haae helle et nøj, næe han komme hjem!“

Hans Ywsen, der ingenlunde var Hader af Spiritus, brændte selv sit Brændevin. Det gjorde ogsaa Morten Dannebrog, og de gik altid sammen, naar de havde „brygget“, og smagte paa de første Draaber (eller Taarer, som man sagde). Det hændte saaledes engang, Morten havde været oppe hos H. Y. i den Anledning, at Hans vilde følge ham hjem ud paa Aftenen. Da de kommer ud paa Marken, sagde H. Y.: „Ser du, der gaar en Landmaaler, Morten?“ „Nej“, svarede han, for det var jo bælgmørkt. „Da kan a si ham“, siger Hans, „han har gloende Øjne, men a æ jo osse føj en helle Auten!“ (Det var jo en almindelig Mening i gamle

Dage, at Folk, der var født paa en Helligaften, kunde se Syner. Hans var født Mortensaften.) H. Y. siger nu: „Da skal do nok foe aa føl, næe do komme ind te e Lys!“ Da de kom ind i Stuen, blev Morten pludselig syg med Opkastning. „Ja, de saae a dæ nok“, sagde Hans Ywsen. Men om det var, fordi han ikke kunde se Syner, eller om han havde smagt lovlig stærkt paa H. Y.s „første Taarer“, melder Historien ikke noget om.

Morten Dannebrog var den første, der fik Dannebrogskorset, efter at Frederik d. Sjette, straks han kom paa Tronen i 1808, havde indstiftet denne Orden. Det gik saadan til, at Morten gjorde Tjeneste ved Horsens Kyradsere under Krigen med Englænderne i Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Ti Kyradsere og deres Heste skulde over til Øerne fra Horsens. De fik saa et Fartøj til at sejle dem over paa de Vilkaar, at hvis de undervejs traf paa engelske Krigsskibe, saa maatte baade Heste og Ryttere over Bord. Da de var kommen et godt Stykke ud i Kattegat, opdagede Styrmanden to engelske Krigsskibe. Kyradsereerne maatte straks over Bord, og det var ingenlunde hyggeligt at kaste sig i det oprørte Hav i den bælgmørke Nat. Morten fik i en Fart sin Hest over Rælingen og kastede sig straks paa dens Ryg, idet han sagde: „Jeg er saa Numer 1!“ Mærkeligt nok naaede de dog alle i Land igen med Undtagelse af en Hest, som druknede.

Fordi Morten var den første, der forlod Skibet, fik han Dannebrogskorset. Hans oprindelige Navn var Morten Jensen, og han er født i Sønder Ørum 1776, var i 1801 Rytter ved Slesvigske Regiment og blev den 28. Januar 1809 udnævnt til Dannebrogsmænd. Han døde i Borup-Taarup Sogn den 7. April 1849, 73 Aar gl. Hans Hustru, der var fra Gammelstrup, døde 3 Aar senere. Morten Dannebrog er Bedstefader til Th. Christensen, Villa „Danelyng“ ved Randers (barnefødt i Fjends Herred), og Oldefader til Gaardejer Vald. Christensen, N. Løgstrup.

En af de øvrige 9 Kyradsereer, der var med paa den farlige „Sport“, var Gaardejer Chr. Nielsen, Romlund, der paa mange Maader var en haard og stejl Karakter. Han døde i Begyndelsen af 1860erne og blev begravet paa Romlund Kirkegaard en Vinterdag i forrygende Snestorm, saa Folk sagde: „De wa en hord Kaal, mens han wa løwn, men de wa osse hord aa fo ham i e Jowr“. Chr. N. skal have sagt, at Morten ikke besad større Dygtighed end nogle af de andre, men hans Hest var saa villig til at springe i Vandet.

Vi maa tilbage til Hans Ywsen, han var en ualmindelig stærk Mand. Det hændte engang, at en Forbryder ved Navn Rasmus Tyv havde gjort Indbrud hos en gammel Kone i Knud, og man tog ham paa fersk Gerning. Bymændene omringede Huset, men ingen kunde overmande ham. Saa kom Hans Y. Han kunde tumle ham, skønt han dengang var langt op i Aarene. Han sagde: „Ta mæ en Støk Ref, saa skal a snaae bast aa bind den Kaal“.

Rasmus Tyv endte tilsidst i Slaveriet, nogle mener i Rendsborg, andre i København. En Karl her fra Egnen, der som Soldat havde Vagttjeneste ved Slaveriet, kom tilfældig til at tale med Rasmus Tyv, og han havde da sagt til Karlen, at han kunde hilse Hans Ywsen i Knud og sige, det var hans Skyld, han var kommen i Slaveriet, og han var egentlig det eneste Menneske, han bar Respekt for. En Aften havde H. Y. været en Tur i Byen og var bleven, hvad man dengang kaldte „pæn fuld“, saa Benene ikke godt vilde lystre. Hans Nabo, Jens Rasmussen, maatte saa tage ham under Armen hjem. Da H. Y. naaede sin Yderdør og fik fat i Haandtaget, gav han Jens R. et kraftigt Skub, saa han foer langt hen i Gaarden, idet Hans Y. sagde: „Her i den her Goer er Hans Ywsen Mand, aa om i den anen seje di, te Jens Rasmussen er e, saa ka do go dæe om!“ Det var den Tak, J. R. kunde have, fordi han havde fulgt ham hjem. J. R. var ellers ikke af den Slags, der tog noget til Borg af andre, men H. Y. havde han dog Respekt for. J. R. var som Børneopdrager ingen blid Far, men havde

meget til fælles med de gamle Degne, der ansaa Prygl for at være det vigtigste Opdragelsesmiddel. Han blev senere stærkt grebet af den grundtvigske Bevægelse, var Medstifter af Skals Højskole og Sparekasse.

Der fortælles, at H. Y.s Svigerfader, Per Knud, ogsaa var en ualmindelig stærk Mand. Engang stod nogle voksne Karle i Gaarden og prøvede paa, om de kunde holde et af de gamle Geværer, som vi tog fra Tyskerne i 1848, ud i stiv Arm, naar de tog fat i Piben, men det var der ingen, der kunde. Saa sagde den gamle, der var over 80 Aar: „De trove a, a ka gjør endno!“ Han fik fat i et af Geværerne og holdt det med Lethed ud i stiv Arm.

Hans Ywsen blev en meget gammel Mand og overlevede sin Hustru, der jo var en Snes Aar yngre. Trin kunde ogsaa tit hitte paa mærkelige Ting. Engang sendte hun en Krukke Grød ned i Engen til Folkene, og paa Bunden havde hun lagt en stor, tyk, røget Aal. Hans sagde stadig til de fremmede: „Tag til Bunden! Vor egne Folk ved nok, hvad der er!“ Hans havde nok været Vidne til noget lignende før.

Historisk Samfunds Regnskab for 1926—27.

Indtægter:		Udgifter:	
	Kr.		Kr.
Kassebeholdning 1/11 26	2484	Aarbogens Trykning	968
Statsbidrag	300	Husleje + Varme	175
Bidrag fra Skive Kommune	100	Brandforsikring	9
” ” Salling B.	100	Arkitekt T. Hansen	250
” ” Skive B.	50	Aarbogens Hefning	100
Medlemskontingent	1489	Annoncer	20
Bogsalg	10	Kontingent til Dansk hist. Fællesf. ...	35
Renter	158	Porto + Kørsel	23
		1 Kasse + Klæde	44
		Lokale	4
		Kassebeholdning 1/11 27	3063
	Kr. 4692		Kr. 4692

Skive, den 1. Novbr. 1927.

O. C. Iversen, Lærer.
Kasserer.

Anskaffelsesfonden.

1926. 1/11.	Saldo iflg. Bankbog	2559	20
	Salg af Platter	1556	74
	Indkomne Bidrag	58	00
	Renter	161	00
	Kr. . 4334		94

Ovenstaaende Regnskab er Dags Dato gennemgaaet og sammenholdt med de forskellige Bilag, og der er intet fundet at bemærke.

Skive, den 2. Novbr. 1927.

Carl Jensen. H. Toft Hansen.

NAVNELISTE

I Listen findes kun Personnavne; Navne som Kalkar og Feilberg, der kun angaar Henvisninger, er dog udeladt.

A

Aagaard, Pastor, 135.
Aakjær, Jeppe, 1, 14, 44.
" Svend, 9, 44, 57, 114.
Abildtrup, J., 74.
Adeler, 120.
Algreen, P. K., 45.
Alstrup, Thomas, 135.
Anders, Hr., 82, 86, 87.
Andersen, Anders, 73.
" Erland, 82, 86.
" Povl 79.
" Søren, 78.
Astrup, Niels, 90, 100.

B

Bahnson, 142, 145.
Balthazarus, 88.
Bang, Th., 24.
Bering, F. W., 136.
" M. D., 136.
Berg, P. Chr., 53, 72.
Billing, 8.
Biugsen, Chr., 82.
Bjerre, M. B., 58.
Bjørn, 95 101.
" J., 40.
Bloch, J., 83.
Bonaventura, 39.
Bonde, E., 81.
Brand, 8.
Brendahl, Marie, 44.

Breum, 121.
Brøndum, Madam, 132, 133.
" Peder, 130, 131, 132.
Brun, Chr. M., 85, 86.
" Niels, 87.
Brune, Erik, 40.
Brynild, Knud, 82.
Buch, Chresten, 110.
" Søren, 110.
Bugenhagen, 86.
Buggesøn, Niels, 40.
Bundgaard, Søren, 90, 100.
Byskov, Jens, 56, 59, 75.

C

Claudi, 73.
Colding, P., 46, 66.
Chrestensen, Esper, 90, 100, 101.
" Jens, 90, 100.
" Jeppe, 90, 100.
" Niels, 90, 100.
" Søren, 90, 100.
Christen, Hr., 87.
" i Durup, 80.
" i Kettinge, 77.
Christensen, Anders, 82.
" Chr., 85.
" Gregers, 82.
" Henrik, 128.
" J., 43.
" Laurids, 82.
" Niels, 89.

Christensen, Peder, 86.
" Rasmus, 63.
" Th., 148.
" Vald., 148.
Christensen-Stadil, 72.
Christian II, 81.
" III, 86.
" IV, 81.
Christiansen, Chr., 72.
" Rasmus, 25.
Cæsar, 46.

D

Dahl, Sidsel A., 57.
Dahlsgaard, Marius, 44, 45.
Dalsgaard, Christen, 42.
" J. P., 37.
Damgaard, 95, 101.
Dannebrog, Morten, 147 ff.
Daugbjerg, Mads, 81.
Deichmann, Anders, 121.
Dreyer, C., 64.

E

Erichsen, Lorens L., 139.
Espersen, Anders, 90, 100.
" J. P., 43.
Esseman, Anders, 135.

F

Faare, Rebekka, 64.
Falkentorp, 39.
Fasti, Splid, 82.
Find, 23.
Findsen, Jens, 130.
Fisker, Niels, 143.
Fjord, N. J., 71, 72.
Fløe, Palle, 65.
Foged, Lars, 40.
Frederik II, 44.
" VI, 148.
Friis, Jørgen, 82, 83.

G

Govl, Niels Chr., 90, 100.
" Peder, 90, 100.
Gedde, Fr., 129.
Geertsen, Chr., 139.
Geistler, V., 95, 100.
Glud, Kristian, 41.

Godskesen, O. C., 137.
Gorm, Konge, 57.
Gravlund, Th., 5, 54.
Grønning, Th., 139.
Gøe, Mogens, 84.

H

Haderup, Laurids, 127.
Hadrup, 138.
Hald, Madam, 134.
" Chr., 126.
Haslund, 127.
Hasse, Provst, 132.
Haunstrup, N. E., 135.
Hauve, Jens, 90.
" L., 90, 100.
Havbro, Anton, 133.
Hansen, Aage, 2.
" H. P., 57, 61, 64, 74.
Harder, 137.
Hedegaard, C. D., 104, 110.
Henrik, Hr., 86.
Hendricksen, Chr., 90, 100.
Henrichsen, Poul, 45.
Herold, 42.
Hesselberg, Anders, 126, 127.
" Dorethe, 127, 128, 130.
" Jens, 129.
" J. N., 128.
" Mads, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130.
" Marein, 129.
" Niels, 129.
" N. Chr., 125.
" N. J., 128.
" Søren, 130.
Hesselbjerg, Morten, 130.
Hestbæk, P., 137.
Holberg, 72.
Holmgaard, Iver K., 41.
Hovmøller, A. S., 45.
" J. P., 45.
Howardy, Gert, 42.
Hoxer, P. Chr., 127.

I

Ibsen, Søren, 85, 87.
Iendssøn, Nils, 90, 100.
Ingversen, 37.
Iversen, Jens, 132.

J

- Jakob, Hr., 85.
 Jakobsen, Chr., 86.
 Jeged, S. O., 86.
 Jensdatter, Maren, 128.
 Jensen, Anders, 87.
 " Caroline, 137.
 " J. K., 45.
 " Mette K. B., 120.
 " Niels, 77.
 " Oscar, 43.
 " Peder, 81.
 " Søren, 90, 100.
 Jessøn, Bertel, 100.
 Jepsen, Anders, 110.
 " Povel, 90, 100.
 Juel, Kjeld, 80.
 " Peder, 81, 83.
 Jørgen, 113.
 Jørgensen, 137.

K

- Kaarsgaard, Chr., 126, 132.
 Giertrud, 126.
 Kaas, Erik, 82.
 Kamp, Jens, 74.
 Kielgast, F., 136.
 Kierkegaard, P. Chr., 52, 73.
 " M. P., 71.
 " S., 52, 73.
 Kirk, Chr., 72.
 " Ole, 53, 71.
 Kirsten, 132.
 Kjersgaard, M. P., 134, 135.
 " S., 134.
 Klausen, Ole, 122.
 Kloch, H. B., 137.
 Knohr, Margrethe, 143.
 Knoth, Peter, 134.
 Knud, Hr., 83.
 " Per, 145.
 Knudsen, Budde, 85.
 " Fr., 62, 109, 116.
 Krabbe, Anne, 40.
 " Erik, 40.
 " Thyge, 40.
 Kreiberg, J. N., 34.
 Kristensen, A. J., 41.
 " E. T., 25, 52, 53,
 61, 64, 73, 74, 116.
 Kristensen, Kr., 14, 142.
 " Marius, 8, 40, 123.

- Kristensen, P., 74.
 Krogh, 138.
 Kromann, Erik, 45.
 Kruse, E. Th., 123.
 Kusk, Jens, 121.
 Kyrre, Hans, 43.
 Kærsgaard, S. P., 35.

L

- Ladefoged, 37.
 Langballe, Johanne, 25, 26.
 Langberg, Chr., 72.
 Larsen, O. M., 137.
 " Thøger, 75.
 Lauersen, Jens, 38.
 Laurberg, Pastor, 145.
 Lauridsen, Chr., 77, 78, 79, 86.
 " Søren, 78.
 Laursen, Laust, 115.
 Lavridsen, Erik, 82.
 Lejrskov, N. P., 129.
 Libbert, Jakob, 80.
 Lindberg, Fr., 44.
 Lothar, 9.
 Lund, 132, 137.
 " F. C., 25.
 Lundsgaard, 37, 71.
 Lybye, Jeppe, 90, 100.
 Lydersen, Peder, 41, 43.

M

- Madsdatter, Anne, 110.
 " Mette, 110, 117.
 Madsen, Jens, 131.
 " Peder, 52, 53, 73, 88.
 " P. Kr., 74.
 " Søren, 90, 100.
 Mannhardt, 104, 105.
 Margrethe, 115.
 Mark, Ane M. J., 18.
 " F. M., 19.
 " K. F., 19.
 " Mikkell, 18.
 Marsvin, E. J., 123.
 Mehlsen, Jens, 103.
 Melanchthon, 86.
 Melgaard, 127.
 Mikkell, Skrædder, 132.
 Mikkelsen, Jens, 81, 83.
 " Mikkell, 88.
 Mogensen, Bertel, 132.
 " Niels, 85, 87.

Mus, Albret, 44.
Müller, Sophus, 60.
Mygdal, Elna, 62.
Møller, Arne, 75.
" E. H., 42.
" J. P., 38.
" J. S., 25.
" L. F., 138.
" L. O., 43.
" Peder, 90, 100, 101,
102, 103.
Møller, Rigmor, 25.

N

Niels, Hr., 86.
" i Ulstrup, 78.
Nielsen, Chr., 88, 149.
" C. N., 90, 100.
" Grüner, 40, 66.
" Knud, 82.
" Laurids, 79, 80, 83.
" Mads, 87.
" Peder, 90, 100.
" Søren, 85, 86.
" Thomas, 43.
Nielssøn, Bugge, 40.
Nissen, 37.
Noe-Nygaard, 75.
Norgaard, Bertel, 37.
Nygaard, Sig, 9.

O

Odgaard, Per, 37.
Olesen Husted, 37, 41, 42.
Oluf, Hr., 87.
Ovesdatter, Ellen, 44.

P

Patberg, Wilhelm, 100.
Peder, Hr., 87.
Pedersen, Anders, 82.
" Chr., 71, 86.
" Hendrik, 102.
" Matis, 129.
" Thomas, 85.
Pichler, S., 118.
Pontanus, 46.
Pontoppidan, 52, 65, 70.
Poulsen, A., 38.
" Chr., 132.
" Søren, 14.
Ptolemaios, 7, 46, 51.

Q

Qvist, Procurator, 134.

R

Rasmus Tyv, 149.
Rasmussen, Jens, 147, 149.
Rasmuste, An, 145.
Resen, H. P., 71, 72.
Ridder, Jens, 90, 100.
Riis, Jens, 137.
Riis-Knudsen, Chr., 45.
Rosborg, H. H., 43.
Rosenkrantz de Lasson, 134.
Rosenørn de Lasson, 133, 134.
Ryberg, Niels, 13, 36, 37.
Rytter, Laurids, 83.
Rønberg, Anders, 127.
" Ole, 127.

S

Samson, B. F., 134.
" F. C., 135.
Sandemose, Aksel, 46.
Savstrup, Peder, 84.
Saxe, 8, 116.
Schade, Caspar, 21, 27.
Schmidt, Benny, 139.
" August, 24.
Schütte, Gudmund, 42.
Schwartz, 132.
Severinsen, Pastor, 40.
Simesen, Thomas, 85, 86.
Skautrup, P., 59.
Skovgaard, Anders, 88.
Skræder, N. C., 90, 100.
Skytte, Mads, 77, 78.
Skønning, J., 77, 78, 87, 89.
Smed, Meckel, 90, 100, 101.
Snorre, 22
Sommer, Chr., 85.
" Chr. J., 84.
Storgaard, Christen, 90, 100.
" J., 90, 100.
Storgaard-Pedersen, 69, 70, 73,
74.
Strandgaard, H. Chr., 42.
Stub, Peder, 78.
Sund, 137.
Suso, 39.
Svensk, Lars, 116.
Swindt, Chr. P., 125, 126.

Synderup, Chr., 90, 100.
Syv, Peder, 67.
Søeborg, Knud, 42.
Søiberg, Harry, 75.
Sørensen, Anders, 138.
" Andreas, 136, 137, 138,
139.
" Chr., 41.
" Mathias, 138.
" Niels, 35.
" Severine, 138.
" Victor, 139.

T

Tang, A. E. M., 72.
" J. T. A., 73.
Tavsén, Hans, 84.
Thaarup, Niels, 38.
Thietmar, 116.
Thomas af Kempen, 39.
Thomesen, Peder, 40, 84, 85.
Thomsen, Mette, 26, 27.
Thorkild hvasse, 57.
Thorsen, Anton, 43.
Thygesen, Aage, 42.
Torm, E. O., 41.
Torp, A. C. B., 138.
Trane, Peder, 83.

Trant, Jens, 90.
Trap, R. C., 131, 132.
Trin, 145 ff.
Trøstrup, J. A., 73.
Tychonius, C. L. 41, 72.

U

Understrup, K., 74.

V

Valdemar, 12, 69.
Willumsen, Peder, 79.
Wind, 129.
Worm, Chr., 18.

Y

Ywsen, Hans, 144 ff.

Z

Zangenberg, 2, 30, 67.

Ø

Øgaard, S. P., 114, 118 ff.
Ørum, C., 134, 138.

Vore Stednavne.

Alle, der har Sans for Hjemstavn og dens værdifulde Sprog minder, opfordres til at indsamle mindre kendte Stednavne: 1) paa Gaarde, Huse, Møller, Broer, Vadesteder, Vejstykker, Jordlodder, Aase, Agre, Overdrev, Høje, Enge, Moser, Kær, Kilder; 2) paa Kyster, Bugter, Nor, Næs, Odder, Naager, Pynter, Klinter, Hoveder, Knuder, Grunde, Rev, store Stene, Rønner, Røser, Puller, Plader, Triller, Pole, Pletter; 3) paa Skove, Skovparter, Tykninger, Rydninger, Skovveje, enkelte Træer. Til Støtte for Optegnerne er udarbejdet en Vejledning, som udsendes med „Folkeskolen“. Hvor der findes Skeletkort over Skovdistrikter, tilraades det at bruge disse. Iøvrigt vil Generalstabens Maaløbordsblade efter Ønske blive tilstillet Indsamlerne fra Stednavneudvalget; helst bør man meddele, hvilke Skove el. l. Indsamlingen skal omfatte. — — Opfordringen støttes af talrige Videnskabsmænd, af Statsminister Madsen-Mygdal, J. C. Christensen, Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen, Formændene for „De samvirkende danske Landboforeninger“, „De samvirkende danske Husmandsforeninger“, „Dansk Fiskeriforening“ og den samlede Styrelse for „Dansk Skovforening“. Nærv. Aarbogs-Redaktion beder om endelig ikke at glemme de gamle Indbyggernavne, især dem paa -ing (Knuddinger i Knud, Bessingboer i Bærs etc.). Stoffet indsendes til Stednavneudvalget, Tøjhusgade 9, København K.

Stednavneudvalget beder meddele, at der, saavidt vides, savnes Stednavneoptegnelse fra følgende Sogne:

Harre Herred: Aasted, Durup, Tøndering, Vile, Fur. **Nørre Herred:** Jebjerg, Lyby, Grinderslev, Grønning, Torum, Selde. **Rødding Herred:** Rødding, Krejbjerg, Ramsing, Lem. **Hindborg Herred:** Hem, Dølby, Oddense, Ottiing, Brøndum. **Fjends Herred:** Dommerby, Lundø, Feldingbjerg, Mønsted, Smollerup, Vridsted, Resen. **Ginding Herred:** Estvad, Sale, Grove, Hodsgager. **Rinds Herred:** Vesterbølle, Østerbølle, Testrup, Hvam, Hvilsom, Tostrup, Roum, Hersom, Klejtrup, Bjerregrav, Laastrup, Lynderup. **Nørlyng Herred:** Asmild, Tapdrup, Finderup, Dollerup, Ravnstrup, Vorde, Romlund, Rødding, Løvel, Pederstrup, Vammen, Lindum. **Lysgaard Herred:** Almind, Højbjærg, Elsborg, Grønbæk, Levring, Hørup, Vinderslev, Lysgaard, Frederiks, Karup.